

GENIU PUSTIU

I [1])

Dumas zice că romanul a esistat totdeauna. Se poate. El e metaphora vieţeĭ. Priviţĭ reversul aurit a[l] uneĭ monede calpe, ascultaţĭ cîntecul absurd a[l] uneĭ zile, care n-a avut pretenţiunea de-a face maĭ mult sgomot în lume de cît celelalte în genere, estrageţĭ din aste poesia ce poate esista în ele şi iată romanul.

Printr'o clae prăfuită de cărţĭ vechĭ (am o predilecţiune pentru vechiturĭ) am dat peste un volum maĭ noŭ: Novele cu şase

[1]) Ulterior sunt puse alăturea cuvintele «*Tasso'n Scoţia*», carĭ par a fi un titlu — cam ciudat dealtminterĭ — al primuluĭ capitol; esplicaţia lor o găsim numaĭ în pasajul al doilea, unde se pomeneşte în chip mistic *Tasso* şi *Scoţia*, cu conclusia că «totul e cu putinţă pe pămînt».

gravurĭ. Deschid[1]) şi daŭ de istoria unuĭ rege al Scoţieĭ care are să devină prada morţiĭ din causa unuĭ cap de mort îmbălsămat. Inchipuiţi-vă însă că pe cine l'a pus litograful să figureze în gravurĭ de rege al Scoţieĭ? — Pe Tasso.—Lesne de esplicat: Economia. Am scos într'adins portretul luĭ Tasso spre a'l compara. Era el trăsură cu trăsură. Ce coincidenţe bizare pe faţa pămîntuluĭ — îmĭ ziseĭ zimbind pin (*prin*) visarea mea. Putea-s'ar oare întîmpla unuĭ Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citiam? Am spus o neghiobiă negreşit — căcĭ totul e cu putinţă pe pămînt şi drept dovadă vă voiŭ nara o istoriă ciudată, în care am jucat şi eŭ un rol, deşi foarte secundar[2]).

---

[1]) De-aicĭ încolo, pasagiul întreg e şters ulterior, cu creion roşu, dar numaĭ cu liniĭ foarte uşoare. Pare că Eminescu vroia să revină asupra luĭ. Fiind-că rîndurile acestea sunt preţioase pentru vădirea caracteruluĭ romantic al opereĭ, le reproduc întocmaĭ.

[2]) Aicĭ poetul pare a fi vroit să adaoge pasajul din Ms. cit. f. 21, semnalat în nota următoare şi care-ĭ acesta: «Uitasem însă, că tot ce nu e posibil obiectiv, e cu putinţă în mintea noastră, şi că în urmă toate cîte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sunt de cît creaţiunĭ prea arbitrare a[le] proprieĭ noastre subiectivităţĭ,

Era o noapte tristă. Ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate ale Bucureştilor, ce se trăgeaŭ strimte şi noroioase pin (*prin*) noianul de case micĭ şi răŭ zidite, din carĭ constă partea cea maĭ mare a aşa numiteĭ Capitale a Românieĭ. Tropăiaĭ pin bălţile de noroĭ, ce te împroşcaŭ cu apa lor cea hleioasă, îndată ce aveaĭ cutezarea de-a pune piciorul c'un pas înainte. De prin cîrciumĭ şi prăvăliĭ pătrundea prin ferestrele marĭ şi nespălate o lumină murdară maĭ slăbită încă prin stropiĭ de ploaie ce inundase stradele. Din cînd în cînd treceaĭ pe lîngă vre-o fereastră cu perdelele roşiĭ, unde în semi-întuneric se zăria cîte-o femee... Pe icĭ pe colea vedeaĭ pe cîte-un romanţios, ce trecea fluerînd, saŭ cîte-un om beat, care 'ndată ce chiuia răguşit lîngă ferestrele prostituţiuneĭ, femeea spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-'şĭ arăta faţa sa unsă din gros şi sînul săŭ veşted şi gol — poate ultimul mijloc

iar nu lucrurĭ reale. Viaţa-ĭ vis». E important acest pasaj, fiind-că el ne arată cît de timpuriŭ a fost influenţat Eminescu de filosofia luĭ Kant şi Schopenhauer.

de-a sufoca dorințĭ murdare în piepturĭ stîrpite și pustiite de corupțiune și beție.— Bețivul intra, semi-întunerecul devenia întunerec și amurgul gîndirilor se prefăcea într'o miază-noapte de plumb, cînd gîndiam că și acela se numește om și aceea femee. Trebue să scuzĭ — treĭ sferturĭ ale lumeĭ e (*sic*) așa — și dintr'al patrulea — Dumnezeul[e] ce puține's caracterele acelea, care merită a se numi omeneștĭ [1]).

Prin ușa uneĭ cîrciumĭ deschise auziĭ țîrlîiturile unor coarde false, pe cari le schingiuia sub arcușul săŭ cel aspru și cu degetele-ĭ uscate un biet copil de Țigan, și 'n preajma luĭ săria de rumpea pămîntul o muiere 'n doĭ perĭ și un Țigan rupt și lung, cu picioarele grele băgate în niște papucĭ largĭ și împluțĭ cu paie. O veselie grotescă, urîtă se desemna pe fețele amîndorora *(sic)*.

---

[1]) Fraza din urmă e adaosă ulterior, în Mss. cit. f. 21 v., cu indicația locului unde aparține. Deasupra eĭ e notat cu același scris și cu aceiașĭ cerneală celălalt pasaj, fără indicație unde aparține, pe care l'am reprodus în nota a doua, la pasajul al 2-lea, dela începutul romanuluĭ.

Alăturĭ era o cafenea. Ploaia şi frigul ce mă pătrunsese, mă siliră să intru 'n ea. Mirosul tutunuluĭ, eternul trictrac al jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simţurilor mele ameţite de ploaie şi de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrînuluĭ timp, sunà de 12 orĭ în limba sa metalică, spre a da lumeĭ, ce nu-l asculta, seama că se scursese şi a 12-a oră a miezuluĭ nopţiĭ. P-icĭ pe colea pe lîngă mese se zăriaŭ cîte-o grupă de jucătorĭ de cărţĭ cu părul în desordine, ţinînd cărţile într'o mînă ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuţĭ, cu ochiĭ fixĭ, mişcîndu-şĭ şi muşcîndu-şĭ buzele făr-a zice o vorbă şi trăgînd din cînd în cînd cu sorbiturĭ sgomotoase cîte-o gură din cafeaua saŭ berea ce li sta dinainte... semn de triumf!

Un june aplecat asupra unuĭ biliard scria cu creta pe pănura verde [1]. Cugetam că e din viţa luĭ Arpad şi că şi-o fi scoţînd din reservorul memorieĭ sale vr'un dulce

[1] «numele Ilma» —, şters ulterior, în textul original.

nume de iubită saŭ vr'un ideal unguresc din romanele luĭ Mauriciu Jokay[1]). Nu m'am maĭ ocupat (maĭ mult)[2]) de figura acestuĭ tînăr suspinător poate, ci am început a răsfoi prin ziare străine unele reviste literare, artistice, etc. (Ale noastre nicĭ nu aŭ nicĭ nu vor a revedea *(sic)* ceva în privința asta).

Junele meŭ se apropià de mine.

— După d-ta mă rog, şopti el închinîndu-se. Accent curat românesc; — nu e ungur.

— Poftim, ziseiŭ, întinzîndu-ĭ ziarul, şi surprins de interesul ce-mĭ insuflà îndată ce ridicaĭ ochiĭ.

Un om pe care-l cunoşteam fără a-l cunoaşte — una din acele figurĭ, ce ţi se pare că aĭ maĭ văzut-o vre-o dată 'n viaţă fără s'o fi văzut nicĭ odată, fenomen ce se poate explica numaĭ prin presupunerea uneĭ afinităţĭ sufleteştĭ. Incepuĭ a-l observa cu

---

1) Frasa e ștearsă ulterior, cu creion roşu. Am reţinut-o fiind de oare-care interes, maĭ ales că și poetul pare a fi voit s'o înlocuiască, nu s'o elimineze cu totul.

2) Parantesul pus de mine.

comoditate. Era frumos — d'o frumuseţe demonică. Asupra feţeĭ sale palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senină şi rece ca cugetarea unuĭ filosof. Iar asupra frunţeĭ se sburlia cu o genialitate sălbatecă părul săŭ negru-strălucit ce cădea pe nişte umerĭ compacţĭ şi bine făcuţĭ. Ochiĭ săĭ marĭ căpriĭ ardeaŭ ca un foc negru sub nişte marĭ sprîncene stufoase şi îmbinate, iar buzele strîns lipite, vinete, eraŭ de o asprime rară. Aĭ fi crezut că e un poet ateu, unul din aceĭ îngerĭ căzuţĭ, un Satan, nu cum şi-l închipuesc pictoriĭ: sbîrcit, hîdos, urîcios, ci un Satan frumos, de o frumuseţă strălucită, un Satan mîndru de cădere, pe a căruĭ frunte Dumnezeŭ a scris geniul, şi iadul îndărătnicia — un Satan dumnezeesc, care trezit în cer a sorbit din Lumina cea maĭ sfîntă, şi-a îmbătat ochiĭ cu idealele cele maĭ sublime, şi-a muiat sufletul în visurile cele maĭ dragĭ, pentru ca în urmă, căzut pe pămînt, să nu-ĭ rămînă de cît decepţiunea, şi tristeţa gravată în jurul buzelor, că nu maĭ e în cer. Repedea îmflare a nărilor şi vioaĭa

sclipire a ochilor luĭ semnala o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subţire, fină şi mîna sa albă cu degete lungĭ şi aristocrate sămăna cu toate astea a avea o putere de fĭer. — Toată expresiunea în sine era de-o putere generoasă, deşi infernală.

Luă un ziar romănesc. La pagina anunţurilor citi cu o semivoce sarcastică: Opera italiană... Ughenoţiĭ.

— A, vrea să fie romănă? ziseĭ indiferent.

— Să 'nţelege. N'am putea avea o musică maĭ dulce şi maĭ frumoasă, ca cea italiană? [1]).

Oameniĭ noştri — zic eŭ — sînt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba şi maĭ mult: aŭ frumosul obiceiŭ de-a iubi or ce-ĭ străin, de-a urî tot ce-ĭ romănesc. Noĭ am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie

[1]) Fraza e scrisă ulterior, cu creionul, înlocuind fraza următoare, ştearsă: «Nu avem vocĭ, nu avem talente, *nu avem o musică populară neexploatată încă pînă astăzĭ?*» Felul scrisuluĭ şi, în parte, ortografia din acest adaos indică un timp maĭ în urmă; poate 1873-74 (Berlin) orĭ 1874—1876 (Iaşĭ).

ca idee, fie ca mod de-a privi şi a cugeta, căcĭ alt-fel n'am putea trece în ochiĭ Europeĭ de naţiune civilisată.

— Şi oare sînteţĭ aceea de ce vreţĭ să treceţĭ ?

Hm... nu eştĭ de aicĭ... cum se vede [1]).

— Nu [2]).

— A... alt-ceva...

— Eĭ bine, s'o ştiĭ de la mine, că nimenĭ nu caută aicea de a fi aceea de ce trece. Vezĭ la noĭ istoricĭ, ce nu cunosc istoria, literaţĭ şi jurnalişti ce nu ştiŭ a scrie, actorĭ ce nu ştiŭ a juca, miniştriĭ ce nu ştiŭ a guverna, financiarĭ ce nu ştiŭ a calcula, şi de aceea atîta hîrtie măsgălită fără nicĭ un folos, de aceea atîtea ţipete bestiale care împlu atmosfera teatruluĭ, de aceea atîtea schimbărĭ de minister, de-aceea atîtea falimente. Veĭ afla maĭ lesne oamenĭ ce pun la vot existenţa luĭ Dumnezeŭ —

1) Fraza-ĭ adaosă ulterior, cu creionul, în locul celor următoare: Zimbiĭ a rîde şi-mĭ muşcaĭ buzele. — Eştĭ Transilvănean ? zic .

2) Inlocueşte fraza anterioară : «Da, român din Transilvania» — care se referia la cealaltă frază, ştearsă de Eminescu.

decît suflete înamorate în *(sic)* limba și datinele străbunilor lor, de cît inimĭ[1]) care să iubească caracteristica cea expresivă a poporuluĭ nostru, mințĭ ocupate cu chestiunile de viață ale acestuĭ popor, căruĭa îĭ scriem pe spete toate fantasmagoriile falșeĭ noastre civilisațiunĭ.

Divorțul și adulterul îmblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măștĭ viĭ, pe stradele noastre: — zimbind femeilor le stărpește, zimbind bărbaților îĭ usucă și cu toate astea noĭ le dăm serbărĭ și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucruluĭ [2]) și familieĭ... Femeea poporuluĭ nostru nu lucrează, căcĭ *are cu ce trăi;* bărbatul nu lucrează, căcĭ n'are la ce lucra—toate fabricile din lume concură (*sic*) cu miserabila sa meserie. Cît despre inteligența noastră, — o generațiune de amploiațĭ... de semidocțĭ... oamenĭ, carĭ calculează cam peste cîțĭ anĭ

[1]) Cuvintele ce urmează, până la virgulă, sînt adaose ulterior, cu creionul, de Eminescu și înlocuesc pe acestea: «(inimĭ) *închinătoare de D-zeul Romînilor* saŭ (mințĭ) etc.»

[2]) Variantă: «lucruluĭ spre realizarea acelor ideale spre carĭ țintește omenirea», scris cu creionul, ulterior, deasupra.

vor veni eĭ la putere... inteligență falsă, care cunoaşte maĭ bine istoria Franțeĭ decît pe aceea a Romănieĭ—fiiĭ unor oamenĭ veniţĭ din toate înghiurile pămîntuluĭ, căcĭ adevărațiĭ copiĭ de Romănĭ încă n'aŭ ajuns să învețe carte... oamenĭ în fine carĭ aŭ făptură şi caracter de la tațiĭ grecĭ, bulgarĭ şi numaĭ numele de la mumă — de la disgrațiata Romănie. Şi încă dacă şi-ar [fi] căştigat prin ceva dreptul de-a se numi romănĭ; dar nu. Eĭ îşĭ urăsc țara lor maĭ răŭ şi maĭ cumplit de cît străiniĭ, o privesc ca un exil, ca o supărătoare condiție a existențeĭ lor... eĭ sunt... cum o spun[1]) înşi[-şĭ], romănĭ de naştere, francezĭ în inimă—şi dacă Franța le-ar procura semidocților noştri avantajele pe carĭ li-l[e] dă nefericita lor patrie — eĭ ar fi emigrat de mult... cu toțiĭ!

Pre legea mea — urmaĭ, ştergîndu-mĭ sudoarea, arătă-mĭ un om, care să scrie romanul Miseriilor *(sic)* aceste̦ĭ generațiunĭ, şi acel om va cădea ca o bombă în mij-

[1]) Cuvintele ce urmează în fraza aceasta sunt adaose ulterior în f. 24 v. a manuscrisuluĭ.

locul pustiiteĭ noastre inteligențe, va fi un semizeŭ pentru mine — un mîntuitor, poate, pentru țara luĭ.

— Schimbațĭ opiniunea publică, dați-ĭ o altă direcțiune, răscolițĭ geniul național—spiritul propriŭ și caracteristic al poporuluĭ din adîncurile în care doarme—, făcețĭ o uriașă reacțiune morală. o revoluțiune de ideĭ, (în care ideia *românesc* să fie maĭ mare de cît uman, genial, frumos, în fine fițĭ românĭ, românĭ și iar românĭ, zise el încet și răgușit [1]).

— Cine s-o facă asta? Nu sînt toțĭ astfel. Nu sînt toțĭ numaĭ receptivĭ *(sic)* : francezĭ, italienĭ, spaniolĭ, tot— numaĭ românĭ nu.

— O! nu trebue oamenĭ mulțĭ pentru asta... Spiritul public este fapta puținor oamenĭ. (O singură frunte unsă cu mirul luĭ Dumnezeŭ e în stare să farme din oceanul cugetărilor omeneștĭ o singură volbură gigantică, care să se 'nalțe din fundul abisuluĭ măreĭ până sus în nouriĭ gînditorĭ din cerul luceafăruluĭ ce se numește geniu...) [1]). Arătați-le ieasma viitoruluĭ și se

---

[1]) Parantesul e pus ulterior, cu creionul.

vor speria de el... Arătaţi-le unde-ar ajunge, de-ar urma tot astfel, şi se vor întoarce... Dar în fine — adaose el cu un surîs sceptic — de ce să cercăm noĭ a rădica generaţiunea cu umărul. Tot ce se 'ntîmplă pe lume, resultă. De-o fi ca eĭ să se stingă, se vor stinge şi cu noĭ şi fără noĭ—de nu, nu.

— Cosmopolit? — adaose el încet — cosmopolit sînt şi eŭ; aş vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atîtea colorĭ. O prismă cu miĭ de colorĭ, un curcubeŭ cu miĭ de nuanţe. Naţiunile nu sînt de cît nuanţele prismatice ale Omenireĭ, şi deosebirea dintre ele e atît de naturală, atît de explicabilă, cum putem explica din împrejurărĭ anume diferinţa dintre individ şi individ. Făcețĭ ca toate aceste colorĭ să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorisate de Lumina ce le formează, şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenţeĭ — căcĭ în întunerecul nedreptăţiĭ şi a[l] barbarieĭ toate naţiunile îşĭ sînt egale [1])

[1]) De aicĭ încolo urmează o lungă şi ditirambică serie de ideĭ revoluţionare, republicane, romantice, umani-

în abrutisare, în îndobitocire şi fanatism, în vulgaritate; ci cînd Lumina abĭa se reflectă în ele, ea formează colorĭ prismatice [1]). Sufletul omuluĭ e ca un val — sufletul uneĭ naţiunĭ ca un ocean. Cînd vîntul cu aripĭ turburĭ şi noaptea cu aeru-ĭ brun *(sic)* şi cu nouriĭ surĭ domneşte asupra măreĭ şi a valurilor eĭ — ea doarme monotonă şi întunecată în fundul eĭ care murmură fără înţeles; pe cînd decĭ în senina şi albastra împărăţie a ceruluĭ înfloreşte Lumina ca o floare de foc — fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută dela cer coloarea sa, seninul geniuluĭ săŭ — şi le reflectă în visul săŭ cel adînc şi luciu. Cînd naţiunea e 'n întuneric, ea doarme 'n adîncimile geniuluĭ şĭ-a puterilor sale neştiute şi tace — iar cînd Libertatea, civilisaţiunea plutesc asupră-ĭ — oameniĭ superiorĭ se ridică spre a le reflecta în frunţile lor şi a le arunca apoĭ în raze lungĭ adîn-

tare — ştearsă ulterior de poet, fie că nu le maĭ aproba, ca'n tinereţea luĭ fragedă, fie că nu le maĭ găsia locul în roman. Le reproduc totuşĭ pentru interesul lor biografic.

1) In text: «(colorĭ pismatice) *viĭ*, *elegante*», cuvinte şterse ulterior, cu creionul.

cimilor poporuluĭ — astfel încît în sînul mărei întregĭ se face o zi senină, ce răsfrînge în adîncul eĭ cerul. Poeţiĭ, filosofiĭ uneĭ naţiunĭ (luminate [1]) presupun în cîntec şi cugetă *(sic)* înnălţimile ceruluĭ şi le comunică naţiunilor respective. Dar sînt nourĭ carĭ întunecînd cerul, întunecă pămîntul. O, nouriĭ-regĭ aĭ pămîntuluĭ vor mîna totdea-una tunetele lor resbele *(rebele)* asupra popoarălor (*sic*) de valurĭ, — cu toate că aceĭ norĭ nu sînt alta de cît însuşĭ respirarea ghieţoasă şi întunecată a valurilor nenorocite. Nouriĭ tună, fulgeră, şi acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit; şi pănă ce vor fi eĭ tiranĭ asupra frunţilor de valurĭ, pănă ce întunericul ce-l aruncă eĭ prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adînc al mărei c-o noapte rece şi tăcută, pănă atuncĭ Lumea luĭ Dumnezeŭ va fi nenorocită.

Ceĭ maĭ nalţĭ şi maĭ veninoşĭ norĭ sunt monarchiĭ.

Ceĭ după eĭ asemenea de veninoşĭ sunt diplomaţiĭ.

---

[1]) Parantes pus ulterior de Eminescu.

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoară întregĭ sunt resbelele.

Sfărmațĭ monarchiĭ! Nimicițĭ serviĭ lor ceĭ maĭ leneşĭ, diplomațiĭ; desființațĭ resbelul şi nu chĭamațĭ (*sic*) certele popoarălor decît înaintea Tribunaluluĭ popoarălor şi atuncĭ Cosmopolitismul cel maĭ fericit va încălzi pămîntul cu razele sale de pace şi de bine.

Judecata acestuĭ june, — cam bizară, mă interesa mult şi sorbĭam ca să zic aşa vorbele şoptite de buzele sale subțirĭ şi palide. Fața sa devenia din ce în ce maĭ profundă şi maĭ espresivă şi luà un aspect fantastic. Mă lăsam tîrît de rîul lin al cugetărilor sale într'o nemargine de vise.

— Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voĭ eŭ nu-şĭ are adepțiĭ săĭ fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunarul de pe piept al gheroculuĭ un mic jurnal litografiat în nordul Germanieĭ. Ieşit dint'o litografie secretă de sub mîna unor junĭ apostolĭ aĭ Libertățiĭ adevărate, aĭ Cosmopolitismuluĭ celuĭ maĭ posibil şi celuĭ maĭ egalitar, acest ziar era interpre-

tul unor ideĭ demne, frumoase, tinere. El chiama (*sic*) popoarăle la o alianță sacră contra tiranilor celor răĭ aĭ pămîntuluĭ, la exilarea din regula lumeĭ a maiestăților meschine, a diplomaților gîzĭ (*sic*) a[ĭ] opiniuneĭ zileĭ, a resbeluluĭ, în care se varsă atîta sînge din inima cea sîntă a popoarălor.

Vis frumos, care a început a fi al lumeĭ întregĭ, vis care devenit convincțiune nu va desființa, pe-o cale pacifică şi nepătată de sînge, numaĭ capetele cu coroane — tiranice — ci şi popoarele ce tiranisă (*sic*) aasupra altora![1]

Bătu o oră. Atuncĭ el se sculà repede, îşĭ băgà ziarul litografiat în buzunar, şi-mĭ întinse dreapta, pe cînd cu stînga-şĭ puse pălăria în cap.—Mă numesc Toma Nour... D-ta?

Îĭ spuseĭ numele meŭ. După aceea ĭeşi, lăsînd să-mĭ vîjie prin cap idea de a-l [face] eroul uneĭ nuvele.

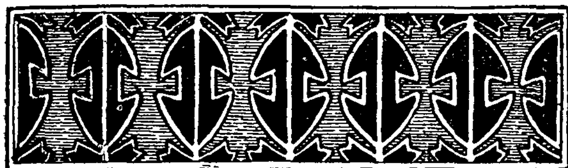
Intorcîndu-mă acasă, tocmaĭ cînd aprind chibritul, ca să daŭ foc la lampă, văd într'o

[1] Cu fraza aceasta, se'ncheie partea ştearsă ulterior de poet.

lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele şase gravurĭ. Chibritul se stinse şi rămăseĭ în întuneric.

Uite -— ziseì — oare nu voĭ găsi în acest om un Tasso — să-l studiu (*sic*) maĭ deaproape? Intunericul din jurul meŭ era metaphora aceluĭ nume: Toma Nour.

II

După ce-mĭ propusesem să 'nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vre-o novelă a mea, am căutat negreşit ca să fac cu el o cunoştinţă maĭ de aproape.

L'am văzut în urmă de maĭ multe orĭ şi fiind-că o atracţiune instinctivă mă fermeca în spre el, de aceea i-am propus să mă visiteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă visita de cît ca să mă certe, care nu se purta de cît în [haine] negre, care rîdea zile întregĭ cu un rîs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plîngă acasă, care ura oameniĭ şi era răutăcios ca o babă, numaĭ ca să nu placă uneĭ lumĭ, ce nu-ĭ plăcea luĭ.

El nu-mĭ făcuse încă nicĭ-odată invitarea ca să-l visitez. În fine într'o zi îmĭ făcù această nespusă onoare. M'am dus la el.

Locuia într'o cameră naltă, spaţioasă şi goală. In colţurile tavanuluĭ paiajeniĭ (*sic*) îşĭ esersaŭ *(sic)* pacifica şi tăcuta lor industrie, într'un colţ al caseĭ la pămînt dormiaŭ una peste alta vr'o cîteva sute de cărţĭ, visînd fie-care din ele ceea ce cuprindea, în alt colţ al caseĭ un pat de lemn c'o saltea de pae, c'o plapumă roşie şi 'nainte[a] patuluĭ o masă murdară, cu suprafaţa ilustrată de litere marĭ latine şi gotice ieşite de sub bricegelul vre-unuĭ ştrengar de copil. Pe masă hîrtiĭ, versurĭ, ziare rupte şi întregĭ, broşurĭ efemere ce se împart gratis, în fine totul un abracadabru (genial) [1]) fără înţeles şi fără scop.

Dar asupra cărţilor culcate 'n colţ era aninat în cuiŭ bustul în mărime naturală, lucrat în uleiŭ, a[l] unuĭ copil ca de vr'o optsprezece [anĭ] — cu păr negru şi lung, cu buzele supţirĭ şi roze, cu faţa albă ca marmura şi cu nişte ochĭ albaştri marĭ sub marĭ sprincene şi lungĭ gene negre. Ochiĭ ceĭ albaştri aĭ copiluluĭ eraŭ aşa de stră-

---

[1]) Parantes pus cu creionul, ulterior, de Eminescu.

luciţĭ, de un colorit atît de senin, în cît păreaŭ că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor *maĭ*[1]) femeiască asupra spectatoruluĭ ce privia în eĭ. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mînile cele fine, dulcĭ, micĭ, albe, trăsurile feţeĭ de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochiĭ de-o adîncime nespusă, fruntea arcată şi *maĭ*[2]) mică, părul undoind cam prea lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul uneĭ femeĭ travestite.

— Cine e femeea asta? zic eŭ luĭ Toma, care sta tologit pe plapuma luĭ cea roşie.

— A femeĭ!.. rîse el; tot femeĭ visaţĭ! Ţi-o jur pe omenia mea, că a fost bărbat ca tine şi ca mine.

— Cu toate astea, aceştĭ ochĭ...

— Aceştĭ ochĭ?... O! dacă aĭ fi văzut tu aceştĭ ochĭ vre-o dată 'n viaţa ta, ţi s'ar fi părut că-ĭ revezĭ în fie-ce stea vînătă a dimineţeĭ, în fie-ce undă albastră a măreĭ,

---

1) Probabil în sensul de «*aproape*».

2) Subliniere pusă cu creionul, ulterior, de Eminescu, ca să indice probabil sensul special de «*aproape*».

în fie-ce geană azurie ivită prin norĭ. Cît era de frumos acel copil şi ce tînăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat, ce l'am avut, care m'a iubit cu desinteresare, care a murit pentru mine, şi dacă mîna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochiĭ ce ţi se par încă frumoşĭ, poţĭ să-ţĭ închipueştĭ ce frumoşĭ trebuia să fie eĭ. Frumoşĭ a 'nmărmurit în sufletul meŭ întunecos, rece, nebun, precum ar remînea prin nourĭ pe bolta cea brună a nopţiĭ două... numaĭ două stele vinete. Tu, iubitule, mi se pare că aĭ să deviĭ foiletonistul vre-unuĭ ziar... După ce voĭ muri, îţĭ voĭ *testa* [1]) într'o broşurică romanul vieţiĭ mele şi veĭ face din lungiĭ, din obosiţiĭ meĭ anĭ triştĭ, monotonĭ, plînşĭ, o oră de lectură pentru vre-un cutreerător de cafenele, pentru vre-un tînăr romanţios, saŭ pentru vr'o fată afectată, care nu maĭ are ce pierde, care nu maĭ poate iubi şi care învaţă din romane cum să-şĭ facă epistolele de amor [2]).

---

[1]) latinism (ardelenism); însemnează a *lăsa moştenire*.

[2]) Adaos ulterior, cu creionul în loc de: «cum trebue să iubească».

O! voĭ cari posaţĭ ca eroĭ leşinînzĭ a[ĭ] romancierilor francezĭ, voĭ carĭ iubiţĭ ca sentimentaliĭ germanĭ — răspunseĭ eŭ — voĭ carĭ mîncaţĭ cu toate astea ca Englezii materialiştĭ, voĭ trăiţĭ mult, şi te 'ncredinţez eŭ, iubitule, că tu, cu toată afecţiunea ta, cu toată faţa ta de-un eroism palid, aĭ să trăieştĭ maĭ mult de cît mine. Pe ce ne prindem?

— Pe ce ţi-am spus — replicà Toma — pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De-oĭ muri eŭ înainte, ţĭ-o las pe-a mea, de-ĭ muri tu, moştenesc eŭ pe-a ta, şĭ-atîta-ĭ tot.

Intr'o noapte venisem la Toma. Luna strălucia afară, şi în casă nu era lumînare. Toma sta visînd pe patul luĭ şi fumînd în lungĭ sorbiturĭ din[tr']un ciubuc lung, şi focul din lulea ardea prin întunericul odăieĭ ca un ochiŭ de foc roşu ce-ar sclipi prin noapte. Eŭ stam lîngă fereastra deschisă şi priviam visînd în faţa cea palidă a luneĭ. În faţa locuinţeĭ luĭ Toma era un mîndru palat a[l] unuia din.... aşa [zişiĭ] aristocraţĭ aĭ noştri.... Dintr'o fereastră deschisă din catul de sus auziĭ prin aerul nopţiĭ tremurînd notele dulcĭ a[le]

unuĭ piano — şi un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, profumată (*sic*), fantastică. Îmĭ închiseĭ ochiĭ, pentru-ca să visez în libertate. Mi se păru atuncĭ că sînt într'un pustiŭ uscat, lung, nisipos ca seceta — d'asupra căruia licăria o lună fantastică şi palidă ca faţa uneĭ vergine murinde. E miază-noapte.... Pustiul tace.... aerul e mort şi numaĭ suflarea mea e vie, numaĭ ochiul meŭ e viŭ, pentru-ca să vadă pe-un nor de argint în naltul ceruluĭ un înger alb, îngenunchiat cu mînile unite, care cîntă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare : Rugăciunea uneĭ Vergine. Intredeschiseĭ ochiĭ şi văzuĭ pin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unuĭ salon strălucit, o jună fată muiată 'ntr'o haĭnă albă, înfiorînd cu degetele eĭ subţirĭ, lungĭ, albe, clapele unuĭ piano sonor şi acompaniind ţipetele uşoare a[le] unor note dumnezeeştĭ cu glas[ul] eĭ dulce şi moale şi încet. Părea că geniul divinuluĭ brit Shakespeare espirase asupra pămîntuluĭ un noŭ înger lunatec — o nouă Ophelia. Am închis iar ochiĭ, astfel încît, recăzut în pustiul cel

lung, palatul cel alb se confunda cu nourul de argint, iar juna fată cu îngerul în genunchĭ. Apoĭ strîngînd [ochiĭ] silit şi tare, am învescut visul meŭ în întuneric —, n'am maĭ văzut nimic, ci auzĭam dispărînd ca o suvenire întunecată — Rugăciunea uneĭ Vergine.

Musica încetase de mult, şi, cu totul în prada impresiuneĭ eĭ, ţineam încă ochiĭ strîns închişĭ. Cînd mă deşteptaĭ din reveria mea, fereastra susă [1]) a palatuluĭ era închisă, în salon întuneric, şi sticlele ferestreĭ străluciaŭ ca argintul în alba lumină a luneĭ. Aerul era blînd şi văratec — iar razele luneĭ, pătrunzînd în camera luĭ Toma, isbiaŭ faţa sa cu care era el culcat în sus. Ea era maĭ palidă de cît altă dată, şi mi se părea că două raze ale luneĭ auriaŭ două micĭ lacrimĭ (?) [2]) pătrunse din ochiĭ luĭ închişĭ.

— Plîngĭ ?, ziseĭ încet şi mişcat şi eŭ: căcĭ sufletul meŭ era plin de lacrimĭ.

---

1) Indreptat peste: «*de sus*».

2) Scris ulterior, cu creionul, de-asupra, peste cuvîntul «diamante».

— Iubit de-un asemenea înger fără să-l poţi iubi, şopti el încet, cu o voce (disperată[1]), seacă şi amară.

— Ce-aĭ ?, zic eŭ.

— Ce-am ?—răspunse Toma. O ! dacă aĭ cunoaşte tu cît de puţin sufletul meŭ, acesta te-ar înfiora — nu ştiĭ, nu-ţĭ poţĭ imagina cît e de pustiŭ, cît e de deşert în el — e întocmaĭ ca gîndirea idioată şi stearpă a unuĭ om, a[le] căruĭ urechĭ sunt surde ca lutul, a căruĭ gură e mută ca pămîntul, a[ĭ] căruĭ ochĭ sînt orbĭ ca piatra. Nu maĭ simt nimica şi cînd maĭ pot stoarce o lacrimă din ochiĭ meĭ, mă simt ferice. Aĭ văzut acel înger închinîndu-se Dumnezeuluĭ săŭ — eĭ bine, acel înger iubeşte c-un amor lumesc pe un Demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Şi eŭ... eŭ n'o pot iubi. Stele 'n cer, amorurĭ pe pămînt, numaĭ în noaptea mea nicĭ-o stea, numaĭ în sufletul meŭ... nicĭ un amor. Cîte odată numaĭ aud bătăile pustiituluĭ meŭ suflet..., cîte odată suflarea mi se curmă 'n piept, ca vîntul ce

---

[1]) Parantesul pus de Eminescu, ulterior, cu creionul.

se curmă prin ruinele sdrobite de munţiĭ anilor — cîte-odată maĭ simt şi eŭ!... O, atuncĭ îmĭ place să trec prin lume cu ochiĭ închişĭ şi să trăesc saŭ în trecut saŭ în viitor. Visez ca copilul ce vorbeşte pin somn, zimbind, cu Maica Domnuluĭ — mă transport în cer — pun aripĭ umerilor meĭ şi părăsesc pămîntul, pentru-ca să mă daŭ cu totul acelor umbre divine — visurĭ, care mă poartă din lume 'n lume şi mă isbesc din gîndire în gîndire. Mor pentru pămînt, ca să trăiesc în cer.

O! de-aş putea iubi.

Inţelegĭ tu ce va să zică de-a nu *putea* iubi? A trece prin lume singur, mărginit în paşĭ, în ochĭ — să te svîrcoleştĭ în strîmtoarea sufletuluĭ tăŭ celuĭ rece — să cauţĭ a-l aprofunda şi să vezĭ că e secat şi că apele sale se pierd în nisipul secăciuneĭ sociale, se ard de căldura (holeroasă) [1]) a uneĭ societăţĭ de oamenĭ, ce trăiesc numaĭ din ura unuia către celălalt.

[1]) Parantes pusă ulterior de Eminescu, cu creionul.

A nu iubi, nu-ĭ nimica — a nu *putea* iubi e grozav.

Tomà Nour, după-ce sfîrşise acest apolog al ureĭ şi [al] răceleĭ, el se sculà din pat şi începu să traverse *(sic)* spaţiul cel larg al camereĭ sale cu paşĭ marĭ. Lumina luneĭ bătea în faţa de marmură a icoaneĭ din părete, a[ĭ] căreĭ ochĭ păreaŭ că trăiesc n noapte.

— O Ioane! zise Toma, sărutînd ochiĭ ceĭ de foc vînăt a[ĭ] icoaneĭ — Ioane, iartă că am căzut într'un iad de ură, cînd tu nu-mĭ predicaĭ decît un cer de amor, suflet de înger ce-aĭ fost!

Luna s'ascunse 'ntr'un nor negru de ploaie, spintecat în două rîndurĭ de lungĭ fulgere roşiĭ. Casa se 'ntunecà şi nu se maĭ văzu nicĭ acea umbră pe perete: Ioan, nicĭ acea umbră de marmură ce umbla: Toma.

— Toma ziseĭ eŭ încet eŭ mă duc... noapte bună. Cată să nu 'nnebuneştĭ. Ieşiĭ şi mă duseĭ acasă la mine [1]).

---

[1]) Acest alineat, apoĭ—în afară de cel învecinat — celelalte treĭ ce urmează sunt, şterse ulterior de Eminescu, care

Deşi Toma rămînea acelaş, dar eŭ băgaĭ de seamă că el se ruina din zi în zi.

In una din zile însă, eŭ luaĭ frumoasa decisiune de-a compune *(sic)* cît se va putea de serios mina mea în sine cam mucalită şi nededată de a fi funebră şi a ţine o oraţiune de morală şi igienă acestuĭ om — pe care eŭ îl credeam că-ĭ vr'un geniŭ pierdut. Aşa e felul meŭ. In visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sînge şi omor — avar de aur şi desfrînat ca un Eliogabal, cînd în realitate nicĭ nu sînt în stare să mă măniŭ cum se cade. Atîta timp sînt şi eŭ mănios pe-un om, cît ţine el mănie pe mine. Eĭ bine, cu Toma puteam fi maĭ sever.

— Toma, ziseĭ eŭ, te ruinezĭ. Pentru D-zeŭ, îmblă între oamenĭ, pănă ce eĭ nu vor începe a crede că eştĭ nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, *saŭ*

---

vroia probabil să le înlocuiască. Dar nefiind înlocuite cu nimic şi povestirea rămînînd, de altminterĭ, trunchiată, le reproduc aicĭ toate.

analoge cel puțin [1]), maĭ multe zile de-a rîndul — dar el nu răspundea nimica, fața sa rămînea, la imputările mele de-o amicie copilărească, rece și imposibilă. Insă într'o zi prorupse [2]) cu o voce puternică și arzătoare — ochiĭ săĭ se turburară [3]) și resufla maĭ greŭ [4]).

— Tacĭ, zise el, copil ce ĭeștĭ. Ce vreĭ?.. Crezĭ tu, orĭ toate sufletele de pigmeĭ ce mă 'nconjor — cred eĭ oare, că mă cunosc? Eĭ văd niște membre de om — fiecare-șĭ croiește cîte-un interior cum îĭ place pentru acest biped îmbrăcat în negru și omul lor e gata. — «E un nebun», zice cutare. — «E fantast», zice cutare. — «Așa! vrea să treacă de original», zice un al treilea. — Și toate aceste individualitățĭ croite pe seama mea, atribuite mie, nu

---

1) Cuvintele subliniate — de-o exactitate de prisos într'o povestire literară — sînt adăogate ulterior, cu creionul.

2) Latinism-ardelenism; însemnează: *isbucni.*

3) Aicĭ urmau comparațiile, eliminate ulterior prin parantese: «(ca suprafața măreĭ și pieptul săŭ gemea) (ca resufletul unuĭ leŭ murind)».

4) Aceste patru cuvinte din urmă înlocuesc a doua parte din comparațiile reproduse în nota precedentă.

aŭ a împărţi cu mine nimic [1]). Destul că sînt altceva, decît ceea ce cred eĭ [2]). Lauda lor nu mă linguşeşte, pentru că eĭ laudă o individualitate, care nu-ĭ identică cu a mea—batjocura lor nu m'atinge, pentru că eĭ batjocoresc un individ, pe care eŭ nu-l cunosc... Îĭ dispreţuesc pe oamenĭ... m'am săturat de eĭ» [3]).

Se 'nţelege că cu asta curmà şirul orĭcăruĭ raţionament, ce se putea naşte în mintea mea. Nu 'ĭ-am maĭ făcut nicĭ o imputare [4]) ; e în zadar să vorbeştĭ celuia ce nu vrea să te-asculte.

Intr'o zi el plecase din Bucureştĭ, fără măcar să-şĭ ia adio dela mine, saŭ dela vr'unul din cunoscuţiĭ săĭ.

N'am maĭ auzit de el vr'un an. Intr'una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga.

---

[1]) Cuvîntul înlocueşte expresia anterioară : «nicĭ în clin, nicĭ în mînecă».

[2]) Fraza-ĭ ulterior adaosă cu creionul în loc de: «Eŭ sînt de tot altceva».

[3]) Ideile acestea amintesc în mod frapant sfîrşitul Satireĭ a II-a a poetuluĭ, publicată cu vre-o 10 anĭ în urmă.

[4]) In parantes urmează apoĭ «nicĭ o *admoniţiune* maĭ mult», — ardelenism.

Iat'o: «Iubitule, trimite-mĭ poesiile luĭ Alexandri, post-restante — sub literile Y. Y.» — Ş'atîta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la ţară, la o moşioară a părinţilor meĭ, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de poveştĭ şi de cîntece bătrîneştĭ. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijia de camera mea (în Bucureştĭ [1]), ca să primiască orce scrisoare mi-ar sosi în lipsa (mea) [1]) şi s'o arunce în sertarul meseĭ (mele) [1]).

Cum veni toamna, sburaĭ şi eu din cîmpiile cele friguroase şi brumatice şi intinse — în camera din Bucureştĭ, din etajul al treilea, caldă şi mică.

Sînt un fantast. [Cu] capul aplecat asupra meseĭ îmĭ făceam planurĭ de aur — cugetam asupra acelor mistere [2]) din viaţa popoarelor, din mersul generaţiunilor, care asemenea fluxuluĭ şi refluxuluĭ măreĭ duc cu o teribilă consecinţă icĭ la înălţare, colo

---

[1]) Parantese puse ulterior, cu creionul, de Eminescu.

[2]) Rîndurile de-aicĭ pînă la sfîrşitul frazeĭ, scrise în text cu creionul, înlocuesc cuvintele anterioare: mistere... «*a generaţiuneĭ noastre, carĭ pietrifică inima* naţiuneĭ».

la cădere. Afară era un timp posomorît și gemător ca gîndirile murinzilor —, ploaia vîjîa bătînd în ferestrele caseĭ —, focul se făcuse sgură 'n sobă —, lumînarea ardea palidă a stinsă —, și mie mi se părea că aud șoptirea acelor moșĭ bătrînĭ, carĭ, pe cînd eram mic, îmĭ povestiaŭ în timp de iarnă, ținîndu-mă în tremurîndele lor brațe, poveștĭ fantastice despre zine îmbrăcate în aur și luminĭ, carĭ cîntă senina lor vieață în palate de cristal. Aŭ trecut anĭ d'atuncĭ — și parcă a fost ierĭ —, ierĭ pare că'mĭ încîlciam degetele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor — la înțelepciunea trecutuluĭ, la acele veștĭ din bătrînĭ. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpiĭ (*sic*) aciea cînd Domniĭ îmbrăcațĭ în haine de aur și samur ascultaŭ de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanuluĭ de oamenĭ bătrînĭ — poporul entusiast și creștin undoind ca valurile măreĭ în curtea Domnieĭ —, iară eŭ, în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al ințelepciuneĭ, în mijlocul poporuluĭ plin de focul entusi-

asmuluĭ, să fiŭ inima lor plină de geniŭ, capul cel plin de inspirațiune — preot durerilor și bucuriilor — bardul lor. Spre a hrăni acele vise și maĭ mult, am deschis vr'o cîteva cronice vechĭ și răsfoiam prin ele, cînd într'una găsesc o scrisoare nedesigilată nicĭ — pe care de sigur că menagera mea, primind-o de la poștă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată cuprinsul eĭ.

Torino, în nu știu-cîte.

Domnule,

Mi-aĭ trimis poesiile luĭ Alecsandri. Ițĭ mulțumesc. Citesc adeseorĭ pe Emmi [1]), singurul lucru în lume, care-mĭ poate stoarce lacrimĭ. Intr'adevăr, voĭ ăștia, carĭ trăițĭ în lume numaĭ pentru-ca să trăițĭ, avețĭ o idee ciudată de moarte... voĭ vă imaginațĭ scheletul unuĭ mort și-ĭ zicețĭ moarte. Pentru mine, [ea] e un înger drag, cu o cunună de spinĭ, cu fața palidă și cu aripĭ negre.

[1]) Vezĭ drama-fragment a luĭ Eminescu, inspirată de această poesie, Ms. Ac. Rom., 2253, ff. 30—61, scrisă în aceiașĭ epocă.

Un înger... îngerul visurilor mele, care are o fisionomie cunoscută mie — singura fisionomie care purta pentru mine fericirea lumeĭ în zimbetul săŭ şi melancolia pămîntuluĭ în lacrima eĭ. Acea fisionomie nu maĭ este. Acele buze ce surîdeau —, un surîs al morţiĭ le-a închis, saŭ maĭ bine: moartea 'namorată de mine a luat figura uneĭ copile, a visitat pămîntul şi mi-a răpit maĭ întîiŭ inima, pentru ca dispărînd ea — s'o urmez şi cu sufletul. — Scrie-mĭ.

Eŭ nu maĭ văd bine şi urechile-mĭ vîjăe mereŭ de cîntecul umbrelor ce-o să le văd peste puţin pe cealaltă lume. Îngerul meŭ se pune 'n faţa soareluĭ şi umbra negrelor sale aripĭ îmĭ întunecă din ce în ce maĭ mult orele, carĭ se vor stinge în curînd. Voĭ muri. Scrie-mĭ curînd, căcĭ poate-oĭ maĭ primi încă. După-ce-oĭ muri, veĭ căpăta o ciudată moştenire din partea mea. Ţine minte. Rămîn al pămîntuluĭ cu corpul, al tăŭ cu sufletul cel ce 'n curînd nu va maĭ fi

TOMA NOUR.

O lacrimă se scurse tremurînd din genele strălucitoare și arunca-ĭ scrisoarea în foc. Ochiĭ meĭ painjenițĭ de lacrimĭ și insomnie întrevedeaŭ într'o sălbatecă fantasmogorie capul vînăt al aceluĭ amic nefericit — cu creeriĭ roșiĭ de gîndire, cu fălcile înfundate de venin și de mysantropie, cu ochiĭ înfundațĭ și turburĭ ca ochiĭ unuĭ nebun. De sigur murise. Deschid sertarul meseĭ și iaŭ puținele portrete ce le aveam împrăștiate prin hîrtiĭ. Portretul luĭ era lipit de a[l] luĭ Tasso [1]).

Epistola stătuse de mult în cronică. Era vechie.

Trecu însă o lună și primiĭ un pachet dintr'un mic oraș al Germanieĭ — reședința unuĭ rege-miniatură, rege-parodie, rege-satiră. Pachetul era c'un manuscript, manuscriptul biografieĭ luĭ Toma Nour.

Printre foĭ o fișie de hărtie cu cuvintele următoare :

Amice, N'am murit încă, însă sînt con-

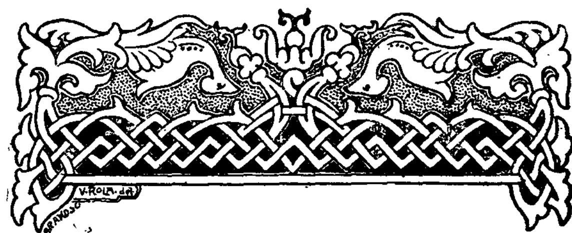
[1]) Aicĭ urmează fraza ștearsă ulterior : «O nouă coincidență». Vezĭ începutul romanuluĭ, pasajul al doilea.

damnat la moarte. Esecuţiunea mea va fi în curînd. Locuesc într'un palat mare —, la poarta mea sunt sentinele superbe —, numaĭ că e cam întunecos şi cam umed palatul meŭ —; oameni-ĭ zic închisoare. Cu manuscriptul fă ce-ĭ şti. Adio, şi la revedere pe cealaltă lume! [1]).

TOMA.

[1]) Cele două alineate din urmă sînt şterse ulterior, tot cu creion roşu. Probabil că Eminescu a vroit să le înlocuiască, părîndu-i-se poate şi luĭ prea neclare. Eŭ le reproduc, spre a nu trunchia povestirea.

Iată manuscriptul:

III

Am zărit întunericul lumeĭ sub un troian de ninsoare, adică într'una din acele colibe carĭ iarna nu-şĭ maĭ manifestă existenţa lor, de cît prin fumul cel verde ce tremură asupră-le. Tata n'avea nimica; era unul din oamenii ceĭ maĭ săracĭ aĭ cătunuluĭ nostru... Nu-mĭ aduc aminte de mama de cît ca de o fiinţă palidă, un înger, care mĭ-a descîntat copilăria cu glasul eĭ dureros şi suferitor. Eram încă mic, cînd într'o zi băgaĭ de seamă, că mama nu maĭ vrea să-mĭ răspundă, căcĭ ea adormise galbenă, cu furca'n mînă şi cu buzele ce zimbiaŭ abia. O gîndire adîncă părea că o coprinsese; eŭ o trăgeam din cînd în cînd încet

de mănică; dar ea mi se părea că nu vrea să-mĭ răspundă. A venit în urmă tata — oamenii aŭ întins-o pe-o masă — şi a venit satul întreg... uniĭ din eĭ plîngeaŭ —; eŭ priviam la eĭ, dar nu ştiam ce să cuget. Maĭ văzusem adese-orĭ oamenĭ ţepenĭ întinşĭ pe cîte-un pat ceĭ ziceaŭ năsălie, purtaţĭ pe sus între cîntece şi plîns, şi băgasem [de seamă] că de cîte orĭ trecea o nuntă aşa de tristă pe lîngă casa noastră, mameĭ îĭ curgeaŭ din ochĭ lacrimĭ marĭ, dar nu ştiam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce staŭ în casă se jucaŭ d'a cărţile, dar mama sta tot întinsă, tot nemişcată, tot galbenă. A treia zi o aŭ dus-o oameniĭ la o casă de lemn cu o cruce de-asupra — la biserică; un om bătrîn cu o barbă albă, îmbrăcat în haina lungă şi văpsită fel de fel, cînta încet şi pe nas — apoĭ aŭ pus-o într'o groapă, aŭ aruncat ţărînă de-asupra eĭ, de-aŭ acoperit-o... M'am întors a casă... Nu vorbisem nicĭ o vorbă de treĭ zile şi minunea aceasta îmĭ ameţia capul meŭ cel mic. Nu ştiŭ ce simţiam, dar mă coprinsese frica grozavă, că n'o să maĭ văd pe mama... Mă duceam de

o căutam în casă, o căutam pretudindenĭ... îmĭ părea că-ĭ aud glasul eĭ cel dulce şi încet, dar pe ea n-o maĭ vedem. Cum a înnoptat, m'am dus la biserică... Am văzut o movilă acolo unde pusese pe mama şi o lumînare de ceară galbenă ardea prin noapte, ca o stea de aur prin întunericul norilor. M'am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de ţărînă.— «Mama! mamă!— am strigat — eşĭ de-acolo şi vino a casă... Casa e pustie — zic —, tata n'a venit toată ziua azĭ —, porumbiĭ tăĭ ceĭ albĭ aŭ luat cîmpiĭ... Mamă, vino mamă! or ia-mă şi pe mine, acolo unde eştĭ... Ascultam; dar movila era rece, tăcută, umedă —, un vînt atinse lumînarea şi întunericul cel negru coprinse sufletul meŭ. Mama nu venia... lacrimele începură să-mĭ curgă, o mînă de lemn îmĭ strîngea inima 'n piept, suspinele mă inundaŭ şi în glasul uneĭ cucuvăĭ triste am adormit.

Şi iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stîncĭ mişcătoare, ce lumea le zice norĭ, vedeam o rază coborîndu-se tocmaĭ asupra mea. Şi pe rază se scobora o femee îm-

brăcată într'o haină lungă şi albă... era maica mea... Ea mă discînta şi din pieptul meŭ am văzut ĭeşind o turturică albă, ce s'a pus la mama'n braţe... Eŭ singur rămăsesem rece şi galben pe groapă, cum fusese mama; şi mi se părea că eŭ nu maĭ sînt eŭ, ci că sînt turturică... Pe braţele mameĭ m'am schimbat din turturică într'un copilaş alb şi frumos, cu nişte aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noĭ... am trecut printr'o noapte de nourĭ — prin o zi întreagă de stele, păn'am dat de-o lume de miros şi cîntec, de-o grădină frumoasă de-asupra stelelor. Copaciĭ eraŭ cu foĭ nestimate, cu florĭ de lumină şi în loc de mere lucĭaŭ prin crengile lor miĭ de stele de foc. Cărările grădineĭ acoperite cu nisip de argint duceaŭ toate în mijlocul eĭ, unde era o masă întinsă, albă, cu lumînări de ceară ce lucĭaŭ ca aurul — şi de jur împrejur sînţĭ *(sic)* în haine albe ca şi mama şi împrejurul capuluĭ lor strălucia de raze. Eĭ povestiaŭ, cîntaŭ cîntece de prin vremile de pe cînd nu era încă lume, nicĭ oamenĭ şi eŭ îĭ ascultam uimit... Cînd de-odată un

întunerec rece isbi obrazul și ochiĭ meĭ ce-ĭ deschisesem. M'am pomenit tot pe mormîntul de hleiŭ și o ploaie amestecată cu piatră îmĭ isbia fața, pe cînd noriĭ ceĭ negri aĭ ceruluĭ se sfîrtica *(sic)* în miĭ de bucăți prin fulgere roșiĭ ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se isbia de stîlpiĭ clopotnițeĭ. Am fugit de pe morman ud și plin, și m'am covrigit în clopotniță cu dințiĭ clănțănind și muiat pînă la piele; părul meŭ cel lung îmĭ cădea peste ochĭ —, mînuțele mele slabe și recĭ le băgam tremurînd în mînecuțele ude. Așa am stat toată noaptea. Pe la cîntătorĭ am început a merge cu picioarele goale prin noroĭ spre casă... am intrat în bordeiŭ... pe vatră lemnele se topise... și sgura abia maĭ licăria —; tata ședea pe un scăunașiŭ scund și pe fața sa arsă și nerasă se strecuraŭ lacrimĭ de venin. Unde-aĭ fost — zise el — apucînd cu blîndețe mîna mea înghiețată.

— Am fost să caut pe mama..... unde-ĭ mama?

Pieptul săŭ se îmflà cumplit, el mă luà în brațe, mă strînse cu foc nespus și-'mĭ

înnecà fața rece cu-un noian de sărutărĭ fierbințĭ. — Mama ta sărace — șopti încet — mama ta?! Nu maĭ aĭ mamă...

Rămăsesem singura mîngăiere a tatăluĭ meŭ celuĭ amărît. Eram lumina ochilor săĭ, cugetul mințiĭ, (amarul inimeĭ)[1], speranța bătrînețelor sale. Cînd eram mic mă duceam la preotul cel bătrîn al satuluĭ, care, ținîndu-mă pe genunchĭ, îmĭ dete primele lecțiunĭ de citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiŭ se trezise în mine, care vaĭ, era să-mĭ devie fatală. De-aș fi rămas în munțiĭ meĭ—să-mĭ fi încîntat inima cu doine și capul cu fantasmagoriile basmelor, poate eram maĭ fericit.

Tata m-a dat la școală (la Cluj)[1]. Ce-oĭ fi învățat nu știŭ, dar știŭ că zilele mele treceaŭ ca o iarnă pustie, ca un vis fără înțeles.

Intre copiiĭ aciea (*sic*) lipsițĭ carĭ ascultă cu sete de pe băncile școaleĭ graiul învățătureĭ, între aciea cărora studiul nu li-ĭ o silă ci chemare, destin, în capul și inima că-

---

[1]) Parantes pus de Eminescu, ulterior, cu creionul.

rora se frămîntă cîte puțin foc ceresc, sînt cu deosebire două clase — cu toate că amîndouă aŭ un punt (*punct*) în care nu diferesc: lipsa.

Numaĭ că la uniĭ e voluntară, la alțiĭ e pentru-că într'adevăr sînt lipsițĭ. Ceĭ dintîĭ auresc până și prundul stradelor cu baniĭ lor, până ce remașĭ fără [nicĭ o para] beaŭ paharul miserieĭ până la drojdiĭ; ceĭ din urmă îl beaŭ mereŭ, fără întrerupere.

Intre ceĭ patru părețĭ galbenĭ a[i] uneĭ mansarde scunde și lungărețe, osîndite de-a sta în vecĭ nemăturată, locuiam cincĭ inșĭ în desordinea cea maĭ deplină și maĭ pacifică. Lîngă mica fereastră stetea o masă numaĭ cu două picioare, căcĭ cu partea opusă se rezima de perete. Vr'o treĭ paturĭ, care de care maĭ schioape, unul cu treĭ picioare, altul cu două la un capăt, iar la celălalt așezat pe pămînt astfel încît te culcaĭ pe el pieziș, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică, niște sfeșnice de lut cu lumînărĭ de seŭ, o lampă vechie, cu genealogie directă dela lampele filosofilor grecĭ a[le] căror studiĭ puțiaŭ a unt-

delemn, mormane de cărţĭ risipite pe masă, pe sub paturĭ, pe fereastră şi printre grinzile cele lungĭ şi afumate a[le] tavanuluĭ, ce eraŭ de culoarea cea mohorîtă-roşie [a] lemnuluĭ pîrlit. Pe paturĭ era (*sic*) saltele de paie şi cergĭ de lînă —, la pămînt o rogojină, pe care se tologiaŭ colegiĭ meĭ şi jucaŭ cărţĭ, fumînd din nişte lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera ş-aşa atît de mărginită a mansardeĭ. Eram cu toţiĭ în vîrsta aceea, în care urli ariĭ din opere, declamĭ pasaje din autoriĭ clasicĭ, facĭ poesiĭ de amor, vreĭ să trecĭ de ştrengar şi de viţios, îţĭ închipueştĭ aşa de mult despre mustecioara d-tale, eştĭ convins că zîmbetul d-tale e fermecător şi ochiul săgetător —, în fine în vîrsta cea pedantă şi nesuferită căreia nu ştiĭ ce nume să-ĭ daĭ. Pe cînd colegiĭ jucaŭ cărţĭ, rîdeaŭ, beaŭ şi povestiaŭ anecdote care de care maĭ frivole şi maĭ de rîs, de Pepelea, de ţiganĭ, de popĭ —, eŭ îmĭ mînam viaţa cu capul aşezat în mînĭ, cu coatele rezemate de marginea meseĭ, neascultînd la eĭ şi citind romanţe fioroase şi fantastice, carĭ-mĭ

iritaŭ creerii. Intre mulţimea de colegĭ era cu deosebire unul de-o frumuseţe femeiască. Palid, delicat — era cu toate astea capul tuturor esceselor de student. La beţie el bea îndoit cît orşicare din noĭ, numaĭ că pe cînd ceĭlalţĭ cădeaŭ în toate lăturile, şi nu ştiaŭ ce vorbesc, chiuiaŭ, şi se sărutăŭ ca şi cînd ar fi amanţĭ —, el singur sta în mijlocul lor senin, surizînd —, şi singurul semn că băuse, era că paloarea sa obicĭnuită se colora cu'n gingaş rosa — ca acel al ofticeĭ [1]). Eŭ de felul meŭ nu puteam bea, dar într'adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger (blond) [2]) cu ochiĭ de-un albastru aşa de strălucit şi de adînc, cu faţa aşa de palidă, aşa de delicată, asupra căruia însă vinul nu produsese nicĭ un efect. El era sărac de fel, însă se părea că-ĭ păsa aşa de puţin de sărăcia luĭ. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume şi noutăţĭ — însă totdeauna rupt

---

[1]) Maĭ nainte *«pudoareĭ»*, şters şi înlocuit de poet cu creionul.

[2]) Parantes pus de Eminescu, ulterior; de-asupra e scris pentru înlocuire: «cu păr... [cuvînt ilegibil] lung».

şi fără banĭ, el era o individualitate care nicĭ nu avea cunoştinţa de sine, care nu numaĭ că nu ştia, dar nicĭ nu voia să ştie la ce trăieşte. Mie-mĭ părea cu toate astea, că această veselie era silită, că aceste rîsurĭ nenatural de nemăsurate şi nebuneştĭ nu eraŭ decît trista şi desperata prefăcătorie a unuĭ suflet rupt de durere.

Intr'o friguroasă miază-noapte de iarnă— eŭ citiam, ceĭlalţĭ colegĭ dormiaŭ care 'ncotro — bate cineva la uşe. Intră! —strig.

Intr'o manta ce parcă nu maĭ putea susţinea lupta cu vîntul, intrà tînărul şi palidul meŭ amic, —dar paloarea sa era maĭ adîncă, era vînătă, buzele secĭ şi strînse, rîsul amar şi peste măsură silit, ochiĭ turburĭ, părul săŭ negru într'o desordine cumplită.

— Ioane! strig eŭ, ce-aĭ? I-apuc mîna şi mă uit fix în ochiĭ luĭ.

— Nimic, zise el rîzînd, nimica!..ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeŭ?

— Ea!, zise el, şi strîngîndu-mă la el, apăsîndu-şĭ capul de pieptul săŭ cu nişte sughiţurĭ disperate — vino, zise — vino cu mine... te rog!

Mi-aruncaĭ [pe spate] o haină maĭ caldă și ieșiĭ cu el. Era ger. Pașiĭ noștri trosniaŭ pe zăpada înghețată — și noĭ sburam alăturĭ pe stradele orașuluĭ; eŭ învălit și cu fața înfundată în manta — el, ținind fața în dreptul zăpadeĭ (*sic*), ce isbia, ca acele, rece. Sufla un vînt cumplit. Din cînd în cînd treceam pe lîngă o lampă... Cînd priveam în fața sa așa de albă ca [a] unuĭ mort, îmĭ părea că merg alăturĭ cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încît îmĭ venia să mă mir cum eŭ, viŭ, puteam să însoțesc pe acest mort și unde mă duceam cu această fantomă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a[l] figureĭ sale, pașiĭ săĭ ce abia atingeaŭ pămîntul, ochiĭ săĭ ficșĭ, mantaua sa lungă și ruptă ce ajungea maĭ până la picioare — și încă astfel cum mergea mut alăturĭ cu mine, mă 'nfioram eŭ singur gîndind că am a face c'o ființă ce nu este, gîndiam că visez, și că nu e decît o înfricoșată fantasmă din visul uneĭ nopțĭ de iarnă. Ieșirăm din oraș. Cîmpia lungă și lată, acoperită cu zăpadă de argint în care se

oglindia luna palidă... era o arie albă întinsă... Noaptea de iarnă fantastică, plină de-un aer de argint, în toată frumuseţea sa rece — cîmpia de zăpadă — p-icĭ pe colo cîte-un tufiş nins — o momîĭe, o fantasmă de argint pe un cîmp de argint, ĭată tot. Noĭ luarăm cîmpul de-a curmezişul. Departe la un capăt al cîmpuluĭ se zăria printre arborĭ desfrunziţĭ, în mijlocul uneĭ grădinĭ, o lumină ce părea că iese [1]) dintr'o fereastră şi s'auzia lătratul amorţit al unuĭ cîne.

Am grăbit şi maĭ mult paşiĭ noştri, pănă ce-am putut distinge pin (*prin*) ninsoarea generală o casă în mijlocul uneĭ grădinĭ. Am sărit amîndoĭ gardul ce se scutura de ninsoare şi ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m'a rugat să mă plec ca să se poată sui şi apuca de cercevelele giamurilor; sări pe spatele mele îndoite — d'aicia pe marginea temelieĭ şi se uită înăuntru. Eŭ mă urcaĭ după el.

Camera era mobilată sărac — scaunele de

---

[1]) În text: «esă».

lemn — patul nelustruit — într'un colț un piano. Pe-un scaun ședea un bătrîn — pe pat zăcea o fată cu 'ochiĭ jumătate închișĭ — lîngă piano ședea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era de-o frumusețe rară. Părul blond bătea în cenușiŭ— fața sa albă ca bruma, ochiĭ săĭ maĭ negriĭ decît mura sub nișțe gene lungĭ, blonde, și sprîncene subțirĭ, trase și îmbinate. Buzele eĭ tremuraŭ o rugăciune — ochiĭ săĭ se întredeschideaŭ din cînd în cînd—tîmplele sale băteaŭ încet. Un braț de-o albețe vergină ca cea maĭ curată marmură spînzura 'n josul patuluĭ, pe cînd mîna cealaltă zăcea pe inima eĭ.

Bătrînul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și încunjurată de cîțĭ-va perĭ albĭ ca argintul în lumină era [în]norată de durere — ochiĭ săĭ roșiĭ, de bătrînețe, și de coloare turbure eraŭ plinĭ de lacrimĭ — capul săŭ palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv, și brațele sale spînzuraŭ de-a lungul sprijoanelor scaunuluĭ.

Fata de lîngă scaun era un înger tran-

dafiriŭ [1]. Şezînd în faţa pianuluĭ — mînile reposaŭ [2]) ţepene pe clape, spatele răzimat de speteaza scaunuluĭ şi capul spînzurat cu faţa 'n sus asupra spetezeĭ. Faţa eĭ privea drept în cer — lacrimele eĭ rămîneaŭ în ochĭ — căcĭ faţa eĭ sta orizontal. Faţa era palidă şi durerea eĭ o durere sublimă.

Insuşĭ aerul camereĭ era mort şi trist— flacăra lumineĭ tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Era (*sic*) toţĭ muţĭ ca morţiĭ; privirea bătrînuluĭ devenise fixă şi disperată, cînd de-odată mînile celeĭ de lîngă piano se mişcară. Electric inspirate sburaŭ ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cereştĭ; bătrînul se plecà ca pentru a îngenunchia, ochiĭ murindeĭ se deschiseră şi ea începu să cînte: Cîntecul uneĭ murinde. Notele sburaŭ cînd puternic, cînd încet, abia auzite, ca suspinele arpelor [3]) îngereştĭ, era unul din a-

[1]) Cuvîntul e adaos ulterior, cu creionul, — pentru «rosa», espresie foarte obicinuită în Ardeal şi Bucovina.

[2]) Latinism (ardelenism); însemnează a *odihni*; în sens figurat: a muri (a odihni pentru vecie).

[3]) Arfelor.

cele cîntece superbe a[le] aceluĭ maestro divin în țipetele sale: Palestrina. Murinda cînta... dar ce fel. Un timbru ca a[l] unuĭ clopot de argint... Cîntecul pianuluĭ se stingea sub degetele uneia —, cîntecul pe buzele celeĭlalte se stingea şi el —, murinda, ce se ridicase pe cotul mîneĭ drepte, recădea încet-încet cu capul în perinĭ —; cîntecul se stinse, buzele amuțiră şi deveniră vinete, ochiĭ se turburară şi apoĭ se închiseră pentru tot-deauna.

Lumina asfinți [1]).

— Sofia! strigă Ioan, căzînd pe spate de la fereastră în zăpadă.

Săriĭ jos.

Il învăliĭ în manta şi, cum era înțepenit de leşin şi ger, îl luaĭ de-a umere. Era uşor ca o fată. Săriĭ cu el gardul şi traversaĭ cu el cîmpia cea ninsă, asemenea unuĭ fur de morțĭ. Aproape de oraş îl puseĭ jos la pămînt, am început să-l frec cu zăpadă şi să suflu cu suflarea mea înghiețată asupra fețeĭ de-o paloare ce în lumina luneĭ părea

---

[1]) Ados ulterior de Eminescu, înlocuind pe «se stinse».

de argint. Faţa sa trasă îmĭ păru că se mişcă. — Ioane! zic, scoală, haĭ acasă. El îşĭ întoarse, culcat fiind, ochiĭ spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noĭ acolo? zise el rătăcit, arătînd cu mîna spre direcţiunea caseĭ.

— Nu! Noĭ abea ĭeşisem din oraş şi tu aĭ căzut aicia fără simţirĭ.

— Va să zică am visat? zise el rîzînd nebuneşte — ştiam eŭ c'am visat! nu se putea alt-fel... nu se poate. Vocea sa era frîntă, plăngeroasă (*sic*) şi amorţită de durere.

— Haĭ acasă; răceştĭ!

— Tu! n'aĭ auzit acea musică divină, acel înger murind, acel bătrîn disperat, n'aĭ văzut nimic?

— Dar pentru Dumnezeŭ, ce vreĭ tu cu bătrînul tăŭ şi cu îngerul tăŭ murind? Ce vreĭ să fi văzut eŭ aicĭ în cîmp, cînd n'am fost nicăirĭ, ca să putem vedea ceva din cîte zicĭ tu.

— Bine zicĭ! sînt nebun! Am visat! Aide acasă. Lumina la eĭ nu arde... eĭ dorm... eĭ dorm duşĭ... va să zică sunt liniştiţĭ, de vreme ce dorm şi lumina-ĭ stinsă...

va să zică ea nu moare... din contra e speranţă să se 'nsănătoşeze, de vreme ce doarme.

— Capul tăŭ e ud, zic eŭ — căcĭ fierbinte fiind s'a topit zăpada pe fruntea [ta]. Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap şi i-am pus'o luĭ, apăsîndu-i-o peste ochĭ, căcĭ băgasem de seamă că lumina se reaprinsese. Apoĭ, apucîndu-l cu amîndouă mînile de subsuorĭ, îl ridicaĭ, îl apucaĭ strîns de-un braţ, — şi 'ncepuĭ s'alerg iute cu el pănă ce intrarăm în stradele oraşuluĭ... ast-fel în cît ameţit, orbit şi dus cu sila, în apatia luĭ, nu se maĭ uitase înnapoĭ.

Venirăm acasă. Ochiĭ săĭ eraŭ turburĭ — însă faţa luase iar aparinţa de linişte ce-ĭ era obicĭnuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă şi fumega pe stinse. — O Dumnezeul meŭ, aş vroi să nu dorm şi cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! — [zise Ion], aruncîndu-se pe pat.

Ca la toţĭ degeraţiĭ, îĭ era somn şi luĭ; şi fiind-că somnul era, după părerea mea, singurul remediŭ ce putea să aline o stare

ca aceea în care se afla el, — l'am lăsat să se culce şi eŭ am început să mă primblu disculţ, ca să nu fac sgomot, de-a lungul camereĭ. Cînd, în spre ziuă, îmĭ veni somn şi mie, şi mă trîntiĭ lîngă unul din camaraziĭ meĭ. A doua zi cînd m'am sculat —, era ziua 'n-amează mare. El se sculase şi plecase de mult.

A treia zi pe cînd se 'nsera, Ioan intrà trist, rece însă liniştit în casă.—Ea a murit, zise el.— Vino. Mă luă de braţ pe stradă. Seara era rece, stradele pustiĭ, cînd văzuĭ luminîndu-se într'un colţ depărtat: patru oameni ce duceaŭ un sicriŭ negru de brad, cărora le urma un preot în pas repede şi după eĭ — ca şi cînd durerea ar fi fost repede — urma într'acelaş pas un bătrîn în manta sură, lungă şi veche — şi o fată îmbrăcată sărac.

Ne apropiarăm de convoiu ce mergea repede spre cimiter. Intrarăm, prin crucile şi mormintele ninse, lîngă o galbenă groapă săpată din noŭ astfel, încît din fundul eĭ ĭeşia încă un uşure abur de căldura pămîntuluĭ, pe cînd bulgăriĭ prinsese

brumă. O 'nmormîntare într'o seară de iarnă. Cioclul îşĭ rezimase bărbia uneĭ feţe adîncĭ şi posomorîte pe sapa cea lată şi plină de lut — luna trecea ca un vis prin noriĭ palizĭ şi recĭ — preotul cînta: un «Pomeneşte Doamne».., iar bătrînul tată îşĭ descoperise capul. Peliţa [feţiĭ luĭ] era galbenă, iar pe ea ţesuse anĭ şi durerĭ în toate părţile trăsurĭ carĭ maĭ fine, carĭ maĭ adîncĭ; capul său [era] maĭ mult fără păr; părea că periĭ arginţiĭ presăraţĭ numaĭ, eraŭ sădiţĭ de mîna uneĭ fiinţe nedibace... Ochiĭ săĭ eraŭ uscaţĭ şi necapabilĭ de-a plînge... privirea ţintea fixă asupra sicriuluĭ, încît părea că toată espresiunea durereĭ celeĭ adîncĭ se concentrase în capul său pe jumătate nebun şi 'n ochiĭ săĭ turburĭ şi fără seamă. Înainte ca purtătoriĭ să depună corpul în sîn[ul] [1]) cel adînc de lut, bătrînul ca prin instinct făcu un semn, capacul se ridică şi din fundul sicriuluĭ prea mare vedeaĭ par-că o umbră albă: părul în desordine, faţa de un alb vînăt şi împietrit

---

[1]) înlocuind cuvîntul «leagănul», şters.

ca al marmoreĭ, buzele supte şi ochiĭ ceĭ marĭ închişĭ şi 'nfundaţĭ sub fruntea lată şi veştedă. Bătrînul s'apropià şi apăsà lung timp buzele sale recĭ pe fruntea copileĭ moarte. Sora sa stetea [ca] o marmură vie, [ca] un geniŭ al dureređ, rezimată, cu faţa topită de durere — lîngă un copac ce'şĭ scutura frunzele galbine şi pline de neauă pe faţa eĭ albă şi rece. Ochiĭ închişĭ şi secĭ, gura eĭ trasă cu amărăciune, faţa eĭ ce sta să plîngă şi nu putea, te făcea să crezĭ că maestrul Canova îşĭ săpase pe acele morminte o operă a marmoreuluĭ săŭ geniŭ şi c'o intronase printre crucĭ şi morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lîngă mine, şi-şĭ apropià buzele luĭ de ochiĭ moarteĭ. Apoĭ capacul recăzu, pe funiĭ fugea sicriul cel negru în noaptea pămîntuluĭ —, şi pe pămînt nu maĭ rămăsese de cît suvenirea cea amară a Sofieĭ. Mĭ-am închis ochiĭ şi am visat... ce?... nu ştiŭ. Cînd i-am redeschis, eram singur în cimitir. Luna revărsa printre arboriĭ ninşĭ şi străluciţĭ în haina lor argintie — o lumină dalbă ca visul de vară,

— iar bătrînul cioclu arunca încet, nepăsător, melancolic, bulgării ce sunaŭ pe scîndurile uscate ale sicriuluĭ. Un vis de moarte, de mormînt: iată tot.

Cînd mă întorseĭ şi intraĭ în mansarda rece, Ioan sta lungit drept pe patul meŭ, părul săŭ era răsleţit ca noaptea pe perina albă şi mînile unite asupra capuluĭ — faţa neclintită şi ochiĭ închişĭ. Pe-o masă alăturĭ cu patul sta o claie de cărţĭ prăfuite, de-asupra lor ardea în sfeşnicu[l] de lut o lumînare de săŭ — care necurăţită făcuse mucul negru şi mare şi vărsa o lumină galbenă şi nepricepută[1]) asupra feţeĭ nesimţitoare a juneluĭ. Pe masă sta un pistol. M-apropiaĭ încet şi-l luaĭ de-acolo. In letargia în care-l aruncase durerea sa cea adîncă, Ioan n'auzi nimica. Deschiseĭ un oblon al ferestreĭ şi-aruncaĭ pistolul pe un troian de ninsoare. Apoĭ ieşiĭ din casă şi mă duseĭ să-mĭ răcoresc[2]) visurile şi impresiunea vie, turburarea întunecoasă [a]

---

[1]) Corect: nelămurită.

[2]) Scris de-asupra cuvîntuluĭ «primblu», pe care-l înlocueşte.

sufletuluĭ în noaptea cea senină şi rece de iarnă.

A doua zi mă 'ntîlniĭ cu Ioan.—Aĭ văzut toate fasele acesteĭ drame a inimeĭ, Tomo, aide acum de-ţĭ vezĭ de aproape actoriĭ... aide la bătrînul şi la fiica ce i-a maĭ rămas. O, Dumnezeul[e], nu sînt egoist, dar cu toate astea tu ştiĭ că aş fi vrut ca ast-laltă...

— Tacĭ — ziseĭ eŭ — nu face un păcat. Ast-laltă poate asemenea să facă un fericit, Ioane! E tot-aşa de frumoasă şi pare-se tot aşa de bună. Dar, în fine, aidem.

Ajunşĭ la casa bătrînuluĭ, intrarăm în odaia încălzită şi familiară. Bătrînul sta, în durerea luĭ, mut, în fotoliul cel vechiŭ, cu capul plecat asupra pieptuluĭ. Fata şedea visătoare lîngă fereastră şi se uita în fruntea înflorită a uneĭ roze ce lucia ca o stea înfocată alăturĭ cu-ale ferestreĭ florĭ de ghiaţă. O bătrînă 'şĭ făcea de lucru lîngă gura sobeĭ. Ziua era aşa de posomorîtă, încît în casă părea seară. Eĭ maĭ nu simţiră intrarea noastră. Ioan s'apropià de fată, ĭ-apucà mîna şi zise c'o tandreţă

de frate: Poesis, ce facĭ tu? — Ce fac? nimic — vorbeşte 'ncet... tata doarme, numaĭ că somnul săŭ se chiamă durere şi desperare... Nu-l deştepta din somn! Singurul nostru sprijin, Sofia... s'a dus.

Iţĭ presint pe Domnul — zise Ioan, arătîndu-mă pe mine.

A! Domnul!.. zise ea încet şi inclinîndu-se nepăsătoare şi uitită, pare-că nu mă văzuse... Ioane 'ţĭ mulţumesc — zise ea, strîngînd mîna luĭ [Ioan], care sta pe un scaun faţă 'n faţă cu ea —, aĭ fost în acea seară şi tu. Sărman copil! Cît aĭ pierdut!

Eŭ n'am fost — n'am putut, Poesis — întreabă pe Domnul, dacă n'am căzut în zăpadă nesimţitor, pe calea de-a veni la voĭ. Domnia-luĭ mă 'nsoţea.

— Domnul? zise ea, surîzînd cu tristeţă. — Dar tu aĭ fost.., nu te-am văzut în fereastră?

— Va să zică am fost — zise el încet şi mişcat — va să zică am asistat la espirarea eĭ. O Tomo, cît răŭ mi-aĭ făcut. Sĕ mă 'nşelĭ, să-mĭ spuĭ c-am visat. Mi-o imputam de-o crimă că nu venisem, dar

acum... sînt scuzat înaintea eĭ în cerurĭ... ea ştie... eu am fost... dar de ce nu mĭ-aĭ spus-o? aş maĭ fi şi... or de unde eram noĭ.

— In starea în care eraĭ? ziseĭ eŭ. De-aĭ fi venit, Ioane, azĭ nu răspundeam de mintea ta — şi de viaţa ta, lucrurĭ la care ştiŭ că nu prea ţiĭ, dar la carĭ era datoria mea de-a ţinea.

— Sărman copil! Cît eştĭ de nenorocit! Eŭ aş fi nebunit de mult, zise ea, plecîndu-se şi sărutînd fruntea cea curată a luĭ Ioan! Fruntea luĭ rămase liniştită, dar se acoperi c'un nour de vise. — O voĭ urma — zise el încet şi mişcat şi ochiĭ săĭ se umplură de lacrămĭ —, o voĭ urma în curînd.

— Tacĭ, zise ea, să nu ne-audă! arătà cu ochiĭ la tată-săŭ, ce stetea pierdut în durerea luĭ mută şi adîncă.

Maĭ stăturăm cît-va... foarte puţin... ş-apoĭ ne-am întors înspre casă... Inima mea era înnecată 'n raze —, sufletul meŭ îmbătat de-o dulceaţă nemărginită şi plin numaĭ de un chip, de unul singur... Poesis!— Ion se despărţise de mine. Eŭ intraĭ în casă şi trîntindu-mă dinaintea meseĭ cu

cărţĭ : — Poesis — murmuraĭ răpit — te iubesc !

Am visat... am cîntat... am scris, toate despre ea... ființa mea era plină de-un singur vis... mintea mea nu vedea alt chip, decît pe-acel înger de marmură: «Poesis !»

L-am căutat pe Ioan şi am cercat a-ĭ spune. Dar el devenise tăcut şi respingător... neîncrezător către orĭ-ce. — Işĭ rîdea de cer şi de Dumnezeŭ; despreţuia oamenii în cît ţi s'ar fi părut că sub sdrenţele luĭ rîde un rege sceptic şi crud ca Satana. Nu maĭ puteam vorbi cu el. Il întrebaĭ numaĭ într'o zi despre împrejurările aceleĭ familiĭ.

— Miserie, zise el, miserie, soarta sufletelor marĭ, sufletelor de îngerĭ... pe cînd ceĭ marĭ, idioţĭ în mărirea lor, se primblă in trăsurĭ aurite. O! aceştĭ marĭ ! n-ar putea eĭ să încurajeze, să susţie pe acel bătrîn poet ce-şĭ hrăneşte viaţa cu visurĭ, ce moare de foame cu tot geniul săŭ, care e silit să-şĭ lase fetele să îmble goale şi sărace pe strade, astfel încît prostituţiunea îmbrăcată în mătase rîde cu hohot pe urma virtuţiĭ sdrenţuite ? O, prostituţiunea şi ruşinea

se'ngroapă'n mormînt de marmoră și-n sicrie de plumb acoperite de catifea — pe cînd virtutea doarme somnul eĭ etern între patru scîndurĭ de brad. Și la ce există virtute, la ce? — La [1]) teatru cu virtutea, cu nobleţea — ce 'nsemnează aceĭ oamenĭ de nimic, care 'ntr'o lume de răĭ, de făţarnicĭ, de egoiștĭ fac pe virtuoșĭ, pe nobilĭ, pe sufletele caste. Poate oare virtutea să 'nvingă viţiul... Invinsu-l-a vr-odată? Cînd? La teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viaţa practică, unde-ţĭ trebue mișelie ca să nu morĭ de foame și părerea, [2]) numaĭ părerea omuluĭ onest ca să morĭ fericit, și neplîns de ceĭ ce rămîn în urmă, maĭ ales dacă lașĭ avere. O! am văzut scene, unde mama ascunde testamentul tatăluĭ în sînul eĭ, de frica fiilor eĭ ce aproape cu cadavrul ne-'nmormîntat încă, caută cu ochirĭ umede, însă de șarpe, testamentul răposatuluĭ. Am văzut asemenea scene, unde

---

[1]) In text: «*pe* teatru etc.», analogie incorectă la «*pe* scenă», după cum arată o frază de maĭ jos, care'ncepe în text: «*Pe* teatru, *pe* scenă cu virtutea...»

[2]) Corect *aparenţa*.

soţia leşină, numaĭ pentru-că letargia şi libertatea ce dă paloareĭ sale iĭ şade bine. E infam tot ce e om... nu cred în această bestie răutăcioasă care se trage din maimuţe şi care şi-a adus toate obiceiele rele ale străbunilor eĭ.

— Tacĭ, zic eŭ! Sofia ta n-a fost femee ?..

— Femee ea? zise el, surîzînd amar... ea femee? Aiurezĭ. Un înger a fost — un înger cum îl cugetă D-zeŭ numaĭ odată în mijlocul eternităţiĭ sale fără margine. Ce e femeea? Acest om ce trăieşte pentru a-şĭ spoi faţa cu colorĭ, vorba cu minciună, şi ochiĭ cu lacrimĭ înşelătoare. O sphynx ce plînge, cînd te tradă [*sic*], ce rîde în inima eĭ, cînd ochiĭ eĭ sînt plinĭ de lacrimĭ. O, ea n-a fost femee... Protest (*sic*) în contra numeluĭ.

Asta era disposiţiunea luĭ Ion în urma morţiĭ Sofieĭ. Mult timp în urmă, el, deşi cu inima sfîşiată, deşi cu sufletul turbure, însă [cu] fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezĭ nimica.

Eŭ — din contra — care văzusem figura

frumoasă a aceleĭ fiice a pămîntuluĭ, a aceluĭ înger blond, eŭ îl visam zi şi noapte, şi mi se părea că atuncia cînd îngenunchiam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră (romînească), [1]) cînd dascălul murmura în strana luĭ rugăciunĭ într'o limbă veche şi maĭ mult slavă, pe cînd preotul în altar îşĭ înnălţa slabele sale mînĭ spre cerurĭ —, mie mi se părea că mohorîta roşie icoană a Maiceĭ Domnuluĭ din iconostas lua conturĭ din ce în ce maĭ albe, faţa sa cea ştearsă şi neînţeleasă devenia ca suflată de-argint trandafiriŭ, părul săŭ acoperit de maramă brodată cu aur părea că undoia în lungĭ şi desordinate bucle blonde ca aurul, ochiĭ săĭ stinşĭ de vreme păreaŭ că lucesc ca două florĭ vinete, iar buzele sale sînte, galbene şi închise, păreaŭ rosete ce murmură vorbe, pe cînd haĭna cea plină de faldurĭ şi roşie, devenia în ochiĭ meĭ painjeniţĭ albă ca gazul cel alb. In biserică, în locul maiceĭ luĭ Dumnezeŭ, eŭ priviam prin lacrimele mele amare de

[1]) Parantesul pus ulterior de Eminescu.

amor — pe acel chip drag inimeĭ mele, pe Poesis.

Cine era ea? ce era? cu ce se ocupa? Actriță de mîna a doua de la un teatru de mîna a doua, ea juca subrette (*sic*), deşi pasul şi atitudinea arătaŭ pe tragediana.

Teatrul era într'un suburbiŭ al oraşuluĭ, zidit din [1]) scîndurĭ în mijlocul unor grupe de arborĭ, cari formaŭ în complex cu alțiĭ, maĭ depărtațĭ, un fel de grădină saŭ, maĭ bine zis, pădurice.

Pe-o uşă la capăt puteaĭ privi pe scenă cu toată crasa eĭ desordine naintea represintăreĭ, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roşiĭ, rose adică, cu băncĭ ce staŭ încă trîntite pe scenă, cu fondalurĭ ce spînzură pe la jumătatea sceneĭ, cu fundul, în care vezĭ încă stînd mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele 'n sus pe canapele, oglinzĭ întoarse cu sticla la perete, scoarțe învălătucite, requisite aruncate una peste alta, şi'n stînga şi'n dreapta

---

[1]) In text: «*de* scîndurĭ».

cabinete *(sic)* de scîndurĭ numite garderobe în care se 'mbracă şi se spoïesc actoriĭ şi actriţele.

Intraiŭ şi eŭ pe scenă, printre mulţimea cea foitoare de maşiniştĭ, cari se 'njură uniĭ pe alţiĭ, şi m'apropriaĭ de una din cabìnele de scîndurĭ, în care ştiam că se'mbracă ea. Printre spărturile scîndureĭ am privit şi eŭ înăuntru. Sermana copilă !, abia-ĭ murise sora-sa şi ea trebuia să joace un rol vesel. Puţin alb trebuia feţeĭ sale celeĭ de-o albeţe palidă, o lină adiere cu roşu îĭ dete un fel de reflect *(sic)* trandafiriŭ asemenea [cu] al lumineĭ sereĭ. Sînul eĭ era acoperit numaĭ c-o uşure cămaşe de gas care trăda maĭ mult decît acoperia piepţiĭ ceĭ maĭ rotunzĭ, maì albĭ, maĭ micĭ ce păreaŭ sculptaţĭ într'o marmură de argint de mîna unuĭ sculptor orb, căcĭ, văzînd, n'ar fi putut de cît să sfarme de gelosie opera sa. Ea juca pe-un înger, într'o feerie fără de înţeles, cu dei ex machina, care plăcea şi era frumoasă numaĭ pentru-că persoanele ce jucaŭ în ea plăceaŭ şi eraŭ frumoase.

Işĭ pusese aripele albe ; işĭ gătise com-

plect toaleta, şi pe cînd orchestra începu uvertura cu rugăciunea din Norma, Poesis căzu pe scaun într'o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere şi cu mînile unite, astfel încît nu te-ar fi prins mirarea, dacă răpită de acel cîntec ce suia la cer, ea s'ar fi urcat... încet, nemişcată şi tristă, ca sufletul unuĭ înger murind, la cerurĭ, purtată ca pe nesimţite de aripele eĭ albe-argintiĭ.

Eŭ stam şi-o contemplam. Voluptatea aceluĭ sîn de marmură, visătoria aceleĭ feţe palide îndreptate spre cer, acele mînĭ micĭ şi albe unite ca pentru rugăciune, acele braţe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca şi cînd ar fi denunţat desperanţa (*sic*), acel corp ce sta să 'ngenunchie, acele aripĭ ce staŭ să se mişte şi s'o ducă, — toate astea făceaŭ un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopoţelul cel amorţit al sufleruluĭ sgîrià aerul sceneĭ şi eŭ mă depărtaĭ de cabină, pentru-ca să nu observe cumva ea, că eŭ surprinsesem frumuseţa eĭ în forma eĭ cea maĭ plastică şi maĭ divină. Ea ĭeşi

în curînd din cabină. Mă văzu și surise ; eŭ încercaĭ să invent[ez] un compliment cît se poate maĭ nestîngaciŭ.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce miroasă a colorĭ de uleiŭ și uleiŭ de lampe, zise ea surizînd.

M'am roșit și-mĭ plecasem ochiĭ, ca un băiat din școală surprins asupra găinelor de hîrtie ce le face într'ascuns și pe sub bancă. Dar luîndu-mĭ inima 'n dințĭ, pentru că în fine trebuia... «D-ta !» zic.

— Eŭ ?.. Glumeștĭ, zise ea... și albul dat pe față nu putu opri ca fața eĭ să se înflăcăreze ca focul. — Fondalul se lăsà cu desăvîrșire la pămînt și noĭ rămaserăm după el. — De cînd te-am văzut — urmaĭ, apucîndu-ĭ mîna — ochiĭ meĭ aŭ orbit de lumina ta, și inima mea s'a închis pentru toată lumea din causa amoruluĭ pentru tine. Poesis, am uitat cărțile colbăite, știința și poesia, idealele uneia și-a alteia, de cînd aĭ apărut tu înaintea mea. Nu știĭ, nu poțĭ ști cît te iubesc. Tot ce e frumos azĭ pentru mine, azĭ se 'ntrunește 'n tine : floare și pasere, primăvară și basm de

iarnă, albeța Norduluĭ și flacăra Suduluĭ, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într'un singur chip, într'al tăŭ!

— Replica, zise ea repede și turburată.

— Mă iubeștĭ? ziseĭ eŭ, îngenunchiănd și reținînd-o cu furie.

— Da, zise ea turburată, surizînd, roșind, dar fugind totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica eĭ, astfel încît auziĭ vocea eĭ, de-un timbru umed și copilăresc, pătrunzînd scena, și publicul ce aplauda entusiasmat la apariția [1]) acestuĭ înger pămîntesc. Eŭ rămăsesem îngenunchiat și cu mînile unite după fondal, și sorbiam cu tot sufletul meŭ notele de argint a[le] voceĭ sale, ce veniaŭ pănă la mine. Eram sdrobit de fericirea mea. Pe cînd steteam extasiat, cu capul plecat în pămînt, răpit ca de-o suvenire și setos să maĭ ascult vocea eĭ, ce încetase, aud în dreptul meŭ un foșnet de rochie..., îmĭ ridic ochiĭ.., era ea... Se uita cu o milă

---

[1]) In text: «*aparința*».

nemărginită, c'un amor nemărginit asupra figureĭ mele îngenunchiate...

— Poesis, şoptiĭ eŭ, ridicîndu-mă şi întinzîndu-mĭ braţele. O clipă, şi zăcea ca înmărmurită pe sînul meŭ, încunjurînd cu braţele eĭ albe şi goale gîtul meŭ. Cu buzele mèle căutam faţa eĭ ce se ascunsese pe pieptul meŭ, dar în acel moment ea-şĭ descleştà un braţ al eĭ d'imprejurul gîtuluĭ meŭ.., îmĭ atinse cu dosul mîneĭ gura mea însetată, apoĭ, întorcîndu-se, dispăru surizînd. In zadar întindeam plin de dorinţă braţele mele spre umbra eĭ fugitivă... Ea sburà.

Se 'ntoarse înapoĭ. — Copilul meŭ, zise ea c'un aer serios, netezindu-mĭ fruntea. Acompaniază-mă păn' acasă. Tatăl meŭ e în orchestră, el ţine violoncelul..., până la actul al patrulea e încă mult..., apoĭ el vine singur acasă. A revedere! zise ea, intrînd în cabină, şi roşindu-se uşor, ca şi cînd s'ar fi ruşinat de ceea ce zisese.

Ieşi în curînd, schimbată în hainele eĭ de totdeauna, şi învălită într'o scurteică blănită, care-o prindea de minune, şi c'o

pălărioară de catifea în cap. Uite! na legătura! [1]) zise ea — dîndu-mĭ în mînă o legătură. Ieşirăm pe portiţa dedindos a teatruluĭ şi 'n curînd ajunserăm cîmpul, în care se vedea de departe căsuţa bătrînuluĭ musicant, a[le] căreĭ ferestre ardeaŭ în noapte ca două plăcĭ de argint. Era aşa de tăcută şi albă cîmpia, era aşa de rece şi senin aerul, era aşa de fierbinte şi întunecat amorul meŭ. Mergeam cu ea alăturĭ, cu ea, care trecea, un suflet cald şi tînăr de copilă, peste cîmpia ninsă şi bătrînă... In acel moment vedeam în ea totul... idealul meŭ, îngerul meŭ, femeea mea. Femeea mea..., cînd îmĭ imaginaĭ că acea copilă dulce şi blîndă ce trecea alăturĭ cu mine, putea să mă numiască vre-odată bărbatul eĭ, un farmec ne'nţeles, o căldură ca aceea a camereĭ încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsat, familiar trecu prin noaptea cea pustie şi rece a sufletuluĭ meŭ. De douăzecĭ de orĭ eram să mă reped s'o strîng în braţe c'un amor copilă-

---

[1]) Scris cu creionul, de-asupra cuvîntuluĭ «*buccèaua*», moldovenism.

resc şi nebun, de douăzecĭ de orĭ zîmbetul eĭ mustrător şi viclean, care părea că ghiceşte tot ce se petrece 'n mine, îşĭ rîdea de încercările mele.

In fine ajunserăm la casă. Iute şi graţioasă ea sări nebunatec gardul şi dispăru rizînd prin arborii ceĭ ninşĭ aĭ grădineĭ; eŭ o urmaĭ — şi intrarăm prin uşa dedindos a caseĭ, ce da în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucia într'un colţ gaura cheeĭ dela uşa camereĭ luminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roşcată, aerul cald, şi un miros de cafea prăjită îmbătător făcea ca aerul şi lumina din casă să doarmă pare-că. Singura schimbare a caseĭ era că pianul venia acum de-alungul păreteluĭ de lîngă fereastră, astfel încît clapele sale veniaŭ tocmaĭ alăturĭ cu fereastra, în care staŭ oalele cu rosă roşie şi înflorită şi cu un palid crin, ca o copilă înamorată, şi strălucit ca argintul. Ea-şĭ aruncà blana de pe sine şi rămase într'o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara eĭ subţire s'o coprinzĭ cu mîna, zimbetul şi ochiul eĭ cel

viclean, apoĭ un fel de slăbiciune molatecă ce coprinsese toate mişcările eĭ ca adorminde, făceaŭ ca ochiĭ meĭ să se aprindă de-o dorinţă nemărginită şi neînţeleasă. — Am tras un fotoliŭ faţă cu căminul ce ardea şi răspîndia o căldură moleşitoare, şi am silit'o maĭ mult să se arunce în el. Lumina roşie ce-o revărsa focul sobeĭ peste faţa şi fruntea eĭ palidă, zimbetul eĭ trist şi vesel ce părea că acordă totul, genele eĭ deja pe jumătate închise... şi eŭ ce îngenunchiasem în faţă, ţiindu-ĭ amîndouă mînile cu mînile mele şi uitîndu-mă cu sete şi cu amor nemărginit în faţa eĭ.

Am coprins cu amîndouă braţele gîtul eĭ; eŭ însuşĭ *(sic)* mă ridicam încet-încet, ca poate să-ĭ răpesc o sărutare lungă şi fermecată. Dar ea păru că se trezi din visăria (*sic*) eĭ molatecă şi somnolentă... Işĭ deschise pe jumătate ochiĭ, mă respinse cu blîndeţe şi, lovindu-mă peste frunte, surizînd, zise: «Copil ce ĭeştĭ ! Du-te !» — Apoĭ desfăcîndu-se cu o silă de putere graţioasă din mînile mele ce ţineaŭ pe-ale eĭ, ea se duse de se aşeză pe fotoliul de lîngă piano şi deschise co-

veltirul *(sic)*. M'am repezit și la fotoliul acela și aruncîndu-mă în genunchĭ am coprins cu beție talia-ĭ cu amîndouă mînile și-mĭ apăsaĭ capul amețit de amor în poalele eĭ. Astfel, în atitudinea aceasta, ea-șĭ întinse brațele pe clape și-ncepu să bată clapele cu o vioiciune melancolică ; era un valț turbat, înamorat și trist a[l] unuia din maestriĭ germanĭ, ce mă amorția, mă tîmpia și maĭ mult. N'auziam note și armonie, ci numaĭ un vuet melancolic și voluptos, care se perdea încet, încet.

Imĭ ridicam capul, priviam cu atîta amor în fața eĭ roșită de căldură și [de] strînsoarea brațelor mele, simțurile mele eraŭ îmbătate și nu puteam respunde de ele, de iritate ce eraŭ, privirea mea era un foc, strînsoarea mea o turbare. Poesis — ziseĭ eŭ cu o voce înnecată — te iubesc!

— Tst! tată-meŭ! țipà ea încet, sculîndu-se și răzimînd mîna dreaptă de marginea ferestreĭ. Mă sculaĭ din genunchĭ la această veste neașteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastă și apăsà cu ochiĭ *maĭ* închișĭ o sărutare arzîndă pe floare

—, astfel încît se păru că albul cel de argint al crinuluĭ se roşeşte, apoĭ c-o espresiune limpezită de amor mi-o întinse cu braţul stîng mie. Am depus şi eŭ sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi maĭ alb şi maĭ curat decît faţa vergineĭ mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repeziĭ spre uşă... dar mă 'ntorseĭ în prag şi-o priviam răpit, cum nalta şi subţirea eĭ statură sta ca rezemată c-o mînă de piano, privind în urma mea. Incă o privire şi-am ĭeşit, căcĭ auziam paşiĭ bătrînuluĭ trosnind 'pe din faţa caseĭ, pe cărările înghĭeţate ale bătătureĭ. Ieşiĭ pe dindos şi trecînd prin grădină, sărind gardul — am trecut ca purtat de vînt peste cîmpie, fericit şi aprins.... şi intrînd in chilia mea cea umilită, mă simţiam fericit ca un rege asupra acelor camarazĭ horăinzĭ. La lumina fumegîndă a lampeĭ am scris viersurĭ ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hîrtiile mele, şi pe carĭ ţi-le citez întocmaĭ:

Cînd sufletu-'mĭ noaptea veghia în estase *(sic)*,
Vedeam ca în vis pe-al meŭ înger de pază,

Încins într'o haină de norĭ şi de raze,
Mişcînd a luĭ aripĭ pe capu-mĭ aprins.
Dar cînd te văzu într'o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor şi de taină,
Fugi acel înger de ochiţi-ţĭ învins.

Cum marea ce doarme profundă şi lină,
Reflectă în sînu-ĭ de-amor şi lumină
Pe soare ce trece în calea-ĭ divină,
Vărsînd ziua de-aur în umedu-ĭ sin:
Astfel tu copilo, tu vis de iubire,
Din negrele-ţĭ stele o dulce zimbire,
Din sufletu-mĭ noaptea schimbà în senin. [1])

Cine era fericit ca mine? Pierdut în visărĭ fără fine —, părea că fie-care floare şi fie-care stea e sor cu mine, sor dulce, surorĭ amanteĭ mele. Adese-orĭ în nebunie uitam pe Dumnezeŭ —, visam că eŭ îs *(sic)* lumea cu miriade [de] stele şi cu miriade [de] florĭ, şi-mĭ părea că-mĭ plec albastrele mele mărĭ şi înstelatele mele cerurĭ, munţiĭ meĭ ceĭ negriĭ şi văile mele cele verzĭ, nopţile mele cele lunatece şi

---

[1]) Vezĭ poesia «Inger de pază» (Ed. ultimă Şaraga a poesiilor luĭ Eminescu, pp. 36 şi 37), publicată la 1871 în «Conv. lit.». Strofa 1-ia, cu unele micĭ deosebirĭ de expresiĭ, este identică; a doua este alta. Pare că textul din roman e anterior poesieĭ din «Conv. Lit.»

zilele mele cele de foc, îmĭ părea că le plec toate şi le'nchin cu tămîĭa (?) vieţiĭ lor uneĭ palide umbre de argint ce-mĭ părea centrul lumeĭ, umbră ce coboria razele soareluĭ ca pe-o scară de aur — umbra Poesis! — [1]) Adeseorĭ îmĭ părea cum că Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador şi că, îmbrăcat în haina morţiĭ, eŭ în luptă cu bătrînul timp, îĭ rumpeam aripele şi-l asvîrliam în uitare! Altă dată limbele mi-se păreaŭ neroade, vorbele fără înţeles,... orĭ ce vorbă ce nu o puteam referi la ea îmĭ părea o nerozie, şi o nerozie să cuget asupră-le... mintea mea încetase de a-mĭ interpreta înţelesul vorbelor..., uimit şi nebun vedeam în închipuinţa *(sic)* fie-căruĭ concept numaĭ palidele conture a[le] divineĭ sale umbre. [2])

---

[1]) Vezĭ vol. «M. Eminescu, Poesiĭ Postume», 1902. Bucureştĭ, p. 32, poesia «*Ce voĭŭ*», care cuprinde o inspiraţie de aceiaşĭ natură.

[2]) Aicĭ vin în text următoarele rîndurĭ, şterse de însuşĭ Eminescu: «(Cugetarea!.. o pierdusem de mult, de voĭ fi avut'o vre-odată. Simţ nepractic ce-am fost! In loc de-a mă ocupa să aflu cum trăieşte ea, dacă nu are nevoie de nimic, ca să mă pot face tăietor de lemne, numaĭ s'o iaŭ, că *eĭ* nu-ĭ lipseşte nimica, eŭ mă îmbătam

---

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul dureređ 48. — La ce trebuia să cadă atuncĭa? La ce?—oare putea anul acesta să treacă fără amorurĭ! Incepuse a fierbe în toată Transilvania şi primăvara cea vergină a adus florĭ frumoase şi zile de aur — însă pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreerat cîmpiile înflorite ale Transilvanieĭ, ele s-ar fi părut profunzĭ şi întunecaţĭ ochĭ de mort. Asprul archangel al răsbunăriĭ părea că pătrunde prin aerul lunceĭ, cel ameţit şi bolnav. Ungurii cugetaŭ încă odată, dar astăzĭ pentru ultima oară, cumcă prin uniune şi furcĭ [1]) vor stinge pe Românĭ de pe faţa pămîntuluĭ; credeaŭ cumcă vor putea unguri piatra rece şi isvorul vergin, că vor putea unguri codrul cel bătrîn şi maiestos, că vor

---

în farmecele uneĭ poesiĭ nefinite — pe cînd ea cine ştie de nu suferia foame şi frig,.. şi ea le-ar fi suferit toate... dar acel înger!.. putea el oare să nu iubească pe tatăl eĭ cel bătrîn? Să sufere corpul acela—maĭ mult cadavru rece şi sînt—să sufere foame, frig?.. asta mĭ-am închipuit'o 'n urmă c-ar fi pentru ea o idee nesuportabilă).

[1]) Aluzie la devisa *«unio vagy halál»* a Ungurilor din Cluj, carĭ agitaŭ pentru Unirea Ardealuluĭ cu Ungaria.

putea pune ideea uniuneĭ ungare în creeriĭ bătrînĭ și înfricoșațĭ aĭ munților—creerĭ ce începuse a se înfierbînta de-o idee uriașe și sublimă: Libertatea. Eĭ credeaŭ și aŭ crezut pentru ultima oară, cumcă bătrîniĭ și înviforațiĭ garzĭ aĭ cetățeĭ Transilvania—munțiĭ cu capete de piatră vor dormi și acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele falșe ale descreeraților, carĭ inventaŭ imperiĭ și 16 milioane de Ungurĭ, carĭ din fericire pentru lume nu există decît în oarbele fantasmagoriĭ ale unor nebunĭ. Ci garziĭ, regiĭ, s'aŭ trezit. Freamătul codrilor ce desghĭețaŭ din seculara lor amorțire, freamătul aripelor de fier a[le] vulturuluĭ român a speriat pe inimicĭ—,azĭ îĭ sperie somnul acestuĭ vultur, căcĭ nu știŭ la a cîta potență va ridica acest somn puterile sale.—O, inimiciĭ noștri s'aŭ temut totdeauna de noĭ, dovadă că secol cu secol a[ŭ] conspirat pe față și'ntrascuns contra existențeĭ noastre, și aceste conspirărĭ toate n-aŭ servit decît spre a ne împietri, spre a ne'ncremeni în existența noastră. De ne punea[ŭ] alăturĭ cu eĭ, de ne deschi-

dea[ŭ] amîndouă portalele de aur a[le] privilegiilor şi a[le] drepturilor ce eraŭ numaĭ a[le] lor, cine ştie dacă moleşiţĭ şi răsfăţaţĭ nu deveniam Ungurĭ. Compatrioţĭ, vă mulţumim pentru ura voastră seculară, şi ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulţumim astfel, încît s'o ţineţĭ minte pentru eternitate. Cît pentru patria ce voĭ o numiţĭ maghiară, cată să aĭbă cineva insolenţa unuĭ Ungur, pentru de-a o maĭ numi astfel, — cît pentru noĭ cată să aibă cineva ignoranţa [1]) unuĭ Rössler (*Roesler*), care ne face immigraţĭ — astfel însă încît ceĭ immigraţĭ să fie 10 milioane, iar ceĭ din isvorul emigrăreĭ numaĭ 800.000. In fine, insolenţă ungurească saŭ ignoranţă pedantă nemţească: una din două e de trebuinţă pentru ficţiunile marĭ ale imperiuluĭ unguresc şi a[le] nimicniciеĭ Românilor. Şi ceaŭ adus peste Transilvania cu scîlciatele lor ideĭ?—Moartea cea oarbă care-ĭ secera cu miile şi ura cea cumplită a celorlalte popoară (*sic*) contra a tot ce-ĭ maghiar!

[1]) In text: «i*nn*oranţa».

Şi toate astea le propagaŭ deşerţiĭ în numele poporuluĭ maghiar, care, bun şi blînd cum sînt toate popoarele, pănă'n marginele unde nu l-aŭ ameţit, părea predestinat să trăiască în pace şi 'n frăţie cu Românii. Dar eĭ aŭ explicat răŭ şi fals foile cărţiĭ Destinuluĭ şi aŭ pătat şirurile sale cu sînge. Senina dicţiune (*sic*) a luĭ D-zeŭ:.. trăiţĭ în pace, căcĭ sînteţĭ singurele naţiunĭ eterogene în oceanul panslavismuluĭ —, această dicţiune Unguriĭ trebuiaŭ s'o întoarcă şi s'o traducă spre pierzarea lor. *Eĭ* aŭ vrut-o, nu noĭ [1]).

In ţeară toată mişcarea română antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea, din Dumineca Tomeĭ, preparatorie fusese —; fusese şi adunarea cea mare din cîmpul Libertăţiĭ, unde flamura reînviereĭ sfîşia aerul cu tricolorul sĕŭ! Virtus romana rediviva!

---

[1]) Intreg pasagiul, de la fraza «De ne punea alăturĭ de eĭ... etc.» este însemnat ulterior, cu creionul, de către Eminescu, care a pus observaţia explicativă «*prea lung*», ceea ce-ĭ just, cînd ne gîndim că acest fragment de articol politic—frumos dealtminterĭ—nu-şĭ prea are locul în roman.

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestărĭ de viață ale națiuniĭ — etern unice în felul lor, și apoĭ ne-am întors la locul turbure a[l] studiilor noastre. Dar cine maĭ putea studia ceva! Capetele noastre prinsese foc —, fața cea palidă a luĭ Ioan se 'nroșise de-un roșu ofticos și bolnav, căcĭ în inima luĭ fierbea amorul cel mare al națiuneĭ.

Mă duseĭ la Poesis. Noaptea era lucie și dalbă. Aerul părea nins de razele cele argintiĭ și înamorate ale luneĭ, carĭ se pierdeaŭ prin verdele întunecos a[l] arborilor și tufișelor risipite din grădina eĭ. Mă așezaĭ pe-o bancă — și cugetam; Dumnezeŭ știe de ce eram trist! Cu mînile unite și lăsate leneș peste [1]) genunchĭ, cu fruntea plecată și cu părul risipit peste ea, astfel ședeam în grădina eĭ și gîndiam lucrurĭ de carĭ nu-mĭ pot da seama [2]), pe cînd luna lunecînd a lene printre nouriĭ de argint aĭ ceruluĭ albastru gîndia și visa ce nicĭ un om nu știe. Un foșnet ușor prin că-

---

[1]) Adaos cu creionul de-asupra cuvîntuluĭ «între».

[2]) In text: «nu-mĭ pot da *cont*».

rărīle nisipite (*sic*) mă trezi din reveria mea. Iera ea. Un negligé ce părea o negură de argint scălda în albeța sa fantastică și diafană figura eĭ naltă, mlădioasă, subțire ca o elfă de mare. S'apropiase de mine; în momentul cînd o văzuĭ, ea se așezà molatec pe genunchiĭ meĭ și-mĭ sărutà ochiĭ ce se închideaŭ de-o visărie profundă — căcĭ nu-mĭ venea a crede că ĭe ea, fantastica zînă a visurilor mele îndelungate. Îĭ luaĭ capul eĭ cel blond între mîinile mele și priviĭ la el. Ce trist era acel cap — ce palidă fața aceea, ce înfundațĭ aceĭ ochĭ albaștri!

— Poesis, ziseĭ eŭ, — ești nenorocită? Ce palidă eștĭ, copilul meŭ! *Tu* suferĭ? *Tu* plîngĭ?

— O, dac-ar fi să plîng numaĭ eŭ... Dar să tăcem despre asta. Tomo! poate că azĭ ne vedem pentru ultima dată.

— Ultima dată? Aiurezĭ Poesis! Ultima dată?

— O, copilul meŭ, de-aĭ ști ce nenorocită sînt, zise ea, cu ochiĭ plinĭ de lacrimĭ, înlăturînd cu mînuțele eĭ albe părul

negru de pe fruntea mea şi arzînd cu buzele eĭ contrase de plîns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sînt, fără ca să ţi-o pot spune ţie. Dacă te pot ruga ceva în numele maiceĭ tale, în numele aceluĭ înger curat, uită-mă! Uită-mă Tomo, cel puţin pînă ce voĭ muri... După-ce voĭ muri...

— Poesis, pentru Dumnezeŭ, ce va să zică asta? Spune-mĭ ce aĭ?

Ce am? Nu-ţĭ pot spune ce am. Dar să uităm astea... să le uităm. Ce frumos ĭeştĭ tu în astă seară. Părul tăŭ pare a fi de eben, şi ochiĭ tăĭ diamanţĭ negri! Ce frumos e iubitul meŭ... Iubitul meŭ?, nu al meŭ...

— Nu al tăŭ, Poesis?.. Tu nu eştĭ a mea, îngerul meŭ cel blond? Aide, poate c'aĭ plîns, unde-am lipsit atîta vreme —, de-aceea oare să nu maĭ fiŭ al tăŭ? Poesis, această patrie va fi a mea, ca şi a inimicilor noştri; atuncĭ tu veĭ fi femeea mea, frumoasa mea femee — zina grădinioareĭ mele, matroana vetreĭ mele părinteştĭ, mama copiilor meĭ! O, ce frumoasă eştĭ tu... ce mult o să te iubim noĭ... eŭ şi cu tatăl meŭ cel bătrîn, pietrarul! Tu veĭ scutura praful de

pe cărţile mele, a[le] lucrătoruluĭ cu spiritul, tu veĭ netezi cu mîna ta molatecă şi albă creţiĭ de pe fruntea mea, tu c'o sărutare veĭ însenina-o! Şi o să te iubesc, o să te iubesc cum îmĭ iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeŭ! Poesis!

Prin straturile de florĭ roiaŭ fluturiĭ nopţiĭ... arboriĭ înfloriţĭ îşĭ plecaŭ ramurile îngreunate de florĭ albe şi rose pe frunţile noastre, parfumul îmbătător al primăvereĭ împluse cu suflarea sa *răcoare* [1]) şi virgină piepturile noastre, gură 'n gură îĭ sorbiam suflarea; ea cu genele jumătate închise nu rezista de fel desmierdărilor mele melancolice..., numaĭ luna veghia ca un dulce soare de argint asupra îndelunguluĭ nostru amor!

A doua zi sculîndu-mă fericit de pe patul meŭ cel vîrtos de paiă *(sic)*, şi aninîndu-mĭ mantaua de umere, începuĭ să colind stradele oraşuluĭ: o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într'o parte, faţa mea palidă, ce arăta osteneală, zim-

---

[1]) In sens adjectival; moldovenism.

bia — şi-'mĭ tîrăiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluerînd printre dinţĭ, o arie nu maĭ ştiŭ care.

De-odată auziĭ în urma mea sunetele monotone ale uneĭ musicĭ mortuare.

Imĭ întorseĭ capul, stătuĭ în loc şi luîndu-mĭ pălăria, faţa mea se întristà puţin cîte puţin. In urma mortuluĭ o trăsură, şi 'n ea, în rochie lungă de mătase neagră, o faţă palidă încadrată de păr de aur, — faţă cunoscută mie, puteam să n'o cunosc?— Era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a păreteluĭ, părul cel blond, faţa era a eĭ... dar ea în acea pompă?... Ea aşa de săracă?...

Dar în trăsura a doua? Cine era! Doĭ dandy din ceĭ maĭ corupţĭ aĭ oraşuluĭ, carĭ rîdeaŭ în convoiul mortuar — îmbrăcaţĭ cu pantalonì de călărie strimţĭ, cu veste vinete, cu legăturĭ roşiĭ, cu jachete galbene, cu pălăriĭ largĭ şi cu cîte două lanţurĭ de orologiŭ. Secele feţe de maimuţe rîdeaŭ rîsul cel amar al desfrînaţilor scep-

ticĭ, într'un convoĭ care numaĭ rîsul nu era propriu [1]) de a'l escita.

Rătăcit, în neputinţă de-a'mĭ da seama[2]) de aceea ce cugetam şi simţiam, urmaĭ convoiul până la biserică. Mulţimea se grămădia la uşe şi înăuntru. Eŭ pătrunseĭ, isbind cu coatele fără cruţare în toţĭ ce-mi sta în cale — ; în ochiĭ meĭ rătăciţĭ, în împrejurarea că nu-mĭ ridicasem pălăria intrînd în biserică, în pumniĭ meĭ strînşĭ, în dinţiĭ meĭ rînjiţĭ într'un rîs sălbatic, o fi fost ceva straniu, care îndreptà ochiĭ lumeĭ spre mine. Un nebun! şopti unul aşa de tare, încît îl auziĭ —, însă în noaptea turburăreĭ mele, acel glas nu mi se părea aevea, nicĭ mi se părea că sînt între oamenĭ..., mi se părea din contră că sînt singur, coprins de spasmurile uneĭ visiunĭ teribile, căcĭ nu vedeam decît coştiugul ce mi se părea plutind prin aer, nu [o] vedeam decît pe ea topită de plîns, alintînd (*sic*) după coştiug de braţul unuĭ om. Ochiĭ de foc a[ĭ] luminărilor de ceară

---

1) In text: «nu era *apt*», ceea ce nu-ĭ corect.

2) In text : «de a-mĭ da *cont*».

danțaŭ prin aer în noaptea bisericeĭ ca stele murdare și roșiĭ... mortul din coștiugul descoperit părea că se strîmbă la mine și muriĭ ceĭ negriĭ și recĭ a[i] bisericeĭ tăiaŭ *(sic)* fețe[1]) urîte și crepate prin părețĭ, cu ochĭ negri și cu capete strîmbate de turbăciune *(sic)* !

Cine-ĭ acel om? strigaĭ din toate puterile mele —, cu toate că părea că un demon cu degete de lemn îmĭ strîngea gîtul!... Mă repeziĭ la el..., dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încît îmĭ scăpărară ochiĭ scînteĭ verzĭ și căzuĭ amețit pe spate.

Nu știŭ cît am zăcut astfel; cînd m-am trezit însă, eram culcat pe-o bancă de piatră din colțul bisericeĭ și la capul meŭ veghia Ioan!

Cine-ĭ acel om? fură primele cuvinte ce le putuĭ pronunța.

Cine!.. Ce treabă mare... cel ce-o întreține pe dînsa... un conte, maĭ știŭ eŭ!... Dă-o draculuĭ... nu e femee?... putea [să fie]

---

[1]) Germanism din Ardeal: «Gesichter *schneiden*» = a face fețe, grimase.

maĭ altfel de cum sînt toate? Aide de-aicia!

El mă luà în braţe şi mă sculà drept în picioare. Luîndu-ne de braţ, ĭeşirăm la uşa bisericeĭ, la care sta bătrînul sacristan şi vr'o . doĭ cerşitorĭ sdrenţuiţĭ. Plecarăm [pe] strade 'n sus şi Ioan mă duse la el. Camera sa era micà şi întunecoasă, şi întunerecul eĭ maĭ era ridicat încă prin un părete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei[a] era o cruce albă. In genere însă camera respira eleganţă fină şi artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale maĭ mult unse şi rupte. Cărţile aurite şi legate steteaŭ în şir pe-o masă acoperită cu roşu, pe care steteaŭ risipite creioane, pensule, palete şi colorĭ în cutiĭ marĭ saŭ unse pe ţeste de scoicĭ marine. Mă trîntiĭ pe-un scaun, aruncînd o ochire numaĭ indiferentă pe toate aceste obiecte, ce 'ntr'altfel de disposiţiune mĭ-ar fi părut foarte straniĭ. De-o lature a pănureĭ negre spînzura un canef alb de-un şnur asemenea alb...

Ioan apropià un scaun de-al meŭ şi

[s']aşezà astfel, incît pieptul îĭ venia drept în umărul meŭ cel drept, apoĭ încunjurînd c'un braţ grumaziĭ meĭ, iar cu cellalt pieptul, el îşĭ plecà fruntea pe umărul meŭ drept şi-mĭ şopti la ureche: «Azĭ rump orĭ-ce legăturĭ cu viaţa, azĭ rump orĭ-ce legătură de amor cu umbra, cu aducerea aminte a Sofieĭ. Tomo, de azĭ înainte eŭ nu maĭ sînt al meŭ. Eŭ mă duc şi te las pe tine aicĭa.., dar înainte de-a merge voiŭ să-ţĭ arăt în ce consistă nebunia vieţiĭ mele, căcĭ tu n'aĭ ştiut că eŭ sînt pictor».

El se sculà şi trăgînd şnurul alb de la pănura neagră, ce sta drept în faţă, văzuĭ pe párete un cadru ce-mĭ părea viŭ. Ochilor meĭ turburĭ li părea viŭ în adevăr. Era Sofia.

Părul eĭ cel cenuşiŭ adunat într'o coroană, ca o citadelă, pe frunte, ochiĭ eĭ profunzĭ, negriĭ, străluciţĭ, faţa eĭ musculoasă şi palidă, buzele supţirĭ şi vinete... era Sofia... în toată frumuseţea eĭ cea originală... blondă pe care numaĭ Sudul o cunoaşte... (căcĭ numaĭ astfel poate fi o adevărată blondă a Suduluĭ). Ioan îşĭ împreunà mînile şi se uità în estaz la acel portret mare ca'n viaţă...

Ochiĭ săĭ ardeaŭ, buzele luĭ tremuraŭ, eŭ stam speriat, uimit şi mă uitam ne'ncrezut de realitate la această scenă, în care portretul era viŭ, real — şi Ioan numaĭ o umbră moartă în care trăia[ŭ] doar ochiĭ ceĭ înfocaţĭ.

— Serman cadru viŭ, sermană operă a imaginaţiuneĭ mele! Ce greŭ a fost să te creez din caosul durerilor şi a[l] desperărilor, ce cumplit e să te sparg acum de stînca cea rece a deşteptăreĭ mele. Dar te sparg.., căcĭ tu eştĭ singurul lucru ce mă leagă de viaţă şi de trecut.

El scoase un pumnal ascuţit şi mic din sînul săŭ şi sfîrtică cu o cruce curmezişă tot portretul, astfel încît pînza se 'nvălătuci în cîte[şĭ] patru părţile de cadrele de lemn aurit a[le] portretuluĭ şi sub el rămăsese gol păretele alb. Ochiul săŭ era sec, surîsul amar, căcĭ lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eŭ mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezĭ. Rămîĭ tu aicĭa în casa mea — (e plătită pe treĭ lunĭ în-

nainte [1]) — aicĭa veĭ trăi comod şi neturburat [2]) de nimenĭ, cum am trăit eŭ, dat cu totul nebunieĭ mele, pictureĭ. Trăsura mă aşteaptă de mult...adio!.. Amicia mea, gîndeşte că n'aĭ fi avut'o nicĭodată şi te consolă *(sic)* ! — Adio !—Odată'ncă'mĭ scutură mîna şi sburà pe scărĭ în jos. Trîntiĭ uşa după el, mă trîntiĭ în pat şi apăsaĭ capul afund în perinĭ, cu faţa 'n jos, abandonîndu-mă cu totul durereĭ celeĭ maĭ crude. Cît voĭ fi stat astfel, în nesimţire maĭ mult, nu ştiŭ... ; cînd m'am deşteptat însă era noapte profundă şi orologiul vuia o oră după miezul nopţiĭ. Aprinseĭ lumînarea şi, sărind la portretul sfîrticat al Sofieĭ, începuĭ a combina pînza..., dar totul era în zadar. Lîngă cămin era[ŭ] lemne multe şi risipite. Le trîntiĭ în sobă şi aprinseĭ un foc cumplit, trăseĭ o mică sofă roşie faţă cu focul,

---

1) Parentesul e pus ulterior (cu altă cerneală, cu care s'aŭ făcut în text multe din îndreptările de maĭ tîrziŭ) de Eminescu, căruia i se va fi părut desigur puţin potrivită aicĭ această prea mare exactitate de detaliĭ din viaţa de student!

2) Scris ulterior (cu cerneala pomenită în nota dintîĭ) peste ardelenismul (latinismul) «neconturbat».

cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încît să mă sinucid cu carbon. Am stins lumînarea şi m'am pus în faţa flăcărilor ce linguşiaŭ[1] gîtul căminuluĭ cu roşiĭ limbe de balaur. Privind în flăcărĭ cu picioarele întinse şi cu capul pe piept, viaţa mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înţeles şi fără ţintă —, prin limbele de flăcărĭ vedeam pare-că arzînd toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Cînd focul nu maĭ era de cît o grămadă mare de cărbunĭ acoperiţĭ [de] flacărì vinete, atuncĭ astupaĭ soba şi, aşezîndumă în faţa sgureĭ, îmĭ închiseĭ ochiĭ spre a adormi de moarte. Vîntul urla afară cumplit şi ploaia cădea mărunt şi rece pe geamurile ferestreĭ... Parcă vîntul cu noriĭ, tunetul şi ploaia făceaŭ nunta lor selbatecă în regiunile cele negre a 'nnoratuluĭ cer de noapte. Prin şuerul cel monoton de şi puter[n]ic al vîntuluĭ am adormit şi simţiam, pare-că, cum creeriĭ meĭ se paraliză

[1]) Indreptat ulterior (cu creionul) în loc de «lingeaŭ».

(sic) de carbon. Murisem! M'am trezit deodată într'un codru verde ca smaragdul, în care stîncile eraŭ de smirnă și isvoarele de ape vergine și sînte. Printre arborĭ cîntaŭ privighetorĭ cu glasurĭ de înger, prin cărărĭ rătăciaŭ umbre diafane și fericite și se pierdeaŭ prin verdura *(? sic)* întunecată a dumbrăvilor sînte. In depărtare vedeam o dumbravă de aur care cu freamătul frunzelor sale cînta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite. Intre toate umbrele sînte și albe numaĭ eŭ aveam corp... Rătăciĭ ce rătăciĭ prin pădure, pănă dedeĭ (*sic*) de un rîŭ cu undele de argint, în mijlocul rîuluĭ o insulă încunjurată de ape — cu pădurĭ și grădinĭ din a[l] căror mijloc se ridica la cerurĭ o biserică naltă cu cupole rotunde — toată de aur gravat ce strălucia astfel, căcĭ soarele curat se oglindia în cupola cea mare a bisericeĭ. La țerm era o barcă de aur... Eŭ mă suiĭ într'însa și, spărgînd cu lopețile undele de argint ale rîuluĭ, ajunseĭ la malul insuleĭ. Aicea totul tăcea, nu cîntaŭ paserĭ, nimica; numaĭ din biserică s'auzia un

cîntec încet, trist, mormîntar *(sic)*, ca bocetul cel innăduşit lîngă patul murindului. Intraĭ, prin portalele de aur ale bisericeĭ, înăuntru. Pe jos marmură albă ca laptele, pe sus arcadele nalte de aur, stîlpiĭ de aur..., iconostasul cu icoane nalte şi palide de sînţĭ şi îngerĭ de-o frumuseţe suprapămîntească, ce păreaŭ suflate pe pînze de argint — în altar o masă de marmură cu sfintele taine... In biserică nu era nimenĭ jos, ci numaĭ sus în cor cîntaŭ călugăriţe cîntece de mort... Cînd dintr'o uşe văzuĭ intrînd cu lumînărĭ de ceară albă 'n mînă chipurĭ palide cu vălul lung alb ce acoperia şi capul — astfel de palide, încît faţa se confunda cu albul hainelor, ci numaĭ ochiĭ stinşĭ ca de sticlă se mişcaŭ trist în orbitele lor. Ele [1]) se mişcaŭ încet — încet pînă în mijlocul bisericeĭ... Eŭ mă ascunseĭ după o coloană de aur, cu groază. Printre ele [2]) văzuĭ o umbră... un bătrîn cu părul alb, cu faţa rătăcită şi trasă, lumînarea sa ardea şi el privia în

---

[1]) In text, greşit, «eĭ» ; atracţie dela «ochiĭ».
[2]) In text tot: «eĭ».

ochiul lumînăreĭ, cu buzele strînse, şi cu ochiĭ fixĭ... Mie-mĭ părea că'l cunoşteam. Rezemată de-o coloană, drept în faţa mea, stătea o fată palidă cu faţa ca marmora cea vînătă... ea-mĭ zimbi trist şi-mĭ făcu cu mîna... Era Poesis... Poesis! strigaĭ eŭ... şi deschiseĭ ochiĭ. Focul nu era 'ncă potolit... fereastra însă deschisă şi o vîntoare *(sic)* sufla cumplit prin el. Gîndiam c'o fi deschis'o vîntul şi mă duseĭ s'o închid. Cînd mă 'ntorc însă... văd... [1])

Corpul... s'ar fi însănătoşit curînd, însă acea ce era bolnav era inima mea [2]). Tot

---

[1]) Aicĭ se 'ntrerupe brusc manuscrisul şi nicĭ una din filele ce se maĭ găsesc risipite prin hîrtiile luĭ Eminescu, cu privire la roman, nu ne lămuresc asupra celor ce aveaŭ să urmeze.

Dar acţiunea însăşĭ nu suferă de loc prin întreruperea acesteĭ desfăşurărĭ de visurĭ fantastice.

[2]) Inaintea aceşteĭ frase sînt scrise, iar apoĭ şterse următoarele versurĭ din «Venere şi Madona», carĭ justifică şi ele datarea romanuluĭ prin 1871—1872:

«O cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezee
«Cu diadema-ĭ de stele, cu surîsul blînd, vergin,
«Eŭ făcut-am Zeitate dintr'o palidă femee,
«Cu inima stearpă, crudă şi cu suflet de venin.

ce-mĭ aducea aminte de ea... de trădătoarea, le *(sic)* aruncam în foc, care le consuma, cum se consumă inima şi viaţa mea. Palid ca o umbră, eu alintam *(sic)* de-a lungul zidurilor oraşuluĭ maĭ mult mort de cît viu. Fălcile mi se 'nfundase adînc, albul ochilor se 'ngălbenise şi negrul era turbure şi stins, părul cădea în desordine pe gulerul uns şi neşters a[l] roculuĭ [1]) meŭ—astfel îmblam printr'o lume streină, din care nu făceam parte —, şi cînd mă rătăciam în vr'o grădină publică, unde feţe roşiĭ şi vesele chicoteau împrejur, pierzîndu-se prin arborí, eŭ credeam că sînt răutăcioase duhurĭ efemere care-şĭ rîdeaŭ de durerea mea. Orĭ mi se părea cum-că 'n jurul [lor] rîdeaŭ morţĭ, a[le] căror feţe galbene eraŭ spoite cu roşu — ceea ce le făcea şi maĭ înfricoşate, şi maĭ moarte prin contrastul între adevărul morţiĭ şi 'ntre simularea cea spoită a vieţiĭ. Altă-dată mă pomeniam că mă uitam oare întregĭ în oglindă şi mă strîmbam la mine singur —, şi cînd mă tră-

---

[1]) Germanism (ardelenism) ; însemnează haină.

ziam din asemenea atonie, mă 'nfiora siguranța c'am înnebunit și teama de mine însu-mĭ [1]. Lucrul de care mă temeam maĭ mult era nebunia; mi-era frică să nu 'nebunesc. Adesea mă pomeniam că privisem fără să știŭ cîte o oară 'ntreagă 'n soare și că ochiĭ meĭ orbițĭ de lumina luĭ caldă nu maĭ puteaŭ distinge nimica, ci un caos vînăt-roșu părea că [mă] pirotește și mă 'nvîrtește mereŭ, pînă ce mă trezeam căzut pe iarba cîmpuluĭ. Eram tîmpit, absurd, idiot. Astfel stam adese înmormîntat în iarba mirositoare, albastriĭ și micĭ fluturĭ de vară roiaŭ prin florĭ, un soare cald îmĭ ardea drept în creștet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară..., eŭ singur numaĭ nu cugetam nimica. Zile întregĭ cutreeram cîmpiĭ, pînă ce dedeam de rîŭ. Acolo, de pe podul luĭ de lemn, mă uĭtam în valurile galbene cum sburaŭ repezĭ cioràind, valurĭ turburĭ ca sufletul meŭ sterp, turburĭ și neoglindoșĭ *(sic)* ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul a isvoarălor nu-

[1] Aceste două fraze din urmă sunt adaose de Eminescu ulterior; vezĭ Ms. cit. f. 56, v.

mĭ plăcea, — cînd dedeam însă de ea, începeam a o amesteca cu bastonul până ce turburată de pămîntul cel negru era icoana vie a gîndurilor mele.

Dar nu putea să rămînă astfel. Încă o lună de-o viață astfel și știam că voiŭ muri... De-aș fi murit, ce-mĭ păsa... ; cine știe dacă adînc în pămînt n'aș fi fost maĭ fericit..., dar aveam un tată bătrîn, și a muri eŭ, însemna a-l băga pe-el în groapă.

Intr'o zi frumoasă de vară îmĭ făcuĭ legăturica, o puseĭ în vîrful bățuluĭ și o luaĭ la picior pe drumul cel mare împărătesc. Mergeam astfel printre cîmpĭ cu holde... Holdele miroseaŭ și se cociaŭ de arșița soareluĭ..., eŭ îmĭ pusesem pălăria 'n vîrful capuluĭ, astfel încît fruntea rămînea liberă și goală și flueram a lene un cîntec monoton, și numaĭ luciĭ și marĭ picăturĭ de sudoare îmĭ curgeaŭ de pe frunte de-a lungul obrazuluĭ.

Zi de vară păn' în seară am tot mers, fără să staŭ de fel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreaŭ că adorm din freamătul lor lung — de-a lun-

gul drumuluĭ de ţeară oamenii se 'ntorceaŭ dela lucrul cîmpuluĭ, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale şi doniţe în amîndouă mînile, boiĭ trăgeaŭ încet în jug şi carul scîrţîia, iar romănul ce mergea alăturĭ cu eĭ şi pocnia din biciŭ, îşĭ ţipa eternul săŭ hăis ho!... Ascuns în malurí dormia Murăşul, pe el trosnia de căruţe podul de luntri, pe care-l trecuĭ şi eŭ... De departe se vedeaŭ munţiĭ meĭ natalí, uriaşĭ bătrînĭ cu frunţile de peatră spărgînd nouriĭ şi luminînd ţepenĭ, surĭ şi slabĭ asupra lor.

Una cîte una s'aprindeaŭ stelele tremurînd în nemărginirea albastră a ceruluĭ cînd maĭ sus, cînd maĭ jos — şi luna, bălana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint prin noriĭ albicioşĭ şi subţirĭ. Maĭ greoaie scîrţîiaŭ carele cu lemne ce veniaŭ din munte; romăniĭ şedeaŭ culcaţĭ pe foale în vîrful carălor *(sic)*, saŭ mergînd alăturĭ şueraŭ doine bătrîne şi triste ca suvenirile trecutuluĭ. Toate farmecele uneĭ noptĭ de vară — luna albă şi stele auriĭ, fluerul melancolic şi cîmpiĭ ce par a adormi, iar drept în faţă, bătrîniĭ uriaşĭ

de peatră, munţiĭ, ce acum păreaŭ încununaţĭ de stele ce tremuraŭ asupra frunţilor lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceaŭ crucişe prin lanurile unele 'ncă verzĭ — mergeam, până ajunseĭ în poala răcoroasă a munţilor. De-acolo apucaĭ pe-o pietroasă cărare de munte. Pe cîte-un vîrf de deal vedeam arzînd focurĭ marĭ, şi oamenĭ împrejur, — din fundul codrilor ce-'ncunjuraŭ cu o manta neagră-verde umeriĭ munţilor vuia cîte-un bucium durerea luĭ de aramă; pe lîngă alte focurĭ vedeaĭ par-că cum joacă fete şi flăcăĭ, iar prin codriĭ rătăciţĭ flueraŭ voiniciĭ printre dinţĭ şi din frunze cîte-o doină adîncă şi plină de foc. Astfel treceam înainte alăturĭ cu zidurile de peatră a[le] munteluĭ, pe o cărare îngustă ce ducea mereŭ în sus, năruită pe-alocurea, pe-alocurea baricadată de bolovanĭ rostogoliţĭ din creştetul munţilor şi înţepeniţĭ în albia cărăreĭ. Săriam peste năruiturĭ şi baricade, şi-am mers mereŭ, până ce luna apusese, focurile se stingeaŭ, cîntecele încetară, iar răsăritul se roşia slab

de faptul zileĭ. Aerul *răcoare* al dimineţeĭ îmĭ pătrundea pieptul, simţiam cum îmĭ amorţeşte gîtul de răceală..., pănă ce văzuĭ satul meŭ, cu căsuţele luĭ micĭ, acoperite cu paie şi risipite prin creeriĭ de peatră a[ĭ] munteluĭ, de ţi se părea un sat de cuiburĭ de vultur. Trecuĭ prin mijlocul luĭ, pe lîngă mica bisericuţă de lemn şi tocmaĭ la capătul satuluĭ mă opriĭ lîngă bordeiul cel înfundat şi sărac al tatăluĭ meŭ. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăseĭ zăvorul de lemn de la uşa uscată şi intraĭ înăuntru. Pe vatră maĭ ardea[ŭ] vr'o doĭ tăciunĭ subţirĭ de nuele —, tata dormia pe-un pat de scîndurĭ nalt ca vatra. După cuptor era încă patul mameĭ acoperit c-un lăicer, de-asupra luĭ era [o] icoană veche şi afumată a maiceĭ Domnuluĭ, dinaintea căria(*sic*) ardea o candelă mică cu unt-de-lemn. Mă lungiĭ pe patul mameĭ fără să-l trezesc pe tata şi adormiĭ curînd, căcĭ eram foarte obosit. Des-de-dimineaţă, păn-a nu fi ziuă, cucoşul cîntà asupra bordeiuluĭ şi auziĭ ca prin somn pe tata sculîndu-se, apoĭ luînd în mînĭ apă din un ciubăr şi spălîndu-se

pe faţă, făcîndu-şĭ cruce şi mormăind încet o rugăciune, luîndu-şĭ ciocanele de piatrărie de sub laiţă şi plecînd pe uş-afară, fără chiar să se uite îndărătul luĭ, şi fără a mă vedea din dosul cuptoruluĭ, unde dormiam.

A doua zi cam pe l'amează mă trezii şi eŭ din somnul meŭ adînc şi fără visurĭ. Nu ştiŭ cine pospăia prin casă şi pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascurĭ în foc şi fierbea mîncare.

— Tu eştĭ, Finiţo, ziseĭ eŭ sculîndu-mă, luîndu-ĭ capul între mînĭ şi sărutînd-o.

— I, Doamne!, zise ea, surizînd cu degetele la gură şi măsurîndu-mă cu ochiĭ din creştet pănʼ în talpe. Ce mare te-aĭ făcut... Uite! şi barbă şi mustăţĭ... Da tare eştĭ galben, vere, pare c'aĭ fi îndrăgit?

— Nu ştiĭ tu, ziseĭ eŭ, uitîndu-mă în ochiĭ eĭ inocenţĭ şi lucitorĭ —, nu poţĭ şti tu ce am suferit.

Dar ce frumuşică era verişoara mea. Faţa albă şi obraziĭ roşiĭ, părul castaniŭ şi desfăcut în două cozĭ întrunite pe spate — neted şi cu cărare prin mijlocul capuluĭ —, ochiĭ marĭ căpriĭ ce se uitaŭ

miraţĭ la mine, sprincenele arcate şi îmbinate, nasul fin ca [al] uneĭ dame marĭ, bărbia rotundă şi plină, iar cînd rîdea două gropiţe cochete. Cămaşa albă, cu altiţe, şi mînicĭ largĭ, fota curată şi nouă, iar picioarele goale. Cu cît o priviam, îmĭ părea maĭ frumoasă şi-o sărutaĭ încă odată.

— O! zise ea, rizînd vesel — îţĭ ieĭ la gurĭ par c'ar fi dintr'al tăŭ... ia fiĭ bun, mă rog, de-ţĭ cată de treabă, domnişorule!

— De-de, zic eŭ — n'o lua 'n nume de răŭ... Şi-apoĭ nu mă uit eŭ la ochiĭ tăĭ... fie eĭ cît de frumoşĭ...

— O! frumos! vine vărul pe la noĭ, şi-apoĭ lucrul ce mi-l spune maĭ întăiŭ e că ochiĭ mi-s urîţĭ! Frumos!

— Da nu...

— Destul, las-că ştiŭ... Domnu-a fost la cetate... Nevestele de domn aŭ ochiĭ maĭ frumoşĭ de cît aĭ meĭ, se 'nţelege — zise ea, punîndu-şĭ rîzînd mînele 'n şoldurĭ, — fiica Eveĭ cea limbută cu dinţiĭ de mărgăritar.

— De-aĭ şti, Finiţo, ziseĭ pe jumătate rîzînd, de dragostea mea...

— Dragoste — zise ea repede... ce dragoste? Şi ridicà cu curiositate din sprîncene. Ce dragoste ?... spune-mĭ şi mie... zăŭ aşa! Te rog, vere! adăogà ea, încreţindu-şĭ gura şi plecînd ochiĭ cu atîta graţiositate, încît numaĭ pe sub gene se uita la mine.

Şezĭ icĭ pe pat, ziseĭ eŭ, apucîndu-o 'n braţe şi punînd-o să şadă ca pe-un copil obraznic...., eŭ mă aşezaĭ alăturĭ cu ea, 'ĭ 'nconjuraĭ grumazul cu braţul meŭ şi începuĭ să-ĭ povestesc amorul meŭ şi nenorocirile mele. Ea asculta c-un fel de seriositate şi c-o atenţiune copilărească — şi cînd se uità drept în ochiĭ meĭ, aĭ eĭ se împlură de lacrimĭ. — Sărmanul văr, zise ea, sărutîndu-mă cu-atîta dulceaţă şi tinereţe [1]).

Oalele fierbea[ŭ] pe vatră. — O!, zise ea, ca aducîndu-şĭ aminte, trebuie să-ĭ duc merinde tătîni-tăŭ! Las-că ne maĭ vedem noĭ de seară, mînĭ dimineaţă... zise ea şi drese ce drese, apoĭ luà vr'o două oale din cele *(sic)*,

---

[1]) Urmează aicĭ o frază naivă şi nepotrivită în cadrul povestireĭ, — ştearsă ulterior (cu creion roşu) de Eminescu : «Se 'nţelege că stilul în care i-am narat nenorocirile mele a fost cît se poate de popular şi de colorat».

surîse şi cu ochiĭ şi cu gura, şi plecà pe uşă, şi prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni şi tată-meŭ, care auzise dela fată, că venisem acasă. El mă strînse în braţele [sale]. Capul săŭ era maĭ alb, creţiĭ de pe frunte şi brazdele din faţă maĭ adînce, iată toată schimbarea ce-o băgaĭ de seamă la el — destul însă ca ochiĭ să mi se împle de lacrimĭ.

Am stat mult acasă, într'o atonie monotonă şi moartă. Intre grinzile caseĭ găsisem o carte cu scoarţe de piele roase de moliĭ, cu mărginele roşiĭ — în ea era[ŭ] nişte poveştĭ-manuscrise, cu litere bătrîne, iară literele începătoare paleografate cu roşu.., de sigur vr-o reminiscenţă de-a preotuluĭ celuĭ bătrîn ce murise de maĭ mulţĭ anĭ. Cu cartea aceea în mînă, steteam zile întregĭ lungit pe prispa caseĭ la umbră şi descifram machinalmente slovele cele bătrîne, or priviam cu ochiĭ drept în grinzile afumate ale streşineĭ, pănă ce'-mĭ simţiam capul ridicat şi pus în poale. 'Mĭ întorceam ochiĭ peste cap..., era Finiţa ce-şĭ aşezase capul meŭ pe poalele eĭ —

şi începea a-mĭ povesti ba cimiliturĭ, ba basme, ba-mĭ cînta cu vocea jumătate cîte-o horă orĭ cîte [o] chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel şedeam lungit serĭ întregĭ cu capu'n poalele eĭ —, pe cînd vitele se 'ntorceaŭ mugind greŭ de prin munţĭ, iar talancele de la gîturile vacilor cu ugerul greŭ de lapte suna[ŭ] a lene şi melancolic prin atmosfera cea dulce a sereĭ. [1])

Revoluţiunea ardea în cîmpia Transilvanieĭ —, dar mie ce-mĭ păsa de toate. Pentru realitate eŭ eram omorît... Nepăsarea leneşă, lene de-a cugeta, lene de-a simţi, abrutisarea cea maĭ adîncă şi maĭ idioată, iată ce făcuse din mine amorul uneĭ femeĭ. Insuşĭ numele eĭ, Poesis, nu putea să escite nicĭ un simţimînt în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine, ce uitasem de mult — lucru de care îmĭ era greŭ să-mĭ aduc bine aminte; — căcĭ nu cugetam să-mĭ fi ucis inima şi să-mĭ fi omorît inteligenţa, ...şi cu toate astea toc-

---

[1]) Vezĭ poesia «*Sara pe deal*», (ed. ult. Şaraga p. 165-166), scrisă mult maĭ tîrziŭ şi cuprinzînd totuşĭ acelaş tabloŭ idilic, în strofa I.

maĭ aceea era, ce nicĭ nu-mĭ trecea prin minte.

Venise toamna şi îngălbenise codri din umeriĭ bătrînilor munţi, pe vîrfurile lor negurile deveniaŭ maĭ dese, — în fine într'o zi ne pomenirăm cu ceĭ întîĭ fulgĭ de zăpadă înnecînd cu puful lor de argint aerul neguros şi rece al munţilor. Prin sate colinda vestea cum-că se ridicase Româniĭ [1]) împotriva Ungurilor şi Impăratul Codrilor bătrînĭ şi a[l] munţilor surĭ şi sterpĭ aduna pe vulturiĭ din visuinele lor stîncoase împrejurul flamureĭ româneştĭ. In creeriĭ împietriţĭ aĭ munţilor şi-n aerul lor cel rece flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvanieĭ.

Intr'o noapte am văzut un spectacol măreţ. In culmile munţilor, pe frunţile lor de piatră, care de care maĭ înnălţate, se aprindeaŭ, unul cîte unul, focurĭ marĭ — părea că munţiĭ înşuşĭ se aprinsese. Împrejurul focurilor vedeaĭ şezînd cete întregĭ de oamenĭ şi lăncile culcate pe umere străluciaŭ în aer... lăncĭ de coase, cari 'n urmă eraŭ

---

[1]) Scris ulterior, cu creion roşu, de-asupra cuvintelor «Iancu, Axente şi cu Balint». şterse.

să devie spaima inamicilor. Din creştetele munţilor Românii sloboziaŭ roţĭ înfăşurate 'n paie şi aprinse carĭ se rostogoliaŭ cu o repejune demonică, până se pierdeaŭ hăulind în prăpăstiile adîncĭ, în inima pămîntuluĭ. Buciumele sunaŭ din vîrfurĭ, astfel încît ţi se părea că sufletele de aramă a[le] munţilor se trezise şi suna[ŭ] a moartea lumeĭ. Culme cu culme ardea, atîţia uriaşĭ ochĭ roşiĭ cîte unul pe-o frunte de deal. Codriĭ bătrînĭ trosniaŭ [1]) amorţiţĭ de iarnă, stelele şi luna eraŭ maĭ palide 'n cer, cerul însuşĭ părea maĭ sur. Era unul din acele spectacole măreţe, din acele tablourĭ uriaşe, pe care numaĭ Dumnezeŭ le poate zugrăfi (*sic*) pe tabla întinsă a lumeĭ, înaintea ochilor uimiţĭ şi a inimeĭ înfrînte.

Revoluţiunea pătrunsese'n munţĭ. La noĭ, carĭ eram maĭ în poalele munţilor, veniaŭ honveziĭ ca să recruteze oamenĭ tinerĭ, însă aceştia o apucase de mult la Iancu. Oameniĭ maĭ maturĭ aşteptaŭ ca eŭ să mă fac priburul (tribunul) lor — însă eŭ, în starea

---

[1]) Scris de-asupra peste «vuiaŭ».

în care eram, am fost nesimţitor şi impasibil pentru aceste cause marĭ. Cu toate astea satul era adeseorĭ visitat de către tribuniĭ luĭ Iancu, adesea cete întregĭ găzduiaŭ peste noapte pe la noĭ, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să le fi trecut prin minte, ca să-ĭ surprindă cîndva. Însă într'o noapte auziĭ împuşcăturĭ prin vecinĭ. Speriat sar din aşternut, ies afară şi mă suĭ pe gard, ţinîndu-mă de pariĭ luĭ, astfel încît dominam cu privirea asupra uneĭ părţĭ din casele vecine. Văzuĭ o casă încunjurată de honvezĭ şi pe uniĭ trîntind cu paturile puştiĭ în uşa caseĭ, pentru a-ĭ sforţa intrarea. Dar în momentul acela văzuĭ fulgerînd prin ferestrele caseĭ împuşcăturĭ, şi [auziĭ] vaetele celor ce-o încunjurase—uşa se sparse cu repejune şi dinăuntru ieşi [un june palid] [1]) cu capul gol, cu sabia 'n dinţĭ şi mînele 'narmate de pistoale 'ntinse pe care le slobozi drept în capetele celor ce steteaŭ în uşă. In urma luĭ o ceată de oamenĭ înarmaţĭ cu lăncĭ împungeaŭ în

1) Vezĭ pag. urm., aliniatul 1.

dreapta şi 'n stînga şi, răsbind prin eĭ, fugiră mereŭ până 'n risipiturile uneĭ stîncĭ, prin carĭ, pierzîndu-se, nu vedeaĭ în lună decît oţelul ţevelor întinse în ceĭ ce acuma cotrobăiaŭ prin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmĭ părea că-l cunosc. Deşi-l văzusem numaĭ la lumina fulgerelor din puşte, totuşĭ îmĭ părea că nu putea să fie altul decît Ioan. Mă 'ntorseĭ în casă şi mă culcaĭ iar; însă nu era cu putinţă să maĭ închid ochiĭ de gîndurĭ. Dacă acela va fi fost Ioan..., iată ceea ce-mĭ umbla mereŭ prin cap...; căcĭ de va fi fost el, decisiunea mea era ca şi luată,... trebuia să-l urmez.

Ast-fel svîrcolindu-mă în patul meŭ, părea că demoniĭ toţĭ intrase în sufletul meŭ cel turburat, asemenea unor visurĭ aievea... unor visurĭ cu ghiarele de fier. In toate părţile mă întorceam, spre părete — dar păretele părea zugrăvit cu chipurĭ roşiĭ ca acele ale icoanelor de lemn din bisericele bătrîne — mă 'ntorceam spre cuptor, dar cărbuniĭ ce ardeaŭ vineţĭ pe vatră păreaŭ roşiĭ ochĭ de demonĭ, carĭ se întorceaŭ cum-

plit, iar în fumul cel verde ce se înnălţa în sus păream a vedea fluturînd părul despletit şi sur a[l] uneĭ furiĭ crîncene. Imĭ închideam ochiĭ, ca să alung toate visurile acestea... Un somn părea că mă cuprinsese, însă somn cu durere de cap şi cu bătăĭ de inimă. Creeriĭ meĭ părea că-ĭ stoarce o ghiară de lemn, pieptul meŭ părea apăsat ca de-o piatră, părea că e cine-va pe mine care-mĭ stingea suflarea, care m'apuca cu braţe lungĭ şi teribile şi m'arunca într'un abis întunecos, unde cădeam mereŭ, mereŭ... Astfel între cer şi iad văd piscul cel de piatră sfărmată a[l] uneĭ stănce pe care mi se părea c-am să cad. C-un ţipet teribil mă smuncesc pare-că din cursul ce-l luase corpul meŭ în jos, dar în momentul acela ajung de stâncă, o durere cumplită... îmĭ spărsesem corpul de ea... Mă pomeniĭ. Căzusem într'adevăr... dar de pe pat jos. Focul licăria încă şi înaintea maiceĭ durerilor ardea candela cea mică, luminînd faţa eĭ cea sîntă. Imĭ făcuĭ o cruce şi mă sculaĭ drept în picioare.

Era cu neputinţă să maĭ dorm saŭ să

maĭ rămîn ; ci decisesem de-a urma primeĭ mele impresiunĭ, aceea de-a mă duce 'n lume, unde mă vor duce ochiĭ. Băgaĭ vreascurĭ în foc, carĭ începură să trosniască vesel și să arunce scînteĭ cu pară. Apropiaĭ de foc un scăunaș scund, luaĭ dintr'un colț coasa tateĭ și șezînd pe scăunaș începuĭ la lumina focluĭ de vreascurĭ să cioplesc c'un cuțit de brîŭ, să cioplesc cu băgare de seamă coasa și s'o prefac în lance. Făcuĭ ca coasa să stee drept în vîrful mîneruluĭ și-apoĭ, luînd o cute de piatră, începuĭ a o freca de ascuțișul și maĭ cu deosebire de vîrful coaseĭ, pănă ce se ascuți ca un briciŭ, încît suflînd c-un păr de-asupră-ĭ s'ar fi tăiat în două. Din norocire tatăl meŭ dormia așa de dus, încît n'a auzit nicĭ cum ascuțisem coasa, nicĭ cum apoĭ, luînd două pistoale lungĭ și ruginite de sub pat, le încărcaĭ cu praful de pușcă dintr'un corn de boŭ, mi le puseĭ în brîŭ, luaĭ o țundră veche pe umere, o căciulă de oaie 'n cap, lancea de-a umere și ĭeșiĭ afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutia în cîmpia cea albastră a aeruluĭ. In casa cea vecină, unde

se 'ntîmplase lupta, uşa era căscată cu desăvîrşire, în mijlocul caseĭ la pămînt ardea un foc mare ce-l aprinsese soldaţiĭ, pe cînd eĭ înşişĭ şedeaŭ trîntiţĭ pe fîn cu puştele puse alăturĭ, cu lulele aprinse 'n gură; la foc fierbea o oală mare, iar eĭ vorbind din cînd în cînd scuipeau (*sic*) cînd în foc de-a dreptul, cînd alăturĭ. Feţele lor eraŭ sălbătăcite, îndobitocite. Caiĭ lor ceĭ înşelaţĭ eraŭ legaţĭ afară, de pariĭ garduluĭ —, ci maĭ încolo de toţĭ era un cal sur, cu gura nepusă 'n zăbală, căcĭ mînca dintr'o legătură de fîn ce i-se pusese 'nainte. Inconjuraĭ casa pe dindos, astfel încît veniĭ lîngă calul sur fără de-a trece pe dinaintea uşeĭ deschise. Iaŭ cuţitul din brîŭ şi taĭ repede curelele legate de gard, puĭ mîna 'n coama caluluĭ şi 'ntr'o clipă sînt pe el şi-l isbesc de-ĭ răsună coastele. Ca turbat asvîrle din copite, nechează una, dar o şi rumpe de fugă, încît sburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împuşcătură auziĭ în urma mea, glonţul îmĭ vîjîi pe la ureche; dar lăsînd[u-l] fără frîŭ, isbindu-l numaĭ în coaste,

el [calul] fugea, spărgînd cu corpul luĭ fierbinte şi fumegînd de sudoare aerul cel rece al nopţiĭ. Sguduitura cumplită ce-mĭ da fugînd, mă cutremura în toate fibrele corpuluĭ. Lancea ce-o ţineam de-a umere fulgera la lumina luneĭ şi sfîşia aerul nopţiĭ, pe cînd cremenea de munte de sub copitele de fier a[le] caluluĭ sburînd scînteià, trosnind şi trezind ecoul cel adormit al munţilor. Calul mă ducea mereŭ, astfel încît în urmă nicĭ se părea că aş călări, ci că aş pluti între cer şi pămînt, dus de-un geniu nevăzut mereŭ înainte, răpit de-un bălaur din poveste, de-un smeŭ c'o falcă'n cer şi cu una'n pămînt. Cît oĭ fi sburat astfel nu ştiŭ, numaĭ de-odată simţiĭ cumcă calul poticneşte una şi-apoĭ începe a merge maĭ încet şi maĭ greŭ, suflînd greŭ, cu nările şi gura plină de spume. Fără s'o fi băgat de seamă, eŭ ĭeşisem din munţĭ şi mă aflam pe şes.

Până aicĭ mersesem ca prin somn. Cîte făcusem până acum, toate le făcusem pe neştiute, dominat de-o dorinţă pe care eŭ singur nu mi-o puteam defini, de-un im-

puls întunecos şi fără sens. Acum îmĭ frecaĭ ochiĭ şi începuĭ a privi în jurul meŭ. Din dărătul meŭ munţiĭ, înaintea mea departe Mureşul, într'o parte un orăşel care aprins din multe părţĭ începea a arde. Departe era cam cale de două ceasurĭ. Calul era obosit şi nu maĭ putea merge de cît în pas. Il îndreptaĭ spre orăşel. In curînd însă suflarea cea limpede a aeruluĭ de noapte începù a deveni maĭ rece şi maĭ iute. Deşi cerul era senin, àce micĭ de ninsoare începură a-mĭ isbi faţa şi fruntea; iĭ dedeiŭ un impuls noŭ caluluĭ, care-o începù în treapăt. Din ce în ce vîntul creştea şi prindea aripĭ, pănă ce maĭ repede de cît treapătul caluluĭ meŭ începù să mă pătrundă cu frigul luĭ prin toţĭ poriĭ vechilor mele haine. Oraşul se aprindea din ce în ce maĭ mult, cu cît [1]) mă apropiam, păream a distinge vaiete slabe şi depărtate, calul fugea maĭ iute, vîntul începù a vîjăi şi a fluera, astfel încît vedeaĭ cum cu el creşteaŭ aripele flacărilor ce se 'nălţaŭ

---

[1]) In text» : cu *atît*».

la cer. Din ce în ce mă apropiam, din ce în ce vedeam cum vîntul s'arunca cu furie în brațele mărei de foc care creștea în toate părțile, prinzînd din vîntul cel rece și barbar miĭ și miĭ de suflete eroice (?) și repezĭ. Vaietele și bocetele s'auziaŭ cumplit, astfel încît pietrele s'ar fi sfărmat de durere auzindu-le, orașul înflăcărat prin foc și vînt se unise cu cerul, căcĭ între cer și pămînt nu maĭ era deosebire. Flacăra sbura piezișă după îndreptarea vîntuluĭ..., aerul ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încît albastra luĭ boltă amenința a se aprinde și a se nărui. Prin norĭ de fum roșiĭ vedeaĭ amestecate ca ochĭ de aur stelele timide și tremurătoare. Pămînt, aer și cerul asupră-le eraŭ coprinse de acelaș foc... Calul meŭ fără preget și îmboldit — sbura poticnindu-se. Aproape de oraș, mă coborîĭ de pe cal..., puseĭ lancea în șanțul de-alăturea drumuluĭ împărătesc, înfipseĭ de căciula mea o pană roșie, și suindu-mă pe cal intraĭ în stradele aprinse din amîndouă părțile ale orașuluĭ. Vuetul cel selbatic al tobelor inamice, ca-

sele năruindu-se mistuite de flacări, prin ferestrele plesnite ieşind flacăra neagră-roşie cu fum negru... astfel şirele [1]) caselor părea[ŭ] pus[e] în ordine de bătălie cu capetele arzînde, cu ochiĭ ceĭ plinĭ de flacără şi fum. Oamenii alergaŭ şi ţipaŭ, stradele negre foiaŭ asemenea muşinoiuluĭ de furnicĭ, uniĭ căraŭ şi duceaŭ lăzĭ, cu faţa speriată şi [cu] ochiĭ holbaţĭ la soldaţiĭ ce nu ştiaŭ ce urmări... prăzile ce fugeaŭ, femeile ce pe jumătate goale alergaŭ pe strade, despletite şi palide, asemenea stafiilor... Bărbaţiĭ lor aruncaţĭ sub roţile carelor saŭ isbiţĭ cu capetele de muriĭ caselor arzînde, trîntiţĭ pe pietrişul stradeĭ, gemeaŭ pe icĭ pe colo, pe jumătate morţĭ... [2]). Copiiĭ ţipaŭ cu ochiĭ plînşĭ şi îngînaŭ nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele'n mînă, cu cocoşul tras îmboldiĭ calul de trecù prin strade peste cadavre de oamenĭ, peste căruţe sfărmate, peste lăzĭ sparte din carĭ curgeaŭ haine

---

[1]) In text fusese întiĭ: *şirul.*

[2]) In text este — evident un lapsus — «*morţĭ* saŭ pe jumătate morţĭ».

şi unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise — treceam ca sălbatic prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă şi sfîşietoare, iluminată de focul cel larg al incendiuluĭ. Într'o parte şi 'n alta şirurile de case arzînd — pavagiul de pietriĭ mărunte şi albe acoperit de cadavre şi împlut de sînge negru, lumea toată coprinsă de vaet... jos omorul şi noapte, sus nourĭ şi fum! Iată întregul acestuĭ spectacol înfricoşat.

Ştiam aicia casa unuĭ preot; trebuia să mă duc la el. Cît mă bucuraĭ cînd, ieşind în suburbiul întunecos şi plin de grădinĭ al oraşuluĭ, văzuĭ cumcă acolo nu arde nimic. Grădinile înconjurate de-un hăţiş des şi tufos, deşi scuturat de toamnă, se'ntindeaŭ alăturĭ cu strada, pe cînd după acel tufiş ascunse'ntre arborĭ se vedeaŭ casele. Ajunseĭ şi înaintea caseĭ preotuluĭ. Poarta era deschisă şi răzimată'n amîndouă părţile. Ferestrele eraŭ deschise, ci prin ele s'auziaŭ vaetele cele slabe ale uneĭ femeĭ. De-a intra astfel cum eram în casă. era a mă expune pericoluluĭ vădit. Mă apropiaĭ aşa-

dar de fereastră şi privii înăuntru. Dar ce văzuĭ, Dumnezeul meŭ!

Casa plină cu oamenĭ care de care maĭ bețĭ şi maĭ selbatecĭ, carĭ şedeaŭ rîzînd şi chiuind înaintea uneĭ buțĭ de mărime mijlocie, desfundată. In păretele din dreapta ferestreĭ, pe care mă uitam, era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a Maiceĭ Domnuluĭ, dinaintea căreia ardea o candelă mică jumătate cu untdelemn, jumătate cu apă. Pe oblon şi de-asupra în cuie era aşezat busuioc uscat şi florĭ galbene, carĭ asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărțile bisericeştĭ ale preotuluĭ, legate în piele, vechĭ, risipite — unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana eraŭ în păretele dintre camera aceasta şi alta maĭ mică alăturè *(sic)*. Preotul era spînzurat de un cuiŭ mare de fier de-asupra uşeĭ... Ochiĭ luĭ eraŭ întorşĭ cumplit, din gură peste barbă curgea spuma cea vînătă a morțiĭ, mînile sale eraŭ dinainte legate. Alăturĭ c'un părete sta răzimată fata luĭ, palidă ca varul, cu mariĭ eĭ ochĭ negri înfundațĭ, înconjurațĭ cu marĭ cearcăne

vinete, rătăciţĭ ca ochiĭ uneĭ nebune. Buzele vinete şi apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura împrejurul gîtuluĭ eĭ alb ca marmura cea moartă..., haina lungă şi neagră de mătase, îĭ dedea aspectul uneĭ furiĭ a dureriĭ, uneĭ dureri înmărmurite. Ochiĭ eraŭ secĭ şi priviaŭ într'o desperare demonică şi nebună asupra acelor oamenĭ, roşiĭ de beţie, cu ochiĭ străluciţĭ şi murdarĭ, carĭ tăvălindu-se pe pămînt o priviaŭ c'o ardoare selbatecă şi neumană.

Hoho!.. răcni unul din eĭ — cu fruntea mică, cu faţa grasă şi roşie, cu ochiĭ micĭ şi verzĭ, cu părul roşu ca focul... Oho! frumoasă fată... ce cauţĭ aşa... ce! c'am spînzurat pe tată-tăŭ... popă blăstămat! Rîzĭ tu de el... Ce-ţĭ pasă ţie... tu cu noĭ aĭ să trăieştĭ... aĭ să fiĭ ibovnica mea, puiule! Hehehe! — zise el rîzînd şi abia ţinîndu-se pe picioare... Cum îţĭ par eŭ, fata mea? frumos, haĭ?.. frumos băiat... chipos m'a făcut mama... roşu colo... hehehe! şi-ĭ place băiatul frumos şi roşu feteĭ celeĭ albe... aşa-ĭ că-ĭ place?.. Cu astea se apropià de fată, a[le] căreĭ buze se căscase de spaimă

şi care tremura ca varga... El vrea să pună mîna pe ea... dar ea cade în genunchĭ... Desolată şi frumoasă, ea îndreaptă ochiĭ eĭ marĭ ce-ar fi putut mişca o inimă de aramă... Te rog — zise ea — omoară-mă. Omoară-mă şi pe mine, ca pe tata, căcĭ îţĭ voiŭ mulţămi.

Hehehe! nerozie!.. Ce?, să morĭ, auzĭ! Auzĭ, Istvan, să moară ea! Nu, nu, nu! adaogà el rîzînd prosteşte, tu nu trebue să morĭ.

Nu trebue să moară! adaoseră toţĭ, rîzînd care de 'ncotro; ea-ĭ nevasta noastră a tuturora... Nu trebue să moară.

Eŭ am căzut întîĭ la sorţĭ, zise canibalul — lăsaţi-mă cu ea singur!.. Ceilalţĭ se sculară spre a ĭeşi din casă...

C'o decisiune teribilă, sermana fată se repezi cu furie, isbindu-se cu creştetul capuluĭ de părete, însă, numaĭ leşinată, ea recăzù în braţele canibaluluĭ, care c'o strînsoare murdară, cu hainele dehămate *(sic)* şi [cu] cămaşa descheiată la piept, astfel încît i-se vedea pieptul, plin de păr roşu —, el voi să apese gura luĭ murdară şi cu musteţĭ roşiĭ rare, pe buzele eĭ cele vinete

ca porumba... O simţi ea aceasta şi cu o ultimă sforţa[re] se rupse din braţele luĭ... Eŭ întinseĭ acum pistolul prin fereastră, în momentul cînd ea deschise ochiĭ. Era să fugă pe uşe şi văzînd arma 'ntinsă... ea rămase dreaptă, o 'nmărmurită statue a disperăriĭ sublime, cu mîndrie de leoaică în faţă, c'o strălucire selbatecă şi vergină în ochĭ. Cu mîna sigură sloboziĭ drept în pieptul eĭ...; nimerisem bine, căcĭ c'un surîs ce deveni angelic ca a[l] uneĭ martire, ea căzu de-a lungul pe pămînt. In momentul acela, ungurul scăpase din mînă la pocnetul armeĭ mele sfeşnicul de lut c'o lungă lumînare de seŭ. De-odată intrară şi ceilalţĭ colegĭ aĭ luĭ, aprinseră lumînarea şi se apropiară abia ţinîndu-se pe picioare, cu ochiĭ holbaţĭ şi miraţĭ de cadavrul întins drept pe pămînt, cu mînile 'ncrucişate pe piept, a[l] bieteĭ copile moarte. Era pericol să maĭ staŭ la fereastra aceea, înconjuraĭ casa, intraĭ pe-o altă fereastră în camera de-alăturea aceleia în care se 'ntîmplase catastrofa şi care era despărţită numaĭ prin o uşe (din norocire

închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelităţi *(sic)*.

In camera d'alăturea găsiĭ lesne oblonul cu icoana Maiceĭ Domnuluĭ. Pe partea de dincoace era un geam de fereastră. Il deschiseĭ şi luaĭ iute icoana rezemată de geam, luînd tot-odată şi candela şi stingînd-o în-[tr'o] clipă [1].

Frică nu-mĭ era, pentru-că n'am ţinut nicĭodată la viaţă, şi-apoĭ eram decis, de-a mi-o vinde cam scump în cazul uneĭ lupte.

— Hehe! zise hîdul cel roşu—aĭ murit bată-te-ar Dumnezeŭ fată de popă! şi-o isbi una cu piciorul.

Intr'adevăr ea era moartă... Haina eĭ cea neagră se răsleţise pe pămînt..., ochiĭ ceĭ marĭ se 'nchisese —, şi cu toate durerile un zîmbet amar dar sublim înseninase faţa eĭ cea moartă, fără sînge, albă ca pînza linţoliuluĭ. Mînile, unite drept asupra aceleĭ inimĭ ce-o rupsesem c'un glonte, nu lăsaŭ a se vedea rana şi pe haina cea neagră

[1]) In text, aceste treĭ fraze, adaose ulterior (Ms. cit. f. 66 v.), par a înlocui fraza anterioară: «După obiceiul caselor de ţară, între amîndouă casele era un oblon mic de sticlă, prin care puteam observa iarăşĭ toate».

curgea un şir de picăturĭ de sînge. Era frumoasă astfel... acea martiră sîntă, albă şi vergină, zăcînd întinsă pe pămînt alăturĭ cu acele figurĭ satanice şi dobitoceştĭ totodată.

Unul din eĭ da vînt preotuluĭ şi'l clătina de picioare într'o parte şi într'alta, altul iĭ atinse lumînarea de barba luĭ cea albă, care prinse foc şi începù a arde 'n sus... Pielea cea vînătă de pe faţa bătrînuluĭ începù să plesniască, genele albe şi lungĭ se aprinseră, peliţa de pe ochĭ arzînd se trase 'n sus, astfel încît ochiĭ încă luciĭ se holbaŭ sălbaticĭ şi 'ntorşĭ către aceĭ oamenĭ stupizĭ. Intr'adevăr era un spectacol cumplit şi înfiorător! Barba arsă, faţa neagră de pîrlită, ochiĭ întorşĭ şi înfundaţĭ, gura deschisă, plină de spume ce fierbeaŭ la arsura foculuĭ... în fine un cap de mort schilod, care-şĭ îndrepta ochiĭ săĭ, ce părea[ŭ] a vorbi cu toată cumplènia *(sic)* faptelor, către aceĭ oamenĭ ce rîdeaŭ şi carĭ'n tîmpirea lor nu puteaŭ înţelege rînjitul cel sec al mortuluĭ.

Hehe! — zise Ianoş, voĭ rîdeţĭ de popa,

eŭ de fata popeĭ. Ce, crezĭ că moartă a scăpat de mine?.. Nu, nu, nu! Eheĭ fată, scolĭ că Ianoş vrea să te sărute. — Şi cu asta o tîrăi [1]) de braţ din casă, astfel încît praful podelelor împluse şi albise hainele eĭ cele negre. Deşi nu înţelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă îmĭ trecù prin minte: dacă aceĭ oamenĭ într'adevăr ar fi putut fi aşa de sacrilegĭ, ca să violeze până şi cadavrul uneĭ vergine. Dar deodată cu acestă idee, scînteià în capul meŭ şi ideea uneĭ răsbunărĭ înfricoşate.

A fost fapta uneĭ minute să mă descult, şi pe dindosul caseĭ să car, pe-o scară ce suia în podul caseĭ, o mulţime de paie uscate, pe care răspîndindu-le în tot întinsul poduluĭ, le dăduĭ foc. Mă scoborîĭ iute, şi fiind-că uşa dela tindă era cu cheia 'n ea pe dinafară, o trăseĭ în cleanţă şi întorseĭ cheia, fără ca ceĭ morţĭ beţĭ în casă să poată băga de seamă ceva. Numaĭ fereastra cea deschisă era loc de ieşire. Dar c'o furie supraumană, eŭ aduseĭ o claie

[1]) In text: «*tîrăind-o*» etc.

întreagă de paie sub fereastră —, şi apoĭ ridicînd poarta cea mare a curţiĭ din ţîţînĭ, o trîntiĭ peste fereastră, iar sub ea aprinseĭ paiele carĭ, uscate şi 'n vînt, începură a arde. In momentul acela ceĭ din casă părură a se trezi, căcĭ c'o furie teribilă începură a isbi în uşe. Dar uşa era îndoită, de brad uscat şi bătută peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta 'n fereastră se aprinsese şi eŭ pusesem asupra-ĭ şi-o a doua poartă şi înc'o claie de paie. In momentul acela acoperămîntul prinse foc, grinzile începură a trozni, vîntul [a]mestecîndu-se[1]) cu flacăra ce arsese păn'acum închisă o înzeci într'un moment şi urletele fioroase ale canibalilor îngropaţĭ în flăcărĭ se auziaŭ asemenea vaietelor celor osîndiţĭ la focul Gheeneĭ.

M'aruncaĭ pe cal disculţ cum eram, şi isbindu-l în coaste începuĭ să iaŭ drumul înapoĭ prin oraş —; flacările eraŭ maĭ domoale, stradele pustiĭ şi cadavrele eraŭ pe-

---

[1]) In text pare a fi «*măritîndu-se*», o expresie romanţioasă asemenea căreia maĭ întîlnim în roman unele.

alocurea așezate clae pe grămadă. Călării repede până ieşiĭ din oraş afară, unde la drumul împărătesc luîndu-mĭ lancea din șanț, scoțîndu-mĭ pana roșie din căciulă și dînd-o vîntuluĭ, o apucaĭ călare îndărăt spre munte, deşi nu'n spre satul meŭ.

Dedeĭ de-o cale de munte, pe care începuĭ de-a-'mĭ mîna calul, care încet şi poticnind, suflînd greŭ pocnia a lene cu copitele bolovaniĭ marĭ de prin încovoiturile cărăriĭ dintre stîncĭ. Din ce în ce mă 'nfundam maĭ mult în munțĭ, din ce în ce aerul devenia maĭ liber şi maĭ rece, dar din ce în ce cerul devenia maĭ senin şi luna spărgea cu fața eĭ cea galbenă vălul argintiŭ al norilor. Capul meŭ era aşa de pustiŭ, cu amestecul fără înțeles al unor colorĭ variĭ, roşu-negru-verde-galbin, toate amestecate pe unul şi acelaş loc, în fine un nesens *(sic)* absurd ce semăna cu gîndirile unuĭ idiot, iată aceea ce se 'nvîrtia în capul meŭ. Impresiunea ce-o făcuse asupră-mĭ toate scenele precedente era aceea a [1])

[1]) In text: «acelea ale...» ca şi cînd s'ar referi la «impresiunile» —, un lapsus evident.

unuĭ om nedormit de maĭ multe zile, cu creeriĭ turburĭ de insomnie, care umblînd printre oamenĭ visează aievea şi mintea luĭ croïeşte pe faţa orĭ căruĭ cunoscut trăsurĭ adîncĭ, grime (*sic*) întunecate, proiecte funeste —, care vede pe păreţĭ umbrele lungindu-se şi primind conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede privind la ea se coloră (*sic*) — o dispoziţiune a sufletuluĭ în fine, în coprinsul căreia nicĭ un concept priceput de simţurĭ nu intră neturburat, neparodiat la cunoştinţa internă [1]). Imĭ părea că trecusem printr'o poveste cu smeĭ şi crudelităţĭ, dar în a[l] căror coprins pe alte locurĭ şi pe alte ţermurĭ, amanţiĭ rătăcesc de-a-lungul lor în umbra şi verdele dumbrăvilor, cu feţele argintate de lumina uneĭ palide lune ce zimbeşte prin norĭ, şi înseninate trist de plăcutele visăriĭ ale amoruluĭ. Era noaptea aceea un roman cavaleresc fără înţeles — din evul mediu dar, în care

---

[1]) In text, rîndurile cele 11 din urmă dela: «...umblînd printre oamenĭ», sînt însemnate, ulterior, c'o linie şi cu semnul întrebariĭ, — ca dovadă că nicĭ Eminescu nu le maĭ găsia clare.

numaĭ (*sic*) eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sînge, cu foc şi cu negrul-vînăt-roşu al fumuluĭ, carĭ trecuse turburĭ cu hîdoasele lor feţe de mort, cu satanicele roşiĭ feţe viĭ, ce trecuse pe dinaintea ochilor meĭ. Toate astea s'amestecaŭ în sufletul meŭ cel turbure, şi din acest amestec se născù o tîmpire cumplită a organelor de cugetare şi simţire, care-mĭ obosia capul, ast-fel încît simţiam că-mĭ e somn înainte de toate. Naturile cele tarĭ dorm mult înainte de o catastrofă — eŭ cred că ele dorm mult şi adînc şi după o catastrofă —, căcĭ nimic nu tîmpeşte şi nu face nesimţitor pe un om decît astfel de spectacole teribile. Ajuns în culmea unuĭ deal, prin care stanele de piatră sta (*sic*) risipite asemenea oilor albe dorminde cu argintia lor lînă în lumina albă a luneĭ, eŭ mă coborîĭ de pe cal şi-l legaĭ de ramurile cele strîmbe şi noduroase a[le] uneĭ tufe cu frunze galbene şi mîncate de frig. Eŭ singur, în nesimţirea cea maĭ mare, trăseĭ căciula de oaie peste urechĭ şi ochĭ, îmĭ aşezaĭ capul

pe-o piatră şi corpul pe-un morman de frunze uscate şi adormiĭ.

Visul, o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura (*sic*) cea întunecoasă şi parfumată a dumbrăvilor de laur —, visul îşĭ deschise auritele luĭ gratiĭ şi mă lăsà să intru în poeticele şi etern junele luĭ grădinĭ. Intr-adevăr, că muntele pe care dormiam mi se păru una din acele grădinĭ pendante (*sic*) ale Semiramideĭ, grădină a căreĭ treaptă de sus unită cu cerul răsfăţa în lumina cea etern neturburată a soareluĭ un eden frumos cu largĭ alee de palmiferĭ *(sic)*, cu cărărĭ acoperite cu nisip alb, cu avulsurĭ (?) de raze lungĭ şi diamantice, cu stîncĭ sdrobite, de smyrnă (?), pin (*prin*) săpăturile cărora ciorăiaŭ şi picuraŭ curate ca cristalul însă dar... [cuvînt indescifrabil] de dulceţile şi mirosul ambreĭ: nectarul cel adormitor al Orientuluĭ [1]). Şi toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o boltă de smara[g]d susţinută în Orient şi Occi-

---

[1]) Sfîrşitul întreg e neclar din pricina cuvîntuluĭ indescifrabil şi a lipseĭ subiectuluĭ din ultima frază.

dent [1]) de oglinzile cele verzĭ și săltînde (?) ale mărilor... numaĭ într'un loc cerul părea dogorît și ars și [era] o mare gaură 'n cer, din care cădea[ŭ] la pămînt pietre și risipăturĭ (*sic*) de muriĭ ce vedeaĭ într'un loc. Acelea pietre căzînd una cîte una pe pămînt formaŭ pare-că, lîngă Mureș, ruinele unuĭ oraș pustiŭ, nelocuit de nimenĭ, ars, pătruns prin ferestrele pustiĭ și negre de fluerile cele sălbatice ale vînturilor recĭ.

Dar deodată părù că lumea se 'nsenină, că gaura în cer începe a deveni din ce în ce maĭ mare și maĭ largă, încît prin ea se vedea asupra bolteĭ albastre ce 'mbrățisează pămîntul o altă boltă cu mult maĭ naltă, cu mult maĭ largă, însă de-un aur curat și limpede ca lumina cea galbenă a soareluĭ, astfel încît întreagă acea boltă părea un soare mare, care îmbrățișa o lume, lumea de-asupra ceruluĭ. Aerul tot era de lumină de aur — totul era lumină de aur, amestecat cu gemetul lin și curat al arpelor de argint în mînile

[1]) In text urmează: «cu bolta eĭ puter[n] ică», cuvinte pe carĭ le-am eliminat, fiind de prisos și întunecînd fraza.

unor îngerĭ ce plutiaŭ în haine de argint, cu aripĭ lungĭ, albe, strălucite prin întinsul acel (*sic*) imperiu de aur. Plutiaŭ ca geniĭ abia văzute, umbre *maĭ* transparente, cu pelița vînătă ca marmura ce pare moale, cu ochiĭ marĭ albaştri, cu lungĭ bucle negre, ce 'nconjuraŭ fața lor albă şi cădeaŭ pe gîturile marmoree şi pe hainele de argint în faldurĭ lungĭ, ce muiaŭ corpurile sublime cu albețea şi moliciunea lor.

Prin[tre] aceĭ îngerĭ albĭ şi cu ochiĭ marĭ albaştri — văzuĭ unul cu marĭ ochĭ negri, alb ca şi eĭ, însă cu fața slabă, şi muiat în lungĭ şi strălucite haine negre, cu mînile unite pe piept; el plutia prin aerul aureŭ (*sic*) [cu] ochiĭ marĭ îndreptațĭ în sus şi plinĭ de lacrimĭ. Eŭ îl cunoşteam. Acel negru păr şi despletit eŭ îl văzusem, acea desperare fără marginĭ, a căreĭ unică stea e Dumnezeŭ, îşĭ gravase trăsurile eĭ adîncĭ într'o față şi dinaintea mea şi eŭ o văzusem. Cerul era senin şi vesel, un singur înger era trist... Era Maria, fiica aceluĭ preot bătrîn, divinisată, schimbată la față..., mie însă mi-se părea că e geniul martyreĭ

naţiunĭ romîneştĭ, geniu palid şi plîns, a căruĭ singură speranţă [e] Dumnezeŭ, a căruĭ singură tărie: cerul.

Dar bruma rece a nopţiĭ se aşezase asemenea unor urdorĭ de argint suriŭ pe genele mele lungĭ şi negre, ochiĭ îmĭ răciră în cap (?) şi se treziră. Luna apusese de mult, cerul era mohorît... şi în Orient departe răsăria o auroră murdară şi somnoroasă, [care] abia roşia cerul cel vînăt-sur. Imĭ scuturaĭ corpul cel plin de frig..., îmĭ ridicaĭ căciula de pe ochĭ, treziĭ calul care se trîntise şi el pe brîncĭ la pămînt şi închisese ochiĭ luĭ ceĭ marĭ şi cuminţĭ. El sări de jos, eŭ îl încălicaĭ şi începuĭ a traversa înainte munţiĭ. Cu cît mergeam înainte, calul îndoia paşiĭ saĭ, căcĭ mersul îĭ părea şi luĭ o binefacere, pentru-că-'l încălzia. Curînd răsări şi soarele şi din ce în ce se suia pe cer, cu-atîta tomnatecele sale raze deveniaŭ maĭ calde şi mă ardeaŭ în spate. Mă coborîĭ de pe cal — lancea mea lucia 'n soare — eŭ alăturĭ cu calul traversam discu[l]ţ prundul cel mărunt acum al căilor de munte.

Pe-un creştet de stîncă văzuĭ şezînd în soare, cu lancea înfiptă 'n pămînt — cu picioarele 'ntinse şi c-o lulea printre dinţĭ o avangardă de romăn care păzia munţiĭ. Mă apropiaĭ de el.

— Bun găsit voinice, ziseĭ eŭ, puind mîna pe gîtul neted al caluluĭ —, n'aş putea găsi pe-aicea pe cutare şi cutare (numiĭ numele luĭ Ioan).

— Ba cum să nu. 'L găseştĭ că-ĭ pribun (*sic*) la noĭ, zise omul meŭ scuturîndu-şĭ luleaua cea arsă de pămînt, astfel încît căzù din ea toată cenuşa.

— N'aĭ putea să mă ducĭ la el, ziseĭ eŭ.

— Nu, zise el, scoţînd dintr'o pungă albă şi strînsă la gură nişte tutun verde-negru şi apăsîndu-l cu degetul cel mic de la mînă în luleaua luĭ. — Nu pot să-mĭ las locul, zise el; trebue să staŭ de pază aicĭ, dar uite, apucă 'n spre deal, c'apoĭ daĭ de lo[a]ghăr. Cu asta scoase din chingă o sulă subţire şi străpunse tutunul, aprinzîndu-l c'un lemnuş[1]) alb la capăt. Cînd

---

[1]) Ardelenism; însemnează *chibrit*.

începù să tragă din pipă, mustăţile cătaŭ în jos a oală şi ochiĭ se holbaŭ naiv la gura luleleĭ cu atenţiunea cea mare, de-a o vedea curînd arzînd ca un cărbune. Căciula creaţă de oaie i-se lăsase pe ochĭ.

O apucaĭ tot mereŭ maĭ la deal şi acolo văzuĭ pe lîngă focurĭ marĭ şi aprinse 'n lumina soareluĭ, focurĭ ce lingeaŭ cu galbenele lor limbe lungĭ aerul cel senin şi rece — şezînd roată de jur împrejur cete de românĭ, iar pe frigărĭ lungĭ frigînd berbecĭ şi oĭ, chiuind, cîntînd, horind —; într'o parte uniĭ jucaŭ, pisînd pămîntul pietros cu opinca cea uşoară, pe cînd unul şezînd pe un bolovan fluera în fluer de soc. Chiuiturile vesele, fumul înălţându-se din focurile multe, feţele cele curioase cu ochiĭ lor ceĭ viĭ, carĭ de carĭ maĭ marĭ — în fine acolo-'l vedeaĭ pe român cu faţa arsă, dar adîncă, cu ochi căpriĭ şi vioĭ, cu pletele lungĭ, creţe, negre strălucit, carĭ 'ncadra[ŭ] frunţĭ largĭ şi netede, mustaţa neagră, nasul de vultur, bărbia cam ĭeşită ca a răsboinicilor străbunĭ. Sumanele cafeniĭ ce spînzuraŭ pe umere, cămaşa cea albă ce slobodă desvălia piep-

tul cel ars de soare, ce ascundea inimĭ libere, cioareciĭ ceĭ strimţĭ şi albĭ, opincile cu vîrful îndoit şi legate de picior cu sfoară de lînă neagră, brîul cel verde şi chinga cea roşie cu cuţit, amnar şi cremene, în fine căciula de oaie naltă şi lăsată asupra ochilor pătrunzătorĭ, iată tipul ce-l vedeaĭ repetîndu-se în felurite variante în toţĭ aceştĭ copiĭ aĭ munţilor.

Intrebaĭ pe unul din eĭ de Ioan —, el îmĭ arătà cu mîna un foc mare dar cam depărtat de celelalte... el îmĭ spuse cumcă pribunul era acolo, deşi era cam bolnav. Mă duseĭ înspre focul acela, în care ardea cu fum mult trunchiul unuĭ arbore putred şi găunos; alăturĭ cu focul stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan cu picioarele goale 'ntinse 'nspre foc, cu sumanul tras peste cap, astfel încît faţa nu i-se vedea. Lancea era'nfiptă 'n pămînt cu vîrful de fier în jos. Imĭ legaĭ calul de lancea 'nfiptă şi îngenunchiînd lîngă capul luĭ, trăseĭ încet cu mîna sumanul ce-ĭ acoperea faţa. Ochiĭ luĭ marĭ eraŭ închişĭ, astfel încît prin pieliţa cea fină şi albă a ochi-

lor se vedeaŭ clar vinele cele fine şi albastre, cearcănele adîncĭ şi marĭ împrejurul ochilor din vinete devenise arămiĭ, faţa era palidă ca totdeauna. Şezuĭ cu desăvîrşire la capul luĭ şi mă uitam lung la el. In fine îl scuturaĭ încet de braţ, încît îşĭ deschise ochiĭ. Cam somnoros, el mă văzù şi cu lenea cea melancolică pe care numaĭ somnoroşia o răspîndeşte pe faţă, el îmĭ înconjurà gîtul cu braţul luĭ şi surizînd a lene zise: — Tu aicĭ? Surisul cel liniştit arăta pe-un om fără pasiune, faţa luĭ era sîntă ca să zic aşa..., se cunoştea că 'n inimă se stinsese orĭ-ce lumesc.

— Cum vezĭ, ziseĭ eŭ întunecat, strîngîndu-ĭ mîna cu putere într'a mea. — Cum vezĭ.

Nu te maĭ credeam capabil de-a-ţĭ iubi poporul, aşa te tîmpise amorul pentru o femee nedemnă de tine, zise el înfăşurînd picioarele în obiele albe de lînă şi strîngînd peste ele opinca cea roşcată de piele de viţel.

— A nu-mĭ iubi poporul, ziseĭ eŭ c'un zimbet amar, poate că nu l'aş fi iubit

nicĭ odată, dacă noaptea aceasta aşa de teribilă nu m'ar fi învăţat să-l iubesc. — Cu aceste vorbe începuĭ a-ĭ povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochiĭ corpuluĭ şi cu-aciea (*sic*) aĭ sufletuluĭ. Cu fie-ce vorbă a mea ochiĭ săĭ albaştriĭ şi marĭ se turburaŭ de-un foc demonic şi nenatural şi faţa sa albă-palidă, delicată, se grava cu trăsurĭ profunde şi teribile.

— O canibaliĭ!, şopti el printre dinţĭ.

— Eĭ bine, am venit şi eŭ — ziseĭ — şi intr'adevăr cumcă altceva nicĭ am de făcut. Ce-am de-a pierde? — Viaţa?... Nimic maĭ urît, maĭ monoton, maĭ searbăd decît aceastá viaţă... Şi-apoĭ sînt sătul de ea. Un vis absurd. Sufletul?.... Par'că cineva maĭ poate avea suflet în astfel de timpĭ (*sic*)?

— Aide, copilul meŭ — zise el — aide! Adevărat că viaţa nu plăteşte nimic, dacă nu vom face noĭ ca să preţuiască ceva.... şi pre sufletul meŭ vom face să preţuiască mult!... Ochiĭ săĭ străluciţĭ se aprinseră în fundul capuluĭ şi un fior de mîndrie însenină faţa sa. In curînd mă simţiĭ familiar între oameniĭ noştri. In curînd încălţaĭ (*sic*)

şi eŭ cioarecii strîmţĭ şi lungĭ, încreţiţĭ cît ţine fluerul piciorului, şi puseĭ piciorul în opinca cea uşoară. Astfel îmbrăcat, adeseorĭ păzeam pe culmile munţilor noaptea, în razele luneĭ, asemenea sentineleĭ Romeĭ care, păzind creştetele de fier ale Carpaţilor, priveşte cu ochiĭ plinĭ înspre sud, gîndind la muma sa, regina răsfăţată şi albă ce-şĭ scaldă corpul molatec în mările eĭ azure şi calde, fruntea eĭ coronată cu visurĭ de amor şi siniĭ eĭ albĭ şi plinĭ, desmierdaţĭ de albastrele şi luciile valurĭ ale măreĭ. Mama uitită, care asupra visurilor a uitat în creştetele arse şi bătrîne ale Carpaţilor pe fiul eĭ cel cu ochiĭ negri de vultur şi cu faţa mîndră de rege. Italia a uitat pe românĭ... ci româniĭ iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte şi suferinţe. A le cita acele suferinţe, ar însemna a cita istoria acelor legiunĭ de lăncerĭ, carĭ după chiar retragerea oasteĭ imperiale din Transilvania rămăseseră eĭ singurĭ credincioşĭ tronuluĭ, avisaţĭ la mijloacele lor propriĭ — la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de vîrful prăjinilor.

Intr'o noapte stînd de avangardă cu o companie de 20 de oamenĭ, între carĭ şi Ioan, vine romănul postat de sentinelă de îmĭ spune, cumcă într'un castel de Conte maghiar s'ar fi aşezat vre-o două companiĭ de honvezĭ şi petrec ca maĭ bine. Noaptea era rece și noĭ ne suflam în mînĭ de frig.

Luĭ Ioan 'i străluciră ochiĭ. Copiĭ pe luptă!, zise el c'o voce aspră. Şi într'adevăr că feciorii atîta păreaŭ c'aşteaptă pentru de-a sări din atitudinele lor plecate saŭ culcate și a apuca cu mînĭ vînjoase lăncile 'nfipte în iarbă. În curînd coborîrăm dealurile şi ne'ndreptam de-a dreptul prin cîmpiĭ cu iarba moale la castelul ce se ridica în mijlocul unuĭ parc întins și frumos. Ferestrele luĭ toate ardeaŭ prin întunericul cel des al nopțiĭ și din ce în ce ne apropiam de acele luminĭ ce ni păreaŭ magice. Încurînd ajunserăm la grilele *(grilajul)* parculuĭ. Un buldog începù a lătra, trezind aerul nopțiĭ cu lătrătura sa răgușită, însă în beția ce părea a domni în castel, printre ciocnetele păharelor nu auziaĭ gura luĭ, iar el, nemulțumit şi mormăind, l'auziaĭ cum scuturîndu-șĭ

lanțul se tologi pe pătulul luĭ de paie. Ca să nu-ĭ trezim somnul, înconjurarăm castelul și într'un loc sărirăm cu toțiĭ grilele. Castelul era cu două caturĭ, la catul al doilea un balcon ce dedea în grădină, și sub el un pavaj grunzuros de lespezĭ. Jos în toate camerile eraŭ mese 'ntinse... oamenii cu puștile așezate pe lîngă păreți beaŭ, rîdeaŭ, cîntaŭ. Puseĭ din feciorĭ cîțĭ aveaŭ puștĭ pe lîngă ferestre și la un strigăt al meŭ eĭ dedură foc. Gloanțele vîjăind prin salele întinse, toțĭ se sculară spăriațĭ — ; uniĭ lovițĭ rînjeaŭ moartea lor..., altora li căzuse păharele din mînă, partea cea maĭ mare uitînd arma și tot o apucà spre a ĭeși pe ușă. Pe eĭ! țipaĭ eŭ, rumpînd o fereastră din țîțînele eĭ și sărind eŭ cel dintîĭ în sală. După mine toțĭ. Cîțĭ rămăsese în sală, toțĭ fură măcelărițĭ. Am luat puștile lor încărcate și, alergînd prin camerele lungĭ și luminate ale castelului, am sdrobit tot ce ne ieșia în cale. Din vîrful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru pocnetele de puștĭ și răcnetele bete și selbatice ale murinzilor amestecate cu chiuetele bucuroase

şi ne aşezarăm cu toţiĭ la masă, par'că nu se 'ntîmplase nimica şi par'că venisem la nuntă. Orcine va crede poate că asta nu-ĭ cu putinţă, dar cînd ar şti cineva cum revoluţiunea şi nesiguranţa vieţeĭ propriĭ îl face pe om nepăsător pentru viaţa sa şi face din omor şi luptă o stare normală a omuluĭ, acela va 'nţelege nu numaĭ starea noastră, ci şi secoliĭ aciea (*sic*), unde ocupaţiunea principală a popoarălor consta din bătăliĭ şi pradă.

Iată unul din evenimentele cele multe ale anuluĭ. Dar voĭ spune încă unul, unul care pe mine m'a costat aşa de mult. Pe Mureş plutea o moară a unuĭ sas, de la care noĭ obicĭnuiam a ne aprovisiona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă faţă cu patraulele (*sic*) maghiare ce cutreeraŭ ţinutul. Moara se legăna liniştit pe Mureş, cu roţile eĭ asurzitoare ce se rostogoliaŭ ca doĭ balaurĭ negri, scăldîndu-şĭ oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a rîuluĭ — şi sasul gras şi cu faţa cît o lună plină şi roşie, sub o pălărie largă ca o straşină — se plimba cu şorţ alb dinainte şi cu mînile

’n buzunări (*sic*) prin mulţimea de oamenĭ ce veniaŭ cu saciĭ la măcinat, aducînd tot-odată fie-care din eĭ cîte-o comoară de istoriĭ, de poveştĭ, de noutăţĭ —, astfel încît podul moriĭ era maĭ mult o piaţă de tîrg de cît straşina uneĭ case. Adeseorĭ, neştiut de nimenĭ, şedeam şi eŭ pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă şi cu pălăria lăsată pe ochĭ în chiotele fetelor, în poveştile bătrî-nilor, în înjurăturile bărbaţilor, în scîrţiitura amorţită, însă dulce a uneĭ vioare vechĭ, pe care un ţigan bătrîn o făcea să răsune cînd vesel, cînd plîns. Faţa neagră şi es-presivă, barba albă ca zăpada, ochiĭ *maĭ* stinşĭ şi discoloraţĭ de bătrîneţe, pieptul păros şi gol, abia acoperit de o cămaşe neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă ast-fel încît prin rupturĭ ieşia pe-alocurea părul alb al capuluĭ: astfel şedea bătrînul pe nişte roţĭ rupte, trîntite ’ntr’un colţ al moriĭ şi povestia poveştĭ nu din gură, ci din strună. Era o zi caldă şi voiniciĭ meĭ, carĭ aveaŭ să facă o escursiune (*sic*) în vale, decisese să doarmă peste noapte în moara

sasuluĭ, iar a doua zi des de dimineață să plecăm înainte.

Rîndul se cam sfîrșise la toțĭ, soarele se ducea după dealurĭ să doarmă și el, țiganul bătrîn îșĭ lăsase capul pe-o piatră de moară și adormise cu luleaua aprinsă 'n gură, asemenea unuĭ împărat în pat moale și cu ciucurĭ de fir. Oameniĭ ducîndu-șĭ saciĭ pe cară (*sic*), înjugîndu-șĭ boiĭ albĭ, grașĭ și cu coarne marĭ, apucaŭ pocnind și chiuind cari 'nspre munte, cari 'nspre cîmpie. Înserase cu desăvîrșire, roțile stătură și ele și numaĭ moara uriașă se legăna a lene pe Mureș, făcînd să tremure lungile și groasele funiĭ de teĭ cu carĭ era legată de țermurĭ. Sasul se puse 'n ușa cea mare a moareĭ pe-un pietroiu neted ca o bancă și aprinzîndu-șĭ luleaua se uita melancolic la răsărirea luceafăruluĭ de sara. Eŭ mă așezaĭ lîngă el —, înnopta din ce în ce maĭ mult, cînd deodată auziĭ un bucium vuind cu jale. Sunt eĭ! ziseĭ eŭ, săriĭ în sus și apucaĭ înspre cîmp, dar uitîndu-mă înnapoĭ cam dela 40 de pașĭ îmĭ păru că zăresc în lumina caseĭ un honved

care alăturĭ cu sasul părea a privi împrejur, cu mişcărĭ repezĭ de nerăbdare. Ce putea fi, nicĭ că-mĭ trecù prin cap. În cîmp mă întîlniĭ cu voiniciĭ meĭ, între carĭ şi Ioan. Ce frumos era el în acea seară... mi-aduc aminte par'c'ar fi acum. Cu ţundra îndoită pe la grumazĭ şi dinainte, astfel încît pieptul alb se vedea sub cămaşa de in, faţa palidă, dar dulce şi plină de bunătate, ochiĭ marĭ albaştri priveaŭ cu melancolie, iar părul cel blond şi lung 'i cădea pe umerĭ acoperit de-o largă pălărie neagră... Era într'adevăr frumos ca o femee blondă, palidă, interesantă.

— Parcă eştĭ o fată, îĭ ziseĭ, strîngîndu-l la piept.

— Şi tu parcă eştĭ un băiat, zise el rîzînd nebuneşte. Dar strînsoarea cea rece şi tare a mîneĭ luĭ atît de micuţă îţĭ dovedia că aĭ [a] face cu degete într'adevăr lungĭ, delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leŭ.

Ajunserăm cu toţiĭ la moară. Salutarăm pe sas care ni deschise uşa. Era ţiganul, acela care şedea lîngă el, povestindu-ĭ cum

în tinereţe fura cu şiretenie găinele vecinilor, atîrnîndu-le cu picioarele legate de căngĭ sub ţundră şi mergea fluerînd cu ţundra pe-un umăr prin sat, fără ca oamenilor să li treacă prin minte ce avea el sub ţundră. Sasul rîdea cu sgomot, deşi mi se părea mie, că rîde silit. Dar putea să mi se pară numaĭ, unde, precum ştiţĭ, presupusesem, înşelat din depărtare, cumcă ar schimba vorbe c'un honved.

Fiind-că eram toţĭ obosiţĭ, ni lungirăm care 'ncotro prin moară — ; morarul drese ce maĭ drese prin sacĭ şi prin ferdele, stinse focul din o vatră de pietre şi se lungi şi el în catul de jos al moriĭ, unde eraŭ roţile. Toţĭ începură a sforăi, carĭ de carĭ se întorceaŭ cu sgomot şi gemînd pe saciĭ pe care se culcase. Eŭ îmĭ aşternusem ţundra jos şi dormiam cu Ioan, care-mĭ coprinsese cu braţul gîtul meŭ şi adormise şi el. Ca printr'un [farmec] eŭ nu putuĭ adormi. Simţiam însă cumcă sasul se sculase şi începuse a umbla prin podina de sus a moriĭ. El sui încet şi ca'n vîrful picioarelor scara ce ducea în jos, c'un

opaiț în mînă. Incă nu ajunsese —, cînd îmĭ păru că prin ferestrele moriĭ zăresc o vînătă și lucie țeavă de pușcă ce părea a se 'ndrepta în ceĭ dorminzĭ. Eŭ tăcuĭ și închiseĭ ochiĭ, astfel încît prin genele abia deschise zăriĭ pe sas cum s'apropià cu opaițul de noĭ și plecîndu-se asupra-ne părea că ne observă de dormim o-ba (*sic*). Fața luĭ era teribilă. Insă în momentul cînd tot pe vîrful degetelor se 'ndreptà spre ușe, spre a trage zăvorul cel mare de lemn, săriĭ drept în picioare. Sus copiĭ!, strigaĭ din toate puterile, că-ĭ pe moarte. In[tr'un] moment toțĭ, somnoroșĭ și speriațĭ, eraŭ în picioare. Sasul încremenit scăpase opaițul —; desigur că nu scăpa de moarte, de nu prin stingerea singureĭ luminĭ nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră o pușcă, dar nicĭ un vaet... va să zică nu era nimenĭ lovit. Sgomotul de-afară se'nmulți.

— In linie!, țipà sonor vocea de argint a luĭ Ioan și văzuĭ în razele de lună pătrunse prin oblonul de lemn cum lăncile se'nșirară în linia primă, iar în [a] doua,

peste umerele celor dintîĭ, se'ntinseră luciĭ puştile cele micĭ de munte. A fost fapta unuĭ moment. In momentul acesta uşa cea mare trosni din ţiţinĭ şi căzù pe spate.

— Foc! comandà Ioan şi duşmaniĭ năvăliţĭ prin uşa spartă începură a urla carĭ răniţĭ, carĭ isbiţĭ de moarte, prin pocnetele şi lătratul cel des al puştilor.

— Inainte! comandà Ioan şi lăncerii se repeziră cu furie în inimiciĭ lor ceĭ mulţĭ. Eŭ apucasem o secure de coadă şi isbiam cu ascuţitul şi cu muchia fără milă în tot ce vedeam înaintea mea.

Dedură şi eĭ foc şi rîndurile se răriră. Inainte! ţipă Ioan ca turbat — ; încă un asalt, încă o repezire şi duşmaniĭ curmaţĭ în două laturĭ ne deschiseră o cale largă în această luptă la lumina luneĭ.

In momentul cînd ĭeşirăm cu fuga afară, un pistol singuratec *(sic)* se'ndreptà în pieptul cel gol al luĭ Ioan. Pocni, un şerpe de foc se repezi din gura luĭ, dar în clipa aceea eŭ repeziĭ săcurea cu tăişul în capul celuĭ ce slobozise pistolul, astfel încît i l'am

crepat drept în două ca pe-un trunchiŭ de lemn.

— D-zeul meŭ, mor! zise Ioan încet.

Il luaĭ în brațe și fugiĭ ca o nălucă nebună, iute, înfiorat înaintea oamenilor meĭ ce fugiaŭ și eĭ în desordine, urmărițĭ de împușcăturĭ și de oamenĭ călărĭ. Mereŭ înainte, mereŭ spre munte. Pieptul sermanuluĭ copil sîngera cumplit —, luna părea că se aprinsese'n cer și-mĭ ardea 'n creștet, oamenii 'mĭ păreaŭ fantasme nebune ce sburaŭ vîjăind alăturĭ cu mine, cînd de-o dată deterăm de-o potecă care ducea în munte.

Aicĭ pașiĭ noștri deveniră maĭ greĭ, urcarea maĭ nevoioasă, pînă ce ajunserăm într'un deal plin de bolovanĭ marĭ și risipițĭ.

— Stațĭ! strigà unul maĭ bătrîn dintre copiiĭ munților. — Bolovaniĭ în șir, copiĭ! Intr'un moment bolovaniĭ eraŭ pușĭ în două șirurĭ, în ordine de bătălie, asemenea unuĭ mur. Cînd inamiciĭ începură a urcà dealul, șirul întîĭ de bolovanĭ se rostogoli în eĭ, astfel încît porniră rumpînd, lovindu-se de colțurĭ de piatră ce răsăriaŭ prin iarbă și prin

tufişe ; bolovaniĭ în urma urmelor rumpeaŭ şirurile de oamenĭ din vale, saŭ repezindu-se de pre cîte un vîrf de stîncă cădeaŭ în întreaga lor greutate pe capetele semeţilor. Dar după şirul al doilea de bolovanĭ, se 'ntinsese puştile şi unde vedeaŭ fiinţĭ de oamenĭ într'acolo porniaŭ.

— Tomo ! zise bătrînul ce luase comanda asupra-ĭ, scuturînd sabia luĭ cea bătrînă, pe care-o atîrnase la coapsă. — Tomo ! Tu fugĭ cît poţĭ cu Ioan, fugĭ mereŭ înainte, ca să fiĭ cu mult înaintea noastră... noĭ vom fugi maĭ tîrziŭ... dar. totuşĭ vom fugi, pentru-că pare-mi-se că-s mulţĭ de vale şi tu ştiĭ : de s'or sfîrşi bolovaniĭ marĭ şi gloanţele, trebue s'o luăm şi noĭ la picior.

Mă desbrăcaĭ de ţundră şi înfăşuraĭ corpul ce părea mort a[l] luĭ Ioan. Mă repeziĭ mereŭ la deal, prin tufişe, pe costişe ţepene şi pietroase, prin scu[r]surĭ *(sic)* prunduite de părae, peste ape fără punţĭ, până ce'ntr'o culme de deal, în mijlocul uneĭ dumbrăvĭ de spinişe, zăriĭ cuibul unuĭ foc, în care clipeaŭ ceĭ din urmă cărbunĭ prin cenuşa cea sură. Îl aduseĭ [pe Ioan] lîngă foc,

puseĭ în el frunze uscate şi vreascurĭ cîte putuĭ aduce în clipă, astfel încît în curînd se-'nălţà un foc mare, pălălăind cu fum mult. Maĭ strînseĭ frunze uscate şi maĭ făcuĭ un pat... pe care aşezîndu-l pe Ioan, îĭ desfăcuĭ pieptul ca să-ĭ cercetez rana.

Nu era decît o gaură mică, neagră-roşie sub coaste, fără ca să curgă sînge din ea şi tocmaĭ asta era causa letargieĭ. Îmĭ apropiŭ gura de rană şi sug odată cu putere, astfel încît gura toată mi se împle de sînge. Sînge negru şi 'nchegat curgea şi din rană, pulsul începù a bate încet-încet şi Ioan îşĭ deschise ochiĭ luĭ ceĭ rătăciţĭ. Faţa luĭ se trăsese, de parcă ar fi numaĭ piele şi oase, albuşul ochilor era ţesut cu subţirĭ vine roşiĭ.

— Ioane, ziseĭ eŭ, cum îţĭ e, copilul meŭ ?

— Cum îmĭ e ? zise el, surizînd amar. Cum să-mĭ fie ? Am să mor, iată tot. Şi tu nu vreĭ să te consolĭ, amicul meŭ ? De ce? O, de-aĭ şti ce fericit voĭ fi ; de-oĭ muri ...o să văd pe Sofia.

— Aiurezĭ, Ioane ! ziseĭ cu blîndeţe.

— Copil ce ĭeştĭ. Aiurez? eŭ?.. Eŭ simt moartea strecurîndu-mĭ răcoare, dar dulce, prin toate vinele mele şi el zice, că eŭ aiurez. Crede-mă că-'s fericit, foarte fericit.

Faţa luĭ, ca alabastru săpat cu dalta, în lungì gravurĭ de durere era senină, dulce.[1]) Un noŭ leşin se apropià. Capul luĭ se lăsà pe frunzele uscate... pulsul iarăşĭ încetà şi părea iar că espirase.

Mă uitam în faţa luĭ, fără să ştiŭ ce să fac — nu maĭ da nicĭ un semn de viaţă —; nu eram capabil de nicĭ o acţiune.

Prin tăcerea de moarte nu auziam decît împuşcăturile cele depărtate ale luptătorilor noştri, din care fie-care mă făcea să tresar, căcĭ întîmplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenunchiat lîngă el, eŭ împregiurasem (*sic*) cu o mînă gìtul sàŭ, astfel încît ridicîndu-l, capul spînzura după braţul meŭ —; astfel mă uitam la el şi nu ziceam nimic decît sărutam faţa luĭ ca alabastrul cu gura mea cea plină de sîngele inimeĭ sale. Faţa rămînea nemişcată, moartă; numaĭ

---

[1]) In text,—«eraŭ senine, dulcĭ»,—atracţiune dela «*gravurĭ*»; de-aicĭ pluralul greşit.

albeţea eĭ contracta ciudat cu petele sîngeroaselor mele sărutărĭ. Un fluer vîjăitor din frunză [1]) mă trezi din atonia mea; împuşcăturile încetase —, şi auziam din ce în ce apropiindu-se paşĭ; presupuneam cumcă sunt voinicii, carĭ neputînd să susţină lupta, se retrăgeaŭ. Şi în curînd văzuĭ apropiindu-se bătrînul tribun asudat şi gîfăind, şi împuşcăturile se preînnoiră, [2]) maĭ în apropiere însă.

— Ce face?, zise el, cu vocea ostenită şi aruncînd o privire speriată asupra luĭ Ioan.

— Moare! ziseĭ eŭ, apatic şi rece.

— Ne urmăresc! Feciorii maĭ se 'mpotrivesc, cît s'or împotrivi... dar în urmă trebue s'o ia la fugă şi eĭ. — Îngenunchià şi el lîngă Ioan, care acum, sub influenţa foculuĭ ce pălălăia mare şi care-ĭ roşia paloarea, începù a da semne de viaţă.

---

[1]) In text este un adaos inexplicabil, care nu se vede unde ar aparţine (Ms. cit. f. 75 pasajul 5); acolo-ĭ scris de-asupra: «Un fluer uşor ca din frunză».

[2]) Ardelenism: cf. expresia gazetelor ardelene: «preînnoirea abonamentelor»; corect, a *înnoi*.

— Ce să facem? Nu-l maĭ putem duce înnainte —, să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuşi-s aicĭ! strigă alergînd un fecior care venia dinspre împuşcăturĭ. Feciorii abia se maĭ ţin!

Ne scularăm amîndoĭ ca trăsniţĭ. Stăĭ! — zise bătrînul, dîndu-mă c'un braţ d'o parte şi uitîndu-se la Ioan, care-şĭ deschisese ochiĭ luĭ ceĭ marĭ şi murinzĭ carĭ priviaŭ fără înţeles, ca ochiĭ unuĭ nebun! — Du-te 'ntr'o parte Tomo, zise bătrînul — am a vorbi ceva cu fratele Ioan. El îşĭ scosese sabia din teacă şi se uita la ea, pe cînd din ochiĭ luĭ bătrînĭ curgeaŭ lacrimĭ marĭ. «Frate Ioane! zise el încet şi liniştit — fă-ţĭ o cruce. Ioan 'şĭ făcù încet şi cu silinţă multă o cruce. În momentul acela sabia vîjîi prin aer şi capul luĭ Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebune! ţipaĭ, îndreptînd pistolul spre fruntea bătrînuluĭ — ce-aĭ făcut?

— Ce-am făcut?! zise bătrînul, căzîndu-mĭ în mînĭ şi plîngîndu-mĭ pe piept ca un copil. — Ce-am făcut?! — Dar ce era să fac?

Tremurul săŭ, gemetele sale convulsive,

plînsul cu care era neobicĭnuit, şi care se storcea cu greŭ, asemenea uneĭ puterĭ demonice din pieptul luĭ, arăta cumcă durerea luĭ era adevărată. Vuietul fuginzilor venia maĭ aproape, pocnetele păreaŭ că vîjăe deja pe la urechile noastre.

Aidi! zice feciorul ce era cu noĭ, aidi, treziţi-vă ; să fugim. — El acoperise corpul luĭ Ioan cu frunze şi cu pietre, iar capul luĭ îl aruncase într'un isvor de-apoape. — Ca cerbiĭ spăriaţĭ şi gîfăiţĭ veniaŭ feciorii din toate părţile. Să fugim! să fugim! strigaŭ toţĭ şi mă rupseră (*sic*) pe mine şi pe bătrîn în fuga lor fără ordine. Ameţit, turburat fugiam fără să ştiŭ unde, pănă ce prigonitoriĭ ne pierdură urmele, pănă ce noĭ ne crezurăm destul de sigurĭ pentru de-a sta şi de-a răsufla.

Ajungînd într'un vîrf de munte, începurăm a scăpăra din amnare, a clădi care 'ncotro cîte-un foc uriaş, pe lîngă care se aşezară toţĭ. Toţĭ eram morţĭ de oboseală, şi cu toate astea trebuea ca cineva să vegheze. Uniĭ îşĭ legau ranele—cele maĭ multe uşoare, alţiĭ cum eraŭ se întindeaŭ la pă-

mînt. M'am propus eŭ să veghez și toți primiră cu bucurie. Bătrînul sta asemenea gînditor și se uita fix în măruntaele cele roșiĭ ale foculuĭ, ce plesniaŭ în scînteĭ. Feciorii se culca[ră] cu frica 'n sîn, bătrînul cioplea un lemn ; eŭ singur mă sculaĭ și, luînd lancea, mă depărtaĭ ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stîncilor. Noaptea era întunecoasă și rece, gîndirile mele eraŭ turburĭ și dureroase, astfel încît mă durea capul de ele și simțiam cum țeasta nu-mĭ încăpea creeriĭ meĭ ceĭ revoltațĭ și sinistriĭ. Să cuget, nu maĭ puteam. Astfel cu capul arzînd am veghiat noaptea aceea, și de-mĭ aduc aminte de ea — e că nu-mĭ aduc aminte de nimica, afară doară cumcă tîmpit și nesimțitor mă lăsasem prada aceleĭ atoniĭ care 'nsoția totdeauna durerile mele.

A doua zi, cînd soarele de aur ardea din creștetul ceruluĭ, pe cînd voiniciĭ sculațĭ de mult vegheaŭ asemenea unor vulturĭ din vîrful stîncilor asupra cîmpieĭ, pe cînd ne încredințarăm că eram sigurĭ de orĭ-ce urmărire, eŭ luaĭ un hîrleț de-a umăru și ple-

caĭ mereŭ la vale pănă'n locul unde murise Ioan. Duşmaniĭ cercetase pe-acolo, însă corpul acoperit [de] mormanul de frunze şi pietre nu-l găsise. In arşiţa zileĭ am început să-ĭ sap groapa. Fruntea şi pieptul îmĭ ardea cumplit şi cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat ca şi cînd aş fi avut să îngrop o comoară. Cînd fu destul de adîncă, desgropaĭ corpul fără cap din pietre şi frunze şi-l aşezaĭ încetinel şi cu băgare de seamă — ca şi cînd ar fi maĭ simţit ceva — în locuinţa cea *răcoare* şi eternă. Apoĭ mă duseĭ la isvor, unde i-se aruncase capul. Soarele se resfrîngea pe faţa apeĭ luciĭ, care tremura ca o undoioasă oglindă de argint —, dar în fundul apeĭ clare zăcea capul cel frumos al juneluĭ. Apa curgînd curăţise şi dusese cu sine scursùrile de sînge, astfel încît nu rămase decît capul cel blond, palid, c'o față albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochiĭ ceĭ marĭ închişĭ şi cu părul moale plutind şi răsfirat în undele apeĭ. Faţa cea palidă şi slabă părea că surîde. Luaĭ apă în pumnĭ

şi-mĭ spălaĭ alăturĭ cu isvorul faţa care ardea ca de frigurĭ. Luaĭ încă un pumn de apă şi mi-'l turnaĭ în sîn, care ardea — fundul apeĭ se turburà şi deveni sîngerat — mă aplecaĭ pe suprafaţa eĭ şi sorbiĭ în sorbiturĭ lungĭ din apa turburată cu sîngele luĭ, apoĭ băgînd amîndouă mîinile în isvor scoseĭ capul luĭ Ioan şi-l ridicaĭ în lumina soareluĭ spre a mă uita lung şi cu durere la el. Il aşezaĭ în mormînt asupra corpuluĭ şi acoperindu-l tot cu ţundra mea, începuĭ, ca şi cînd m'aş fi temut să nu-l doară bulgăriĭ — începuĭ a împlea mormîntul cu ţărînă. In (*sic*) intervale îmĭ venia să mă culc şi eŭ cu el alăturea şi să las să cadă o stîncă de pe marginea groapeĭ peste mine, — or[ĭ] gîndiam să mă împuşc şi eŭ şi să sfîrşesc cu mizeria, ce se numeşte viaţă. Pe o stîncă departe sta un romăn cu flinta 'n soare şi păzea privind în nourĭ. Un vultur ţinînd în căngile luĭ de aramă o turturică albă sburà asupra capuluĭ meŭ, croncănind şi dînd din aripĭ —, apoĭ se 'nălţà rotindu-se în sus în norĭ, speriat de presenţa mea. Romănul 'şĭ-'ntinse

flinta în punctul cel negru ce plutia în aer şi dete foc — atuncĭ, rostogolindu-se prin aer, căzù vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

Răsbunarea! — murmuraĭ eŭ. De ce să mor păn'a nu'l răsbuna. După aceea am vreme şi de murit şi de trăit de voĭ vrea.

Impluĭ groapa cu ţărînă, frînseĭ o ramură verde dintr'un arbore şi-o aruncaĭ peste mormînt — şi fluerînd printre dinţĭ c'o răceală sinistră apucaĭ îndărăt la deal.

Ajunseĭ la castre [1]. Bătrînul şedea trist şi gînditor lîngă foc cu picioarele întinse, cu mîna pe frunte. Mă apropiaĭ şi şezuĭ alăturĭ cu el. — Ce să facem? ziseĭ eŭ încet şi răguşit.

— Gîndit-am şi-am răsgîndit, şopti el, şi pare-mĭ cumcă ceea ce-a clocit capul meŭ, nicĭ dracul n'ar fi putut răscloci. Eĭ aŭ omorît un copil — pentru că nu eŭ l-am omorît, bine poţĭ şti. Decît să-l las maĭ mort în mîna lor, ca să-l chinuiască şi să-şĭ bată joc de el —, maĭ bine l-am scăpat de

---

[1] Latinism: tabere.

toate. Nu şti Tomo, că chinul trezeşte sufletele *(sic)* omuluĭ şi pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să maĭ trăiască —, dar mi-te ce traĭ?—Dar crezĭ tu poate că eŭ le-o uit asta... 'ĭ-o uit sasuluĭ, care ne-a vîndut ca Iuda pe Domnu Hristos?— Am trimis iscoadă pe Niță 'a Floreĭ—care știe a vorbi ca țiganiĭ. El s'a uns cu funingine pe față și s'a îmbrăcat în trențe—, așa va trece pe la moară să vadă acolo's încă orĭ nu's acolo. Dacă n-or fi, apoĭ pe deseară ne-om duce pe la cumătru-meŭ sasul, ca să bem cu el cîte-o fele [1]) de vin în cinstea Dumnilor-sale.

S'auzi sgomot de gure (*sic*) între feciorĭ. Eĭ veniaŭ rizînd, ducînd ca'n triumf între eĭ pe Niț'a Floreĭ, care desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite prin țundră, cu genunchiĭ ieșițĭ prin cioarecĭ, negru și slab ca dracu, cu ochiĭ înfundațĭ în cap și cu căciula pe-o ureche povestia în stil hodorogit și țigănesc ce ispravă făcuse la nanașu-săŭ cel bun: sasul. — Dar

---

1) Ardelenism. — jumătate (de litru) de vin.

cînd fu aproape de noĭ, òchiul său fulgerà teribil, dar astfel că numaĭ noĭ îl văzurăm. Era masca rizîndă și comică a unuĭ suflet plin de ură și răsbunare — fața ironisa inima, surisul viclean or[ĭ] prostatec ironisa cu starea sufletuluĭ său. Feciorii se depărtară de lîngă noĭ și el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrînul zise feciorilor să doarmă de cu ziua, de vor putea, căcĭ la noapte o s'avem de lucru. Niță culegea de prin iarbă niște lăptucĭ, pe care le scurgea în gloanțe marĭ de mămăligă, pe care apoĭ le băga în traistă.

Înserase de mult, feciorii [a]dormise — numaĭ eŭ mă primblam tăcut, [cu] capul cuprins ca de-o turbare neștiută, [cu] inima plină de-un pustiŭ cumplit, nemaĭsimțit. Maĭ aveam ceva pe pămînt?; el îmĭ rămăsese — și el se dusese asemenea. De-aș [fi] avut frate și de mĭ-ar fi murit, cine știe de mă durea maĭ mult. Norĭ cenușiĭ împluse cerul; crețĭ și nestatornicĭ, eĭ sburaŭ prin aerul cel cald al nopțiĭ, și luna cu fața roșie contrasta cu cenușa cea lucie a norilor. Voiniciĭ se sculaŭ și se scuturaŭ de somn: lăncile lor

vinete luciaŭ în lună, ţuguiatele lor căciulĭ le da un aspect eroic şi sinistru.

— Haĭ copiĭ! zise tribunul bătrîn; azĭ avem o cină minunată. Avem să mîncăm carne de sas! Mă'nfioraĭ auzind — şi cu toate astea nu'mĭ puteam stăpîni o părere de bine.

Niţă mergea înainte prin întunecoasele cărărĭ de munte. Paşiĭ săĭ, asemenea acelora a[ĭ] uneĭ pantere, nu răsuna[ŭ] de fel pe pietrişul şi prundul cel mărunt şi lesne de răscolit al cailor. Un munte arunca celuĭlalt umbra luĭ, cerul gîndia (*sic*) norĭ, iar stîncile—pocite schelete de pietrăŭ (*sic*)—şueraŭ coprinse de vînt. Din cînd în cînd se rostogolia cîte-o piatră, se desprindea cîte-o bucată de stîncă şi vuia la vale 'n jos. Coborîrăm muntele şi apucarăm pe cîmpie pănă ajunserăm la moară. Moara era închisă, dar cînele deslănţuit urla la lună a pustiŭ. Vocea luĭ morţie şi somnoroasă resuna departe în aerul nopţiĭ. Niţă făcu un semn şi toţĭ ne tupilarăm la pămînt. El merse'ncet înspre cîne şi-aruncà de departe gloanţele de mămăligă, pe care cî-

nele le prindea din aer şi le înghiţia cu aviditate. Dar în curînd efectul lăptuceĭ începù a influenţa, şi el se svîrcolia gemînd încet în nisipul de pe marginea rîuluĭ. Niţă ne făcù semn şi înaintarăm. Pîntecele cîneluĭ se îmflase ca o tobă şi el suferia cumplit. Unuĭ fecior i-se făcù milă şi-ĭ înfipse lancea'n inimă. Ne apropiarăm de moară. Incepurăm a pocni în uşă, şi auzirăm vocea speriată a moraruluĭ: «Care-ĭ acolo?» — «Eŭ mi's, baciule» — răspunse Niţă cu vocea luĭ ţigănită. — «Dar ce vreĭ tu acu noaptea?» zise el. — «Am să-ţĭ [aduc] o veste rea baciule; vin mocaniĭ... îĭ văzuĭ d'icĭ şi-am venit să-ţĭ spun, ca să fugĭ». Auzirăm cum sasul urcà scările tuşind şi greoĭŭ, apoĭ venì lîngă uşă. In momentul cînd deschise, Niţă îĭ înfipse mîna în gît, astfel încît sasul pierzîndu-şĭ presenţa de spirit scăpase *(sic)* felinarul şi cheia din mînă şi ochiĭ începură a i-se 'nvîrti în cap şi faţa să-ĭ învineţiască. L-ar fi gîtuit de sigur, dacă bătrînul n'ar fi oprit. Ordonà să-ĭ pue căluşĭ în gură şi să-l lege. Totul se făcù în tăcere —, căcĭ n'avuse timp [sa-

sul] nici să strige. Ochiĭ bătrînuluĭ tribun se aprinsese teribil şi [se] învîrteaŭ cu înfricoşare în orbitele lor. Părea că-ĭ palidul şi bătrînul demon al morţiĭ. Argaţiĭ moriĭ, carĭ dormiaŭ, nevasta moraruluĭ — toţĭ fură legaţĭ. Daţĭ drumul roţilor! — strigă acum bătrînul. Roţile începură a se'nvîrti şi pietrele moriĭ se'nvirtiaŭ durduind şi măcinîndu-se pe ele însele. Vuetul cel cumplit al pietrelor goale, vîjăitorul sgomot a[l] roţilor ce făceaŭ să spumege apa ce le mişca, moara ce începuse a se legăna şi a trosni în toate încheieturile, întreceaŭ ţipetele cele slabe şi înfundate a[le] celor legaţĭ. Vr'o cîţĭ-va voinicĭ se suise pe acoperemîntul moriĭ şi începură a da cu topoarele în el, svîrlind bucăţile de şindrilituri *(sic)* în apa în care s'acufundaŭ—ş-apoi ieşind înnotaŭ negre ca sufletele înnecaţilor. In pod era o butie cu păcură, care fu vărsată pe întreagă întinderea poduluĭ. Apoĭ se aduseră ceĭ legaţĭ şi se legară ţeapăn de grinzile groase carĭ rămăsese din acoperămîntul devastat. Atunci li se descăluşi la fiecare din ceĭ legaţĭ gura.

— De ce ne-aĭ vîndut?! strigà bătrînul rece și teribil, uitîndu-se cu fața uneĭ furiĭ de marmură în ochiĭ morarului.

Sasul încremenise și amuțise de spaimă. Gura luĭ [nu] maĭ putea să zică o vorbă... nicĭ de grație, nicĭ de ură, fălcile i se 'n-fundase și tremura, ochiĭ [eraŭ] turburĭ ca [aĭ] unuĭ nebun, limba bîlbăia fără să poată modula.

Spaima-l amuțise. Femeea plîngea amar, feciorii [argații] aruncaŭ privirĭ rugătoare și sincere asupra [1]) înfricoșatuluĭ demon al răsbunăreĭ.

— Deslegați-ĭ pe toțĭ ceilalțĭ și pe femee și duceți-ĭ la țărmurĭ — afară de morar —; el rămîne aicĭ.—Intr'un moment fură cărați la țerm.

Ne coborîrăm cu toțiĭ din pod și ne duserăm la țerm. Un foc mare fu aprins la [2]) moment.

— Cine ne-a vîndut? zise bătrînul crunt către femee.

[1]) In text: «*pe*», germanism: «Warfen auf *ihn* betende Blicke».
[2]) In text: «*în* moment»,—germanism: «*im* Augentlicke».

— El! zise ea, văitîndu-se... bărbatu-meŭ. Spusu-i-am eŭ să nu s'amestece nicĭ în răŭ, nicĭ în bine. Nu... nu s'a putut. Ungurii i-aŭ dat 200 de sloţí bunĭ şi pentru-aciea *(sic)* el v'a vîndut.

— Femee, zise bătrînul — cu tine n'avem nimica — nicĭ cu voĭ feciorĭ, zise el către argaţĭ. Deslegaţĭ pe muiere, să-şi [ia] banii şi lucrurĭ ce maĭ are prin moară.

— Incărcaţĭ puştile, măĭ! să dăm în saşiĭ ăştia — zise Niţă rizînd. — Fără gloanţe, şopti[ră] unul altuia.

Argaţiĭ fură deslegaţĭ. Fugiţĭ, măĭ! le zise Niţă. — Foc copiĭ!, zise feciorilor noştri. Saşiĭ fugiaŭ de le-ajungeaŭ picioarele la ceafă — puştile trăsniră, — dar fără gloanţe cum eraŭ, nu făcură decît a înmulţi spaima celor ce fugiaŭ. Femeea ĭeşise, cu baniĭ şi cu lucrurĭ ce avea maĭ scumpe, din moară, şi plecà plîngînd. Morarul începù a boci legat de grinzile moriĭ.

Bătrînul suci o funie de paie şi împlînd-o cu păcură o asvîrli aprinsă de jos pe acoperişul moriĭ. Intr'un moment podul cel uns cu păcură se aprinse, morarul

ţipa teribil de întrecea urletul roţilor şi durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrînul tribun rîse cu sălbăticie — ideea satanică se 'mplinia. Luà toporul şi tăià funiile ce legaŭ moara de mal.

Moara începù a se mişca, a pluti aprinsă, pe valurĭ.

— Şi foc şi 'nnec! strigà bătrînul teribil, suit pe-o piatră şi ridicînd pumnul la cerurĭ —; de-am făcut răŭ, pe sufletul meŭ să cadă.

Aspect teribil. Urlaŭ roţile, scîrşneaŭ pietrele, trosnia înflăcărată moara, ţipa cu selbăticie morarul în mormîntul de jos. Intreaga moară părea un bătrîn şi bolnav balaur de foc, care scormolia urlînd, cu aripele luĭ, valurile roşite de foc ale apeĭ. Moara 'nnota repede, dusă şi de 'nvîrtitura roţiĭ şi de repeziciunea apeĭ. Dumbrăvile de pe malurĭ se 'nroşiaŭ pe unde trecea palatul arzător şi deschideaŭ cărările lor de pădure ochilor ce urmăriaŭ spectacolul: noriĭ cenuşiĭ aĭ ceruluĭ ce roşise de foc, fumul cel greŭ şi gros ce-l lăsa în urmă moara ce fugia şi 'nneca resuflarea.

— Am sfîrşit, copiĭ! zise bătrînul, oftînd greŭ şi adînc şi scoborîndu-se de pe piatra, pe care se suise. — Haĭ înspre munte!

Nu voiŭ uita nicĭ odată acel aspect unic în felul săŭ.

Intr'acestea ungurii devenise nesuferiţi. Bănuiala şi adeseorĭ nici aceea era destul, pentru ca cineva să fie spînzurat orĭ împuşcat. Moartea devenise starea cea normală, viaţa starea cea anormală a omuluĭ. Ei prădaŭ satele cele româneştĭ în modul cel maĭ barbar, omoriaŭ (*sic*) fără misericordie femeile şi copiiĭ, păreaŭ a se 'ntrece care pe care în cruzime şi 'n grozăvie. Ce era dar maĭ natural, decît ca românii împinşĭ de răsbunare să ceară dinte pentru dinte, ochiŭ pentru ochiŭ. Ungurii nu pusese 'n scenă pe-atîta o revoluţiune pe cît un brigandaj, o hoţie ca să zic aşa privilegiată — şi o hoţie cu-atît maĭ scuzată, cu cît ea se esersa (*sic*) asupra uneĭ naţiunĭ de paria — asupra Românilor. Numaĭ că-şĭ găsise oamenii. Dinte pentru dinte, ochiŭ pentru ochiŭ!, asta era şi devisa lăncerilor — şi

eĭ măsuraŭ cu măsura cu care li se măsurase lor. Româniĭ nu prădaŭ — ci ucideaŭ. Oameniĭ nu se măsuraŭ după ranguri, ci după capete, căcĭ coasa nu ştie diferinţă între capul creţ şi negru al magnatuluĭ şi 'ntre capul de cîne al honveduluĭ. Era teribil acest popor cînd îşĭ scutura lanţurile luĭ de fier — teribil ca varga [1]) luĭ Dumnezeŭ. — Şi oare nu sînt toate popoarele aşa? Blînde şi pacifice în timp de pace, fisionomia bu[o]nomă, ochiĭ sincerĭ, statura aplecată de sarcina cea grea a vieţeĭ. Dar vezi-l în revoluţiune. Vezĭ profunditatea aceluĭ suflet teribil care zăcea sub masca bu[o]nomieĭ, vezĭ cum presupune, de nu ştie, injuriile trecutuluĭ, vezĭ cum aruncă lanţurile mînilor sale în faţa stăpînilor fără de suflet. Şi se tem stăpîniĭ fără de suflet, şi-şĭ daŭ averile ca să-şĭ scape viaţa. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l'aĭ împlea cu aur, geaba l'aĭ îmbrăca în mătase. Pînea ce i-aĭ luat'o de la gura copiluluĭ, i-aĭ cîntări-o cu aur, lacrimele luĭ

[1]) Cuvîntul e adaos, în text, peste anteriorul: «mănia».

de venin și sudorile luĭ de sînge i le-aĭ răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientuluĭ —, ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tăŭ, el vrea viața ta! — Și cine-ar găsi-o nedrept, cine răŭ? E o lege în natură, care să nu scuze? E o lege în natură care să nu'țĭ dea drept cînd tu ucizĭ pe cel ce ți-a biciuit secolĭ pe părinții tăĭ, pe cel ce țĭ-a ars în foc pe străbunii tăĭ, pe cel ce împle fântânile și rîurile cu copilul sufletuluĭ tăŭ? — Legile carĭ compun fundamentul eticeĭ chiar te 'ndreptățesc de-a face cît ți s'a făcut, pentru-că numaĭ așa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pămînt. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimenĭ nu-ĭ obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept — și cînd sentința, a celuĭ drept, nu găsește carnefice, fă-te singur carneficele eĭ. Un om de ucis, o literă necitită; un oraș de ars, o pagină de întors — iată cartea de legĭ a revoluțiunilor, a dreptății luĭ Dumnezeŭ! . . . .

. . . .

(Acĭ sunt maĭ multe paginĭ rupte din manuscriptul luĭ Toma. Or că el le-a (*sic*)

găsit de bine a le rumpe, or-că vr'un strein [1]) căruia i-le dăduse el să le citească, a avut indiscreţiunea *(sic)* de-a le găsi în-tr'atîta de interesante, încît să-le rumpă spre păstrare. In or-ce cas nouă ni pare răŭ de-a nu fi în stare să dăm seamă [2]) publiculuĭ despre ceea-ce conţineaŭ acele paginĭ; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim noĭ :)

. . . . că-l văzuse acasă. Ce era să-ĭ răspundă alta? Apoĭ decisiunea era luată [de] maĭ de mult, şi aveam de gînd a o împlini fără chiar ca să'mĭ vină o asemenea veste. Moş Terinte îĭ tot da: ca să vin în sat la eĭ, ca să mă fac popă. Scoate-or eĭ de la episcop carte ca să mă popiască, nu te teme. Revoluţiunea se sfîrşise şi n'aş fi avut de ce să nu mă fac popă, — ci natura mea nu suferia reverendă.

Puţin după aceea era să se declare pacea

---

[1]) În text «mînă streină», ceea ce am eliminat pentru logica frazeĭ.

[2]) In text: «să dăm *cont.*».

de [1]) restituită (*restabilită*), cu toate că noĭ, garde ale Carpaţilor, nu ne disolvasem încă. Într'o zi îmĭ dă Terinte o oală, ca să mă duc s'aduc apă de la o fântână în apropiere. Ziua era caldă şi albă, codriĭ eraŭ verzĭ. Atuncĭ mă coprinse maĭ mare dor de ducă. Ajuns la fântână, priviĭ mult în faţa apeĭ din fundul fântăneĭ, apoĭ lăsaĭ să cadă oala înăuntru, iar eŭ apucaĭ spre munţĭ la vale.

Satul nostru [era] era maĭ tot ars, pustiŭ şi numaĭ cînii satului urlaŭ pe icĭ pe colo de foame, or[i] rodeau cîte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncai în braţele bătrînuluĭ meŭ tată, care mă crezuse mort. — Am stat mult cuprinşĭ astfel, tatăl şi fiul —; ochiĭ bătrînului meŭ se impluse de lacrimĭ, şi nu vorbia nicĭ un cuvînt decît îmĭ mîngîia părul şi fruntea şi mă săruta plîngînd şi mut de bucurie. O zi ş'o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit... Cînd îl întrebai cum se purtase el în resmiriţă, el îmĭ arătă surizînd cu viclenie o lance atîrnată

[1]) Ardelenism, dar numaĭ la cărturariĭ de dincolo, ca o influenţă a mediuluĭ linguistic germano-maghiar.

în cuĭ. — «Apoĭ am făcut şi eŭ, cît am putut, bătrînul de mine! — Nu maĭ e măduvă în oase! — zise el voios — I! de-aş fi fost şi eŭ acu ca tine.... numa's bătrîn, n'am ce'ĭ face». Şi mă măsurà cu privirea luĭ fericită din creştet păn' în tălpĭ, par'că nu s'ar fi putut încrede de-s eŭ or[i] de nu-s eŭ.

Veni şi Finiţa. Era logodită c'un fecior nalt şi frumos. Îĭ pomeniĭ de nuntă şi se roşi până după urechĭ. Dar.... ştiam eŭ că-ĭ place.

Pacea era deplină în ţară. — Finiţa se mărità şi eŭ îĭ fuseĭ nun mare —, în fine am stat ce-am stat acasă, până ce 'ntr'o zi mă pomeniĭ cu tata mort. Adormise de bătrîneţe — ci pentru tot-deauna. L-am pus în mormînt alăturĭ cu mama, am aşezat o cruce de lemn la capul luĭ şi-am încununat-o cu busuioc. Finiţa, biata copilă, îşĭ ştergea lacrimile cu şorţul şi-mĭ promise de-a pune florĭ pe mormintele lor, şi de-a aprinde cîte-o lumină la zile marĭ, de sufletul celor morţĭ. Întristarea-mĭ intrase 'n inimă, întristarea şi pustiul.

Poesis [1]

M'am dus la Cluj. Am aşteptat să vină noaptea, pentru-ca să mă duc la casa eĭ să văd ce se 'ntîmplase cu ea. — Imĭ venise ideia să-ĭ ĭert tot — trădarea eĭ, şi de-ar fi fost o scîntee de amor în ea, s'o iaŭ cu mine, s'o fac nevasta mea. Inima mea era însetată de iubire, şi, ca cel ce se înneacă, îmĭ plăcea să mă ţin de un paiŭ chiar.

Noaptea era cam ploioasă şi noriĭ sburaŭ negriĭ prin cer şi numaĭ prin rupturile lor groase se vedea cîte-odată luna. Am luat o laternă mică cu mine şi ĭeşind pe strade am început a le străbate în plesnetul cel mărunţel şi zuruitor al ploiĭ şi a o apuca, ieşit afară din oraş, peste cîmpiĭ inundaţĭ de şivoaie carĭ galbene inneca[ŭ] iarba cea verde, şi sfişiind cu picioarele mele valurile ce nămoliaŭ cîmpia. Era întunerec de nu-ţĭ puteaĭ vedea mîna. Am

---

[1]) Acest epilog e adaos ulterior de către poet şi scris pe f. 83 şi 84 v. din Ms. cit.

ajuns la casa eĭ. Am scos laterna și aprinzînd-o înaintea ușeĭ de din față, voiŭ (*sic*) să scutur ușa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate. Ce să fiă? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datoriĭ și or fi vînzînd pe cale judecătorească singura eĭ avere: căsuța. Ce-mĭ pasă mie — trebuia să maĭ intru în casă, să-mĭ maĭ readuc încă odată aminte de singurele fericirĭ ale vieţeĭ mele. Am rupt sigilul de pe încuietoare și-am rupt și încuietoarea.

Am intrat înăuntru — și 'n camera eĭ. Era ca în ziua întîia a amoruluĭ meŭ. Pianul sta deschis și scaunul înaintea luĭ, înaintea gureĭ sobeĭ stătea încă scaunul cu sprigioană a[l] bătrînuluĭ. Patul eĭ alb și curat era lîngă păretele stîng. Puseĭ lampa pe masă, și privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luaĭ. Era adresată mie și scrisă cu mîna [eĭ] cea fină. Am deschis'o cu repejune șĭ-am citit'o. Era scrisă tremurat și cerneala șirurilor era turburată de lacrimĭ căzute pe hîrtie. O reproduc tot așa cum era scrisă:

Amantul meŭ! dulcele meŭ amant!

M'aĭ crezut trădătoare, desfrînată, şi-aĭ luat lumea 'n cap. Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria Magdalena. Tomo, nu maĭ cer iubirea ta, căcĭ cînd veĭ citi aceste şire, n'aĭ maĭ putea iubi decît craniul cel îngropat şi ochiĭ ceĭ morţĭ a[ĭ] uneĭ fete nebune — nebune de amorul tău, sdrobită de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru bătrînul eĭ tată. Tata bolia —, eŭ nu puteam cîştiga nimic. Ce eram să fac? Să cerşesc —, aş fi roşit. M'am vîndut dar. Cu-acest mijloc am căpătat banĭ mulţĭ, prea mulţĭ încă —, căcĭ tata a murit. Să-ţĭ descriŭ ce-am simţit, după ce l-am înmormîntat? De cîte orĭ am cugetat să mă duc la tine, să înconjur picioarele tale cu braţele mele — să te rog, să te conjur, ca să mă ĭerţĭ. M'aş fi făcut sclava ta, căcĭ te iubeam, te iubesc! — Am fost la Ioan. L'am conjurat să te îngrijiască, i-am dat baniĭ ce-ĭ aveam, dar i-am cerut jurămînt să nu-ţĭ pomeniască nimica de mine. Inainte de-a pleca, el a venit la mine, şi mi-a spus în ce stare te aflĭ —,

l'am trimis însă îndărăt, căcĭ ştiam că prima ta cugetare va fi: sinucidere — căcĭ eŭ ştiam că tu mă iubeştĭ, cum te iubesc eŭ.— Intr'una din zile tu aĭ dispărut. Ce mĭ folosia că mă vîndusem, cînd tata murise, cînd tu te-aĭ dus?.. Am scris testamentul meŭ, în care te-am pus pe tine moştenitor al miceĭ căsuţe..., apoĭ am făcut foc în cămin, am închis uşile şi am închis şi oblonul — căcĭ ideea-mĭ părea dulce, ca să mor de moartea de care-aĭ murit tu. In atmosfera înăduşitoare ţi-am scris ceea ce vezĭ. Apoĭ şezînd lîngă piano, începuĭ a cînta valsul cel molatec, dulce, pe care l'am cîntat cînd capul tăŭ cel negru şi genial dormia în poalele mele. Să maĭ mîngăĭ acea frunte de marmură—, nu maĭ puteam spera. — Aşa-ĭ că tu mă ierţĭ? De-aĭ fi fost numaĭ tu şi eŭ în lume... ce mult ne iubiam eŭ şi cu tine. Traversam codriĭ ceĭ verzĭ până muriam amîndoĭ unu 'n braţele altuia, pentru-ca în cealaltă lume să traversăm de braţ, doĭ îngerĭ, stelele ceruluĭ. Adio copilul meŭ! Te iubesc! Gîndeşte la mine—; de voĭ putea, voĭ gîndi şi eŭ *numaĭ* la tine,

numaĭ. Nu mă respinge copilul meŭ — lasă-mă să fiŭ a ta...

A ta, POESIS.

Am citit și recitit ce scrisese ea și apăsam, plîngînd în hohot, ca un copil, șirurile eĭ, șterse de lacrimĭ, de buzele mele vinete și arzătoare. Poesis! — strigam eŭ stringînd aerul camereĭ la pieptul meŭ! Poesis, iartă-mă! Mă așezaĭ pe fotoliul de lîngă piano, în care murise ea —, atinseĭ clapele luĭ pe carĭ fugise degetele eĭ așa de delicate, așa de frumoase —, și durerea mea devenia din ce în ce maĭ dulce, din desperare melancolie. — Poate că sufletul eĭ curat adia dulce în jurul frunțiĭ mele. — Poate cà ea, aeriană, îmĭ atingea părul, îmĭ săruta fruntea mea. Îmblaĭ mult prin casă, băntuit de ideĭ cînd dulcĭ, cînd amare. Apoĭ desbrăcîndu-mă, mă culcaĭ în patul eĭ cel alb. O visaĭ alăturĭ cu mine — capul eĭ cel blond și dulce pe pieptul meŭ — gura mea fierbinte pe fruntea eĭ albă — și nu era nimica! Strîngeam cu unghiile mele perina infamă pănă ce somnul avù

milă de mine şi-mĭ adormi mintea o-bosită.

Aş fi putut rămînea în căsuţa eĭ, care rămînea a mea —, aş fi putut să-mĭ petrec toată viaţă citind şi recitind într'o nebunie dulce acea epistolă plînsă, scrisă de mîna eĭ, s-o visez pe ea toată viaţa mea — s-o visez cumcă îmblă prin casa mea, cumcă surîde la florile din fereastră, cumcă veghiază cusînd saŭ împletind asupra copilului meŭ. — Aş fi putut să-mĭ creez o fericire ilusorie, o familie ilusorie, o femee ideal —, aş fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoĭ orĭ-cît de lungă să fi fost acea nebunie —, totuşĭ fiecare îşĭ are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dintîĭ — momente de urît, de scepticism, de decepţiune. De-aceea am luat lumea 'n cap... Acea epistolă conţinea toată istoria mea.

— — — — —